

ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ

Выпуск №8 (46)
(жнівень)

www.litbel.org www.novychas.gmail.com

Культурна-асветніцкі праект Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага часу»

Анонс

«ГАЛАСЫ»: інтэрв'ю з паэтам і перакладчыкам Дмітрыем ПЛАКСАМ	с. 2
«ПАЭЗІЯ»: вершы Ірыны ХАДАРЭНКА і Усевалада СЦЕБУРАКІ	с. 3
«ПРОЗА»: «Up into the cherry tree» Алесі Лапіцкай	с. 4
«ПАЭЗІЯ»: вершаваныя прысвячэнні Васіля ЖУКОВІЧА	с. 5
«ПРОЗА»: апавяданне «Школьны акварыум» Віктара САЗОНАВА	с. 6
«СШЫТАК»: вершы Алены НІЯКОЎСКОЙ і Віктара ВАБШЧЭВІЧА	с. 7
«СПАДЧЫНА»: да 100-годдзя з дня нараджэння Ларысы ГЕНІЮШ — невядомы эпісталярый	с. 8, 9
«ПРОЗА»: архіўнае апавяданне ФУРСЕВІЧА	с. 10, 11
«ТЭСТАМЕНТ»: «абрысы няспраўджаных вершаў» Уладзіміра МАРУКА	с. 12
«ПАЧАТАК»: навэлы Алеся ГІЗУНА	с. 13
«ЗАПІСЫ»: «Сілуэты» ад Ніла ГІЛЕВІЧА	с. 14, 15
«ВАНДРОЎКА»: «курортнае» эсэ Алеся СКРЫДЛЕЎСКАГА	с. 16

Трыбуна

АГУЛ

Аляксей РАГУЛЯ

**Вялікае, кажучь мудрыя,
бачыцца на адлегасці.
Часцей за ўсё — на адлегасці
часу. А калі больш дакладна
— дык «па часе», запознена.
Ці не тое ж адбылося з
нацыянальным адраджэнскім
рухам у XX стагоддзі? Няўжо
сусветныя войны, сатанінскія
сацыяльныя эксперыменты,
фабрыкі смерці, тэрарызм,
глабальнае спустошанне
жыццёвай прасторы
з'яўляюцца абавязковай
заканмернасцю эвалюцыі
чалавека разумнага?**

І чаму б, хоць і па часе, сучаснаму чалавеку не задумацца над пытаннем: якім шляхам магла б пайсці еўрапейская гісторыя ў залітым крывёю XX стагоддзі, калі б будучыню планаваў, кажучы словамі Я.Купалы, «вялікі сход», агул суверэнных народаў, а не тайныя змовы Вялікага інквізітара з Вялікім злодзеям? Два апошнія — гэта з мастацкіх твораў, адпаведна Ф.Дастаеўскага і К.Чорнага. Калі ж заглянуць у генезіс глыбей, дык убачым папярэджанне аб пагрозе, пакінутае нашчадкам продкамі з таго далёкага часу, калі ўся чалавечая культура была чалавеку роднай, па-цяперашняму — народнай. Вось тады супольны чалавечы розум, які выдатныя філосафы пазней справядліва назвалі Абсалютным духам, убачыў страшную пагрозу на гістарычнай дарозе чалавека — вялікага Змея-злодзея. Было гэта ў часы, якія вучоныя абазначылі як эпоху неалітычнай аграрнай рэвалюцыі. Рэвалюцыя цягнулася на працягу тысячагоддзяў. Відаць, ёсць больш падстаў для таго, каб эпоху фарміравання земляробчага календара назваць эпохай эстэтычнай эвалюцыі чалавека. Тады якраз Зямелька-маці ўскарміла чалавека і дала яго зроку і слыху новыя сілы, каб бачыць і чуць характэрнае зямнога быцця. Тады і сфарміраваліся асновы фальклорнай «рэчавай» эстэтыкі. Сёння вучоныя людзі яе нанова адкрываюць — ужо як эстэтыку феноменалагічную.

Пройдзе няшмат часу, і вучоныя прызнаюць, што гуманістычны прагрэс знаходзіцца ў непасрэднай залежнасці ад узроўню фалькларызацыі культуры. Не ўсе плямёны і этнасы пачулі ў свой час «голос Зямлі», не ўсе сталі

творцамі вартых чалавека форм жыцця. Знайшліся такія, што за ўзор існавання выбралі мадэль Цмока — жыць з разбою, жыць вайною. На зарыцывілізацыйнага развіцця чалавецтва стаяла на ростанях дарог Каіна і Авеля.

У крывавым, паводле дактрыны В.Быкава, тумане XX стагоддзя не кожнаму па сіле ўбачыць, хто па-сапраўднаму свой чалавек, а хто ў двукоссі «свой» і ў двукоссі «чалавек». Знайшліся і «купленыя прарокі», названыя чамусьці філосафамі, якія высмеялі абсалютную чысціню ідэалаў, маральнасць, характэрнае і тых, хто намагаецца адшукаць у жыцці нейкі сэнс. А знайсці яго неабходна, бо інакш глабальная катастрофа немінучая. Адшукаць жа чалавечы сэнс можна ў кнізе чалавечага быцця — у гісторыі сацыягенезу і культурогенезу. Гэты вопыт адлюстраваны ў вялікай Кнізе духоўнага станаўлення — у сукупным тэксце

земляробчага календара. Сёння ён завецца народная культура.

У другой палове XX стагоддзя рассяляеная беларуская вёска змагла даць нацыі яшчэ адно пакаленне народнай інтэлігенцыі — настаўнікаў і твораў. Гэтая праслойка і ўзяла на сябе адказнасць за захаванне, трансляцыю і развіццё народнай культуры. Уся праца вядзеца ва ўмовах масіраванай атакі з боку глабалізаванай індустрыі маскультуры, больш дакладна — антыкультуры. Тым не менш вопыт праекта «Танцавальны фальклор і дзеці», які дзейнічае ў комплексе прынятай «Дзяржаўнай праграмы па захаванні і падтрымцы народнага мастацтва, народных промыслаў і рамёстваў у Рэспубліцы Беларусь», павінен быць ацэнены і асэнсаваны па магчымасці не «па часе», а сёння. Гэты вопыт разнараваны ў вялікай Кнізе духоўнага станаўлення — у адзін агул усіх удзель-

нікаў працэсу — настаўнікаў, вучняў, даследчыкаў. Перад намі жывы ўзор творчага плёну працы акадэмічнага Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору, БДУ культуры і мастацтваў, настаўнікаў школ і кіраўніцтва ў галіне адукацыі тых раёнаў, у якіх адміністрацыі паставіліся прыхільна да эксперыменту. Мы тут маем справу з вопытам, значэнне якога выходзіць за межы нацыянальнай адукацыі. Людзей нашага часу аб'яднае ў новае чалавецтва не т.зв. «папса», на якую сёння працуе магутная індустрыя абясцэнвання, а агульначалавечыя каштоўнасці народнай культуры. Аўтар праекта Мікола Козенка зыходзіць у сваёй працы з атрыбутыўнай уласцівасці беларускага танца: пры наяўнасці адцэнтрабежнай і дацэнтрабежнай дынамікі перавагу мае другая. Такая паэтыка адлюстроўвае склад нацыянальнай ментальнас-

ці: праграма паводзінаў беларуса «гарантуе стабільнасць, устойлівасць, душэўную раўнавагу, разам з тым і жыццёвы дабрабыт». Музыка і маторыка беларускага народнага танца фармуе пачуццё ўпэўненасці асобы ў грамадскім прызнанні яе годнасці, непаўторнай каштоўнасці і неабходнасці ў структуры соцыума. Дынаміка танца, пачынаючы з інтэнцыі, закладзенай у строях, сцвярджае ідэю невыгэрапінасці магчымасцяў духу, далучанага да таямніцы касмічнага быцця. На фоне прапанаванага М.Козенкам варыянта фальклорнай харэаграфіі для дзяцей і юнацтва асабліва выразна бачыцца брутальны індывідуалізм г.зв. «сучаснага» масавага танца.

Прынцып «чалавек — гэта цэлы свет», характэрны для народнай культуры, вызначыў гуманістычны напрамак духоўнага жыцця беларускай нацыі ў XX стагоддзі. Найбольш плённа гэты падыход сёння дзейнічае ў мастацкай літаратуры, бо сама беларуская мова з'яўляецца носьбітам людскасці ў краі. Выхаваная ў духу народнага халістычнага (цэласнага) светаўспрымання педагагічная інтэлігенцыя праявіла сваю самастойнасць у здольнасці актыўнага непрыняцця дэканструктывізму. Мусіраванне афіцыйнай педагогікай пагоні за найноўшымі «тэхналогіямі» занадта часта канчаецца нівеліроўкай, а то і перакрэсліваннем асобы педагога, пазбаўленага грунту, на якім будзеца духоўная павязь з выхаванцамі. У выніку ў сённяшнім пакаленні маладых настаўнікаў ёсць нямала такіх, што не валодаюць культурай зносінаў з вучнямі.

Патрэба ў смелым звароце да гісторыка-культурнай рэальнасці і разрыву з афіцыйнымі канцэпцыямі народнай культуры ўжо даўно адчуваецца ў працах У.Конана. У апошні час філосаф рэзка крытыкуе «магільшчыкаў» — заснавальнікаў канцэпцыі адмірання фальклору. У працы «Беларускі фальклор як мастацкая сістэма: праблемы актуалізацыі, эстэтыкі і паэтыкі» зыходны тэзіс даследчыка можа быць узяты як прынцып сучаснага комплекснага даследавання: «Адбываюцца ўзаемадзеянне і ўзаемапраціканненне фальклору і прафесійнай мастацкай творчасці».

Беларускі фальклор — народная мудрасць — сёння жыве ў лепшых дасягненнях найноўшага часу. Зрэшты, «нефармальныя» педагогі і творцы ніколі не супрацістаяць сапраўднаму народнасцю ў фальклору і прафесійнай творчасці ды ніколі не прымалі г.зв. «афіцыйную народнасць» і г.зв. «культуру для народа».

...Так узрастае духоўная сіла нацыі, здольнай уплываць на станаўленне чалавечага агулу ў культурным рэгіёне.

▶ ІНТЭРВ'Ю

Дзмітры Плакс: «РЫТМ — АСНОВА СВЕТУ І ЛІТАРАТУРЫ»

Летам адзначыў сваё 40-годдзе пісьменнік і мастак Дзмітры Плакс. Унікальны, нестандартны, вынаходца, здзіўляльны... Вельмі вялікая верагоднасць памыліцца, выбіраючы эпітэты да творчай дзейнасці Дзмітрыя. Нашая гутарка разгарнулася на прасторах родных Мінска і Пінска яшчэ год таму, доўжылася ў Стакгольме, а скончылася паміж Берлінам і Нью-Ёркам...

Валерыя КУСТАВА: — Дзіма, табе споўнілася 40. А колькі гадоў тваёй душы?

Дзмітры ПЛАКС: — Не маю ўяўлення. Душа ж не мая ўласнасць.

— Ты і пішах на трох мовах. Як адбываецца выбар, на якой мове будзе той ці іншы твор?

— Тут ёсць розныя аспекты. Калі, скажам, я пішу з нейкай «мэтай» — прыкладам, выдаць кніжку, ці мо на чыпосці замову — дык тут, вядома, мова вызначаецца менавіта гэтай самай мэтай. Калі я проста нешта шукаю, ці спрабую нешта дэфінаваць для сябе самога, дык мова сама неяк прыходзіць, у залежнасці ад кірунку пошукаў. Але, з другога боку, бывае і так, што я пішу нейкія кавалкі на адной мове, потым на другой, а потым і на трэцяй. Пра гэта, часткова, мой праект «Дзёнік Сая Туомблі», які, спадзяюся, неўзабаве выйдзе і ў беларускім варыянце. Увогуле, мова — гэта, вядома, інструмент, але і мэта таксама. Чыста інструментальны падыход у мяне толькі да чацвёртай мовы, якой я карыстаюся ў штотдзённасці — ангельскай. Па-ангельску я пішу выключна артыкулы, лісты, выступы, калі патрэбна... Хаця пару разоў нешта спрабаваў рабіць і для самой мовы. Мовы як мэты... Але ўзаемаадносінны аўтара і мовы — гэта тэма складаная і вялікая. Некалі мне здавалася, што гэта я фарму сваю мову. Цяпер я амаль упэўнены, што гэта мова фармуе мяне...

— Хто ёсць тваёй чытацкай аўдыторыяй? Як мяркуеш, ці ёсць яна ўвогуле?

— Не ведаю. Думаю, што калі і ёсць, то складаецца яна амаль выключна з прафесіяналаў — мастакоў, пісьменнікаў, крытыкаў — тых, каго так ці інакш хвалююць тэарэтычныя пытанні таго, чым яны займаюцца, і каму патрэбныя прыклады, каб пацвердзіць ці наадварот аспрэчыць уласныя здагадкі.

— Як паўстала твая першая беларускамоўная кніга?

— Выпадкова. Тэксты з цыклу, частка якога ўвайшла ў кніжку, я паказаў галоўнаму рэдактару часопіса «Дзеяслоў» Барысу Пятровічу. Яны яму спадабалі-

ся, ён надрукаваў невялічкую падборку, але гаворкі пра кніжку ад пачатку не было. Кніжка неяк «вырасла» з далейшых тэарэтычных размоў і не толькі з Барысам, але і з іншымі людзьмі, меркаванне якіх мне не абыякавае. Мне хацелася нейкім чынам праілюстраваць свае пастулаты, давесці пэўныя высновы, да якіх я прыйшоў у часе шматгадовай працы. І атрымалася тое, што атрымалася, падкрэсліваючы раз — у выніку размоў, калектыўнай працы, у якой вялікую ролю адыграў дызайнер кніжкі Ігар «Міцёк» Корзун. Ён вельмі дакладна зразумеў і перадаў тое, што мне важна было паказаць у візуальным шэрагу, таму яго варта лічыць сапраўдным суаўтарам кніжкі.

— Шведскамоўная кніга «Ом» выйшла накладам усяго ў 9 асобнікаў... Хто гэта прыдумаў і для чаго?

— Я прыдумаў зрабіць рукапісную кніжку, а каб было роўна дзевяць экзэмпляраў — прапанаваў выдавец, бо ён з'яўляецца аматарам Толкіена. Мне было цікава спраўдзіць некалькі сваіх гіпотэзаў, думак, у прыватнасці, я шукаў адказ на пытанне, што такое кніга ў сённяшнім свеце. Стос паперы? Вокладка? Змест? Аб'ект? Усё разам? Гэта не такое простае пытанне, як можа падацца...

— Увогуле, як мяркуеш, твае кнігі карыстаюцца попыткам? Калі браць розныя паказнікі: наклады, тэрміны распаўсюду, чытацкая аўдыторыя...

— Тое, чым я займаюся, ніяк не разлічана на попыт, наклады, тэрміны распаўсюду і падобнае. Гэта чыстая вады эксперыменты, якія могуць быць некаму цікавыя, а могуць і не, мне гэта не вельмі важна. Я, канечне, пішу і больш «звычайныя», канвен-

цыянальныя тэксты, але пакуль што праца з мовай, са знакам, даследаванне сувязі паміж вербальным і візуальным захапляе мяне больш, чым стварэнне «цэласнага мастацкага вобразу» ці напісанне «шырокага жанравага палатна».

— Чаму ты адмаўляеш жанравае вызначэнне верша?

— Я не адмаўляю жанравага вызначэння, проста не лічу свае тэксты вершамі, як і ўвогуле завершанымі творами, бо яны вымагаюць нейкага кшталту інтэрактыўнасці.

— Калі чытаеш твае творы, заўважаеш, што там усё прадумана. Калі ты кажаш, што ў цябе няма нічога выпадковага, што ты маеш на ўвазе? Кожнае слова стаіць на сваім месцы, кожны твор абдуманы, вывераны і толькі тады напісаны і аддадзены ў друк? Літаратуры патрэбны выпадковасці... Хіба не? Часта перадусім выпадковае робіцца літаратурнаю ўдачай.

— Тое, што я шмат думаю над і часцяком канструюю, выбудоўваю свае тэксты, не выключае выпадковасцяў. Часткова таму, што мае тэксты менавіта так ад пачатку пабудаваныя, што іх можна чытаць (глядзець) сотняй розных спосабаў, а часткова таму, што я не Гасподзь Бог, і нават там, дзе, як мне падаецца, я прадумаў і прадугледзеў усё магчымае, могуць праглядаць цалкам выпадковыя рэчы, пра якія мне не хапіла мазгоў ці ведаў падумаць.

— Столькі часу ты плённа працуеш за мяжой... Ёсць некалькі версій твайго ад'езду. Першая — абсалютна палітычная — што ты як свабодны журналіст быў пазбаўлены магчымасці самавыяўлення пасля асабістага

«выгавару» ад прэзідэнта? І самая неверагодная версія — што ты з'ехаў на каханні... Што з таго праўда?

— Нават цікава, адкуль ты ведаеш пра першую версію? Гэта было ў часы, калі ты хадзіла ў пачатковую школу, і газет, я думаю, не чытала. Тады нат Інтэрнэту не было, таму і не сталася ад тых падзей нічога, акрамя ўспамінаў... Але так, галава дзяржавы ў той час меў такую манеру — крычаць у прамым эфіры БТ на журналістаў. Як памятаю, дасталі тады, напрыклад, Юрась Карманаў, Аляксандр Старыкевіч, нешта не спадабалася і ў адным з маіх тагачасных «плаксаў», што друкаваліся ў газеце «Імя»... Ну, але з'ехаў я не з-за гэтага. З'ехаў, праўда, па каханні.

— Многія беларускія літаратары, што з'ехалі, амаль зніклі з даляглядаў... Тваё ж імя даволі часта гучыць у айчынных СМІ. Ці адчуваеш нейкую ізаляванасць ад беларускага культурніцкага кантэксту?

— У першую чаргу я не адчуваю самога беларускага культурніцкага кантэксту. Усё ж такі я не жыю ў Беларусі ўжо вельмі даўно, і мае прыезды не даюць поўнай карціны, толькі фрагменты. У чым, дарэчы, ёсць і перавагі, бо адсутнасць кантэксту падштурхоўвае да яго стварэння. У мяне ёсць уласны, так бы мовіць, беларускі культурніцкі кантэкст, у якім ёсць свае іерархіі, ніяк, хутчэй за ўсё, не звязаныя з рэчаіснасцю. А можа, якраз і звязаныя, але правяршыць не выпадае...

— Ці ёсць водгук ад чытачоў, крытыкаў — там, у Швецыі? Нейкія заахвочванні, якія б цябе падтрымлівалі, ад улады, міністэрстваў... У Швецыі нават на грашах пісьменнікі — паказнік якой-ніякой цікавасці да гэтай прафесіі...

— Адчування неабходнасці (для другіх людзей) таго, што я раблю, у мяне няма. Я не пачуваюся «пракокам», не магу вырашаць за іншых, што ім трэба ці не трэба чытаць і разумець, не ўпэўнены ў якасці сваіх тэкстаў і глыбіні пошукаў. Той факт, што я не маю магчымасці прысвячаць увесь свой час працы, якую лічу важнай для сябе, таксама не дадае ўпэўненасці, хаця тэарэтычна ў Швецыі ёсць магчымасць быць прафесійным пісьменнікам ці мастаком — з дапамогай рознага кшталту стыпендыяў.

Я таксама неаднаразова атрымліваў такую фінансавую дапамогу і ад Шведскага Акадэміі, і ад Письменніцкага фонда, і ад Дзяржаўнай Рады культуры, і ад іншых устаноў, але мне ўласна сістэма заявак на стыпендыі не вельмі падабаецца. Мне неяк лягчэй самому зарабіць неабходныя грошы, скажам, журналісцкай працай, чым прасіць дапамогі, ці, дакладней, зрабіць

пошукі стыпендыі сістэматычным заняткам.

Шмат хто з маіх сяброў мне тут за гэтае «чыстаплойства» вымаўляе, бо выглядае, што такім чынам я праяўляю пэўную няўдзячнасць. Справа ў тым, што атрымаць, напрыклад, гадавую працоўную стыпендыю ад Письменніцкага фонда — гэта гонар. Я атрымаў такую стыпендыю ў 2006 годзе, і тады, калі не памыляюся, працоўных стыпендыяў давалі 12 штук, а заявак на іх прыйшло нешта каля васьмі соцень. Да таго ж, у склад камісій, якія размяркоўваюць стыпендыяльную дапамогу, уваходзяць, вядома, не чыноўнікі з міністэрства культуры ці палітыкі, а звычайныя пісьменнікі, літаратурна-разнаўцы. Таму гэта не проста грошы (дарэчы, зусім невялікія), а як бы запрашэнне ў цэх, знак таго, што цябе ведаюць і цэняць... А я вось усё неяк не магу наважыцца зрабіць гэты крок і перайсці ў стан «сябра карпарацыі пісьменнікаў», так бы мовіць... Я ўвогуле не люблю адчуваць сябе часткай чагосьці, асабліва, калі гэта «патрэбна толькі мне»...

Што да ўвагі з боку крытыкаў, то яна, як ні дзіўна, ёсць, і нават нашмат большая, чым я, напэўна, заслугоўваю. Напрыклад, кніжка Данііла Хармса, якую я ўклаў, пераклаў і праілюстраваў і якая выйшла ў 2005 годзе, трапіла тады ў спіс «Кніг года», што традыцыйна ў калядны час складаюць крытыкі буйнейшай штотдзённай газеты «Дагенс Ньюхетер». Менавіта з гэтай кніжкай звязаны і вельмі важны для мяне чытацкі водгук: мой выдавец даслаў мне спасылку на блог, аўтар якога распавядаў пра тое, як набыў і падароваў Хармса свайму смяротна хвораму тату. Дзякуючы Хармсу тата смяўся і нават рагатаў апошнія дні свайго жыцця... Калі чуеш такое, з'яўляецца адчуванне, што нешта ты ўсё ж зрабіў, нават хочацца неяк на пенсію выйсці...

— У Швецыі якасны, высокі ўзровень жыцця, але там мала святла і бульба кардонная. Свабода кампенсуе ўсё астатняе? Ці сапраўды ты можаш рабіць усё, што захочаш? Ці драгікаў і глазіраваных сыркоў усё ж не стае настолькі, што шукаеш нагодаў для вяртання?

— Свабода, усё ж, паняцце не адназначнае, то бок, не аднароднае, не бальванка літога чыгуну... Адною палітычнай свабоды, напэўна, не хапае для паўнаважнай творчасці, тым больш, што вольна напрыклад Андрэй Сіняўскі увогуле адмаўляў карыснасць свабоды слова для пісьменніка...

Збольшага, я раблю тое, што мне хочацца. Але, не толькі, канечне, бо я чалавек адказны, больш-менш, прынамсі, у мяне ёсць і звычайныя, пабытовыя бок жыцця...

11 (3)

ПАЭЗІЯ

▶ ВЕРШЫ

КРАІНА ТУМАНАЎ

Ірына ХАДАРЭНКА

Загадкавыя, дзіўныя істоты
Жывуць ад Паазер'я да Палесся:
Жытло іх — норы, звыклы стан —
маркота;
Яны — як тролі ў еўрапейскім лесе.
Халодна ў норах, цяжка дыхаць звонку,
Крывыя люстры замяняюць неба.
Стварэнні ж церпяць і пад час гамонкі
Сябе пытаюць: «Можжа, так і трэба?..»

Кошка

Мая найлепшая сяброўка
З вачыма колеру бурытыну!..
Твая прынада — мыш-палёўка,
І цёплы кут — твая Айчына.
Ты маеш трапяткое сэрца
І на свой лёс не наракаеш.
Зачаравана праз азенца
За тлумным светам назіраеш.
Вунь птушкі гоісаюць па дрэвах
І дзве кабеты точаць лясы:
Аўтамабілі — справа, злева —
Бясконца сноўдаюць па трасе.
А ты сядзіш, нібыта Буда,
Накіраваўшы вусы ў вечнасць,
І падаешся мне больш мудрай
За цэлы статак чалавечы.

Халоднае лязо вайны
На кухні часу...
Радзімы лепшыя сыны
Ідуць на мяса.
Нязгасна палымнее кроў
На ратнай ніве,

Бо апетыт уладароў
Звычайна хцівы.
У варыве людскіх пакут —
Лёс Беларусі.
Ты зноў заложнік, родны кут,
Чужых хаўрусаў.
Закрылі сонца крумкачы —
Нібы часова, —
І гучна адусюль гучыць
Чужая мова.

Гісторыі гаркавы дым
Нам засціць вочы.
Хіба мы марылі аб тым,

Каб гніць на ўзбоччы?
Хіба жадалі мы таго,
Каб страціць годнасць?
І каб адказам быў агонь
Нам за лагоднасць?
Нас абцяжарыла вайна
Сваім аброкам.
І мы жывем, нібы яна
Заўжды пад бокам.
У пекла паляціць «герой»,
Што смерці служыць.
Але пракляты двойчы той,
Хто гвалціць душы...

Краіна туманаў! Твае краявіды
Кранаюць мне сэрца шчыmlівай тугой.
Ты трапіла ў нерат няўмольнай

планіды,

Што ў бездань нябыту вядзе за сабой.
Твой крыж — памяркоўнасць.

Ты надта рахмана

Суседзям раздорвала скарбы свае.
І ззяе ў душы незагойная рана:
Чаму ж сілы волі табе не стае?..

Маналог абывацеля

Якая розніца, якое заўтра свята,
І хто яго прыдумаў, і калі?..
Галоўнае — каб выдалі зарплату
І раз у тыдзень выспаца далі.
Якая розніца, якім народам звацца
І для каго служыць, як батракі,
Калі растуць лядовыя палацы,
Свінарнікі і аграгарадкі?
Якая розніца, хто правіць баль ва ўладзе,
Сляды злачынстваў тоячы ў імгле?
Жывем мы тут зусім няблага, браце,
Бо чарка ёсць і шкарка на сталі.
Якая розніца, хто трапіў зноў за краты?

ПРАГА СВАБОДЫ

Усевалад СЦЕБУРАКА

Я не мару — не той узрост,
не баюся — не тая цемра.
Падымаюся ў поўны рост —
не пабачыць пакоры хейра.

Хай паўсюль цікуюць віжы:
не маўчу і трымаю слова,
бо за мною — мае крыжы
і мая ўкрыжаваная мова.

Не за славай стаю ў чарзе,
не прыспешваю рух падзеяў,
толькі праўда ў тады жыве,
калі даўна няма надзеяў.

Толькі б тут на зямлі датрываць,
а пасля адпрашуся і ў Бога —
буду ў мёртвы ў шыхце стаяць
не слабей за сябе жывога.

Не горшы час, не горшы лёс,
і ёсць свабода ў межах гета.
Кладзеца на рабро манета,
і слёз тваіх шкада да слёз.

Тут разумееш усур'ез,
як цяжка жыць без пісталета,
дзе ўсё, што не табу, дык вета,
ці коратка, ці навырост.

А Той, хто некалі ўваскрос,
больш не адказвае за гэта.

Імкліва высыхае Лета —
мінулага даўжэ плёс.

А мы шыхтом ідем наўпрост,
і так прайшлі амаль паўсвета.
І не наблізілася мэта,
і ззаду шлях быллём зарос...

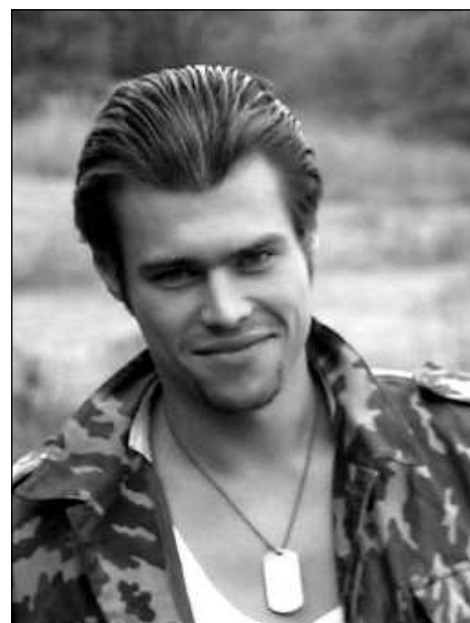
Ты ведаеш, я дзіўлюся
і сам здзіўляю сябе —
усё нібы ёсць у маёй Беларусі:
і белая лебедзь і шэрыя гусі,
а нечага ўсё ж не стае.

У нас ёсць і ўлада і межы,
і лепшыя мы ў сябе.
І зубры спакойна жывуць ў Белавежы,
і клоўны скачуць сабе на манежы,
а сілаў смяцца чамусь не стае.

Да цэркваў адкрыта дарога —
набі хоць гузак на ілбе
і з тым гузаком накіруйся да Бога,
але разумееш, як ступіш з парога,
што дурні не тоя, чаго не стае.

Гавораць пра мірнае неба,
а я і не быў на вайне!
А мне б ад задухі праветрыца трэба,
каб пораху пах і звычайнага хлеба
па вельмі высокай цане.

Нас гоняць у ічаснае заўтра,
ды ўсё ж не магчыма, не.
Ніколі ішчаслівым не зробішся гвалтам,
як сонца ніколі не стане квадратам,
як прага свабоды не растае!

Увесь свет за тваімі дзвярыма:
дарогі да Рыма,
за соллю да Крыма...
Табе ж гэта ўсё хоць бы хны —
ты ў хаце, ты невыяздны!

Я жыву нібы ў стужках Таркоўскага.
Вар'яцею — і што тут такоўскага,
што са мною ў філіяле дурдома
неспакой і татальная стома?

Што іду, парушаючы межы,
той прасторы, якой не належу?

Бач, вышукаўся нейкі грамацей!
Каб толькі не чапалі маю хату
Ды не краналі родных і дзяцей...
Наперад бацькі з лыжскай нельга лезці,
А лепш схавацца ў бульбу да пары.
Дай, Божа, моцы перажыць нашэсце,
Астатняе ўсё — гарам хай гарыць!

Парада

Паслухмяныя парламентарыі —
Быццам нішы ў пустым калумбарыі.
Як дарма сюзіраць
Іх абрыдлую раць —
Лепей з'есці сырок з ламінарыяй.

Адмова

Ён больш не фараон, ён — манекен,
Даступны ўсім і кожнаму міжволі.
Хацела б я аддаць жыццё ўзамен
Бясмерця гэткага? Ды не, ніколі.
Ты больш не чалавек, ты — уладар,
Які паўстаў аднойчы з гразі ў князі.
Вісіць паўсюдна твой нахабны твар...
Служыць такім, як ты? Ні ў якім разе.

Сведомаграфія

Мы існуем, нібыта карпы ў рыбнай краме,
Пакуль не ўзнятыя смяротнымі сачкамі.
А што да Бога — ён таксама пакараны
І боўтаецца ў пастцы разам з намі.
Замураваныя ва ўласнай несвабодзе,
Зачараваныя сляпой надзеі плямай;
Нямья рты хацелі б крыкнуць «Годзе!»,
Ды хто пачуе той дарэмны лямант?..

МУЗЫКА

Можжа быць марай,
можа быць мрояй,
стаць абярэгам
ці нават зброяй,
моцнай атрутай,
сілай гаючай,
шляхам у пекла
ці ў неўміручасць...

Што змяняю сумніўную рацыю
на унутраную эміграцыю?

Што ўвесь скарб мой — памылкі і памяць,
і сумленне, што больш не запляміць?
Што самотных ужо не хвалюе,
На каго адзінота палюе?..

Так жыву, нібы Дракула ў Стокера,
нібы джокер у партыі покера,
нібы маты ў песеньках Летава...
Я жывы — мне ўсё фіялетава!!!

Давай падлічым pro et contra,
святло і цень.
скрозь гук фінальнага акорда
цячэм слязой па джалу корда
і ноч і дзень...

Давай зусім без дэкарацый?
Спектакль — удвох.
Без воплескаў і без авацый,
без бліскавіцаў папарацы.
Хай чуе Бог...

Давай пасля забудзем словы
вось так — знарок!
Ўвесь свет маўчыць. І адмыслова
жыццё сваё пачнем нанова
і зробім крок!

І ўсё зусім не так дрэнна,
як ёсць вераснёўскае сонца.
На лёс наракаць дарэмна,
хоць скардзіца можна бясконца.
Але не даю парадаў —
усе крочаць сваімі шляхамі.
Я проста іду і рады,
Што ёсць зямля пад нагамі.

▶ АПАВЯДАННЕ

UP INTO THE CHERRY TREE

Алеся ЛАПІЦКАЯ

Аўтобус для эвакуаваных ехаў вузкай горнай дарогай. Спераду плакала нейкая малеча, ззаду, здаецца, смяялася, а кабета побач распавядала другой, што ў мястэчку ейнае цёткі ўжо асталіся чужыя жаўнеры. Муна не далучалася да размовы і, як большасць, моўчкі глядзела ў вакно, трымаючы на руках немаўля. Пад дарогай быў круты адхон, зазіраць у які было страшна, асабліва калі голле кустоў і вершаліны невысокіх дрэўцаў накіраваліся на аўтобус і хвасталі бакі ды дах, быццам злосныя на з'яўленне гэткай няўклюдны. Горы наводдаль, за логам, здаваліся чорна-сінімі, скала побач мела ўжо не колішні светлажоўты, а шэры колер, і немагчыма было разгледзець накінтай на яе зеленаватай сеткі, што трымала адколатыя каменьчыкі.

Дзіця прачнулася позна. Муна спустыла яго з зацеклых рук на суседняе месца і аправіла ішабу: хлопчык заўсёды спаў у яе на каленях, бо парэнчы між крэсламі не апушчаліся, і ён быў ужо надта вялікі, каб змесціцца на адным... Кабета была стомленая, хлопчык — хворы, але ён такі пачаў перабіраць складзеныя ў палатняную торбачку фінікі, выкладаючы іх па адным у матчыну далонь. Неўзабаве Ахаз заўважыў уверсе цмяную лямпачку, працягнуў да яе пальчыкі, быццам наважваючыся схпапіць у далонь святло, і засмяяўся яму са здзіўленнем і захапленнем, быццам яно было яму найлепшым сябрам. Тады Муна, крыху ўсцешаная, паказала сыну маленькую драўляную цацку і хутка заціснула яе ў кулак, і Ахаз спачатку стаў жвава рассяваць ейныя пальцы, а пасля напружыўся, прыціснуўся да маці і спалохана закрычаў. «Зноў пялюшкі!» — распачна падумала Муна, але чамусьці загледалася на цёмна-бліскучыя фінікі — і ўпершыню за некалькі дзён згадала даліну фінікавых пальмаў — зграбных ажурных пальмаў з стрэлкамі пёрыстых лістоў, якія, калі закідаеш галаву, здаюцца ад сонца хутчэй залатымі, чым зялёнымі, а нябёскі блакітнісіх лісточка ліецца праз лістоту... Яшчэ некалькі дзён таму Ахаз тупаў там побач з ёю, цікаўна мацаў касматы пальмавы камель, а яна казытала малага лісцінка па шчацэ, і ён залівіста смяяўся...

Чапляючыся за спінку крэслаў, жанчына прайшла ў сярэдзіну аўтобуса, дзе на прыступках перад дзвярыма стаялі два мяхі — з чыстымі ды бруднымі пялюшкамі — і рэзка біў у нос гідкі пах. Вяртаючыся, Муна прыпынілася ля знаёмай кабеты — тая ехала з трыма малымі — і змрочна сказала ёй:

— Зноў.

— Піць, — адгукнулася тая. — Піць, не менш за чатыры кці на дзень.

Ахаз за гэта час не выпіў і адной бутэлечкі...

— Тады кропельніцу. Бо зусім млявы. Уночы прыедем у лагер — там мае быць лекар. І парашок...

Муна кінула і адшпала: на гэтай пакурчатай дарозе яе саму часам пачынала нудзіць. Ля свайго крэсла жанчына яшчэ раз падсунула

малому смакталку, але той зрабіў толькі некалькі глыткоў. «Млявы, вельмі млявы, — падумала яна. — І скура зеленаватая...» Муна ціха паглядзела смуглявы лоб. Хлопчык зноў засынаў.

Ён прачнуўся яшчэ праз дзве гадзіны — калі на дарозе пацішэла і машыны адно зрадку раз'юшанымі сабакамі выбягалі з-за кута банка, і заснежаная паркоўка пад іхнімі домам была скрэслена вензелямі ад колаў, а чорныя пракаутнікі асфальта (ад машын, што нядаўна з'ехалі) падаваліся ў спалучэнні з гэтымі васмёркамі й завіткамі фрагментам авангарднай карціны... Джэйн узяла малага на рукі, і яны разам глядзелі ўніз, на мяккае сёння святло ліхтароў, на мітуслівае мільгаценне шыльды суседняга супермаркета, на наспярожанае пераміргванне сігналізацыйных жучкоў за лабавымі шкламі аўтамабіляў. Кабета была стомленая, хлопчык — хворы, таму хутка яны селі на цёплую падлогу, на дыванок з коцікам, што пішчыць, і птушкай, што ціўкае, і паспрабавалі гуляцца. Вілі ласкава ўсміхаўся катку і чакаў, пакуль ён мяўкне яшчэ. Джэйн, ўсцешаная, няўклюдна патэпала да малага вясельым Мікі. Вілі спачатку адсоўваў цацку ад сябе, а пасля сціўся, прытуліўся да маці і спалохана заплакаў. «Заўтра замовіў яшчэ памперсаў...» — сумна падумала кабета, але чамусьці загледалася на Мікі: хросная прынесла яго Вілі, калі малому споўніўся год, і спачатку мышанё лічылася звычайнай цацкай. Пасля ж выявілася, што лялька спявае вядомую дзіцячую песеньку...

Джэйн згрэбла малага, крэмік, прысыпку, пачак вільготных сурвэтак і непрамакальную пялюшку і, кінуўшы ў сметнік кузурку сапсаванага памперса, затэлефанавала педыятру. Лекарка прыемна ўпэўніла яе, што ўсё ОК, галоўнае — болей піць, але ранкам яна абавязкова прыйдзе правярыць малоту. Джэйн, супакоеная, дала тому малінавае суспензый — і ён праглынуў яе паслухмяна, з нейкай старэчай пакарай — пасля зрабіла спецыяльнай гарбаткі, узялася паказаць сыну малонкі з чытанкі, і хлопчык ізноў заснуў, заціснуўшы ў далоньчы еіны вялікі палец...

Джэйн паклала малое ў электракалыску, выключыла святло,

і на столі расквітнелі блакітныя флюарэсцэнтныя зоркі... З шклянкай яблычнага соку яна сядзела ля лядоўні, і вочы ляютна прабягалі па радках на пакунку — пра найспелую садавіну, унікальны смак ды правільны выбар — і ад гэтых зацяганых словаў павявала ўтульнасцю, пэўнасцю. Толькі вось плечы балелі, быццам куткі крэкера, якія хтосьці акуратна надломвае з абодвух бакоў... Варта было запрасіць Луізу, мужаву пляменніцу, — здаецца, цяпер у яе вакацыі, — тая заўжды любіла бавіцца з малым, тым больш, для яе даўно ляжыць вузкаваты джэмпер, набыты аднойчы ў дысконтнай краме. «Выдатная ідэя!» — стомлена падумала Джэйн і пайшла ў дзіцячы пакойчык складаць цацкі ды сцяліць сабе ложка.

Аспярожна, каб не пабудзіць малое, кабета вызваліла адну руку і пацягнулася да пакунка з праснакамі. Але раптам аўтобус здрыгануўся, захроп і спыніўся — добра, што ўтрымаў раўнавагу, праўда й схлі тут быў спадзісты... Хтосьці прачнуўся, пачуліся воклічы, адзін з кіроўцаў саскочыў з аўтобуса, і кабеты наспярожана сцішыліся. Следам выбег другі, зменны, і праз колькі хвілін мужчыны вярнуліся разам.

— Кола. Рамантаваць доўга. Усе выходзяць, першыя — тыя, што сядзяць ззаду. Ідзем сцэжкай уверх, да світанку прыйдзем. Вакол спакойна. З дзецьмі — наперадзе, з немаўлятамі — следам. Валізікі ва ўсіх падпісаньы. У каго не — сабрацца ля багажу...

Муна захутала дзіця ў ізар — ужо даволі цяжкае, каб несці яго такім чынам, — але трэба было ісці, ісці ў мястэчка, ісці ў лагер, каб Ахазу паставілі кропельніцу, каб ён ачуняў... Кабета апранула наверх цяжкую ваўняную кісу і памацала хлапчукову спінку: яна была ліпнячай ад млявага халоднага поту, і Муна зноў знятажана падумала, што трэба хутчэй ісці, але хтосьці стаў шукаць згубленае малое, кіроўцы забавіліся каля торбаў...

Ісці было няпроста: дарожка была не стромкай, затое шмат вывівалася і забірала даволі часу ды сілаў; ногі стамляліся, усярэдзіне было гарача, і халоднае паветра абпальвала грудзі. Муна адчувала праз адзенне, як часам скурчваецца

ца малое і як у ягоным страўніку штосьці шыпіць, скуголіць ды грукоча... Хутка на ізару з'явілася плямка колера айвы, але спыніцца было нека, і Муна адно сунула сыну ваду, якую ён піў неахвотна і мала. Але трэба было ісці, ісці, не зважаючы на стому ды распач, адганяючы іх, ісці і прыціскаць да сябе дзіцёнка, каб той не змёрз...

Малы яшчэ спаў, за акном было цёмна. Джэйн выключыла будзільнік, сунула Вілі ў раток бутэльку, ён выпіў зусім трошкі, нібы з далікатнасці ды ўдзячнасці за клопат, і зморана выпусціў з вуснаў смакталку. «Ранкам прыйдзе лекарка, пагутарыць, усё ОК, пакуль — нармалёва, звычайная інфекцыйная хвароба,» — з уздыхам падумала жанчына і, каб крыху прыбадзёрыць сябе, мякка, нібы котка, пацягнулася пад коўдрай...

Яе крыху здзівіла, што мужа не ўзрушыла хвароба сына — зрэшты, калі Даўбт тэлефанаваў апошнім разам, ягоны голас быў надта заклапочаны й ціхі... Джэйн ніколі не пыталася ў мужа пра ягоныя справы і месцазнаходжанне: гэткаія размовы былі непажаданыя, але праз два-тры тыдні адсутнасці ён звычайна вяртаўся — шчаслівы, з прыўзнятым настроем, і яны разам гуляліся з Вілі, ездзілі па супермаркетах, вярталіся ў рэстаранцыях, а пасля зноў даводзілася чакаць... Яна добра разумела, што праз неабходнасць чакання, немагчымасць штогвечар быць разам між імі амаль няма сварак і побытавых прычэпак, і яна працягвае яго моцна кахаць, і ён застаецца для яе вельмі жаданым. Але без мужа было адзіночна, і менавіта таму Вілі нарадзіўся так рана, у ейныя 23 гады...

Стомленыя кабеты гушкалі малых, крычалі на старэйшых дзяцей, ладкавалі на падлозе ложка з рызца, а Муна праціскалася паміж імі, блукала неасветленымі калідорамі, грукала то ў пустыя, то ў зачыненыя кабінеты. Ахаз спаў і дыхаў гэтак ціха й лёгка, што ёй рабілася вусцішна... Зрэшты, кабета знайшла людзей, што працавалі ў школе-лагеры — тыя хутка распакоўвалі якіясь кардонавыя скрыні.

— Мне патрэбны лекар, — звярнулася яна да жанчыны, што сядзела бліжэй да дзвярэй, і пачала распавядаць, што два дні, якія яны ехалі ў аўтобусе, хлапчуку было зусім млясна...

— Лекар цяпер у іншым лагеры, ён там вельмі патрэбны, разумееце, — жанчына заклапочана паглядзела ў вочы Муны. — Мы пашлём па яго, і зранку, магчыма, ён прыйдзе. У якім вы памяшканні?

— Я магу пабыць тут, у калідоры, — са спадзёвам адказала Муна, але адзін з мужчынаў адразу запярэчыў:

— Нам яшчэ не хапала бязладдзя, пачакайце на сваім месцы, бо змёрзнеце.

І кабета ля дзвярэй пачала доўга запісваць імя, прозвішча, былое месца жыхарства...

Дзверы былі белыя, але пашчэбаньня, і касыя шэрыя рысы на іх утваралі усё тыя ж горы і нейкія расхістаныя драбіны, якія хутка пачалі распывацца... Муна ціха зачыніла гэтыя дзверы, але ейныя плечы калаціліся, твар зрабіўся гарачым ад слёз, і яна спынілася ля вакна, спіной да чорнай глыбіні калідора. Яна была пэўная, што тут, у лагеры, Ахаз адразу агледзяць, зробіць кропельніцу, дадуць ёй з тузін парадаў, і нават не ўяўляла, што ўсё гэтае можна адкласці, адтэрмінаваць, перанесці. Хлопчык па-ранейшаму не прачынаўся, не прасіў ейных грудзяў, шчочкі былі прахалодныя, — Муна гладзіла яго па маленькай галоўцы і адчувала сябе жажліва нязначнай, бездапаможнай... О, каб быў тут ейны муж, ён бы так бліснуў вачыма, што тыя людзі адразу прывялі лекара... І яна раптам ледзь не самлела ад думкі, што калі там лекар вельмі патрэбны, то і ейны муж мог апынуцца там, што кожную хвіліну яго могуць забіць, і тады яна вернецца ў дом свайго бацькі і доўга будзе жыць адна... І яшчэ даражэйшым зрабіўся ёй сын, і яшчэ большую мізэрнасць адчула яна...

Прачнулася яна ці то ад голаду, ці то аденку малага — але калі схлілася над сынам, ён нават не паспрабаваў прыўзняцца, не ўсміхнуўся, не пацягнуўся да яе. Хлопчык быў безуважны, і ягоныя вочы крыху закахваліся назад. Кабеце здалосся, што яму зусім блага, яна ўсхапілася і, яшчэ не ачوماўшыся, пабегла калідорам, абмінаючы сонных дзяцей, кабет з вадой ці вузельчыкамі, нетутэйшых мужчынаў у вузкіх нагавіцах ды кашулях нязвыкллага крою, на рукавах якіх чырваней крыж. Але дзверы, трэція ад акна, за якімі ўчора яна знайшла людзей, былі зачыненыя...

Ранак усё адно быў даволі ўтульны, утульны цёплай кавай і пахам яешні, прыемнасць якіх асабліва адчуваецца, калі на вуліцы халодна і волка... Джэйн памешвала мюслі і паглядзела на Вілі, які перабіраў складзеныя ў бліскучую торбачку смятуншкі, выкладаючы іх па адной у матчыну далонь. Кашы ён з'еў зусім мала, але хутка мелася прыйсці лекарка, і каб залішне не турбавацца, Джэйн уключыла тэлевізар... Па Discovery паказвалі нястомных ратавальнікаў кошак, на наступным канале ўсмяшліва вядучая ток-шоў чакала няціпных адказаў. Выпадкова Джэйн натрапіла на навіны: бадзёры голас распавядаў пра эскалацыю напружання, павелічэнне кантынгентна, зачыткі і замацаванне, — Джэйн уздыхнула па мужу і амаль націснула наступную кнопку, але раптам буйным планам убачыла кабету ў ішабу, якая трымала загорнутае ў брудныя пялюшкі немаўля — і штосьці знаёмае, здаецца, было ў кабечных вачах, і нейкая колкая думка ледзь не працяла Джэйн — але па экране забегалі вясельны мульцішкі, ухваляючы сок «ОК», і жанчына пераклочыла на кошак, клапатліва зірнуўшы на Вілі...

▶ ПРЫСВЯЧЭННІ

МАЁ ВЯСНОВАЕ ЗАМЕЖЖА

Васіль ЖУКОВІЧ

НА ЗЯМЛІ САДОЎНІКА

Цыкл, прысвечаны
Карлу Пфаницілю

Райскі край
працітае пад сонцам на свеце:
Там нідзе не валяецца смецец;

Не адвесці вачэй ад вясновага поля —
Поле роўнае ўсё, нібы столік;

Там у норме прыгожыя ўчынкі і рэчы
Незнаёмага
людзі вітаюць пры стрэчы, —
Гэта ёсць зямля Хэсэна.

Там у крамах
не пахне ніякай нястачай —
Мора вопраткі,
гожэй і таннай,
дзіцячай;

Там у парках — разумныя дзецям забавы.
У дарослых — імпат,
месца першае — справам.

Процьма там і праблем,
грэшным людзям знаёмых.
Падзяліць найскладаней маёмасць.

Гэта ёсць зямля Хэсэна.

28–30. 04. 2010

Я хадзіў па чароўным садзе,
А быў красавік у разгары,
І якраз прачыналіся кветкі,
О, яны усміхаліся сонцу,
Кожная — заповітным цвэтам!
Іх было шмат, мілых ды сціплых,
Што трымаліся маці зямлі.
Я ступаў асцярожліва,
Каб, крыў Бог, не пакрыўдзіць якую.

Там цвілі экзатычныя дрэвы й кусты —
Ад раскошных японскіх вішняў
Да ружовых і белых магнолій.
Я ў тым садзе быў гасцем,
Вольна водарам дыхаў
Пасля доўгай сталляльнай дарогі.
Калі ўбачыў садоўніка з сынам
За напружанай цяжкаю працай,
Раптам сорамам стала:
Я адчуў сябе трутнем знянацку
Сярод пчолаў, што мёд здабываюць.

18. 04. 2010

Колькі дзён мне паказваў садоўнік
Сёе-тое з багацыя слайдаў —
Свайі роднай зямлі краявіды,
Поры года ва ўсёй красе фарбаў,
Узрушальныя эпізоды,
Не, імгненні з жыцця прыроды:
Краска, грыб, матылёк сінякрылы,
Мятлік у фантастычным інеі.

Я цяпер зразумеў, што садоўнік
Нездарма назваў сына: Florian.

18–19. 04. 2010

Фульда

Гід распавёў ласкава мне,
Чым Фульда знакамітая,
Наколькі тутака ў цане
Індустрыя развітая.
Я чуў, пра ўсё як распавёў
Ён з гонарам у голасе,

А сэрцам слухаў салаўёў
Я ў індустрыі горадзе.

20. 04. 2010

Яблыня ў бела-ружовым цвэце.
Пакалыхвае ласкавы вецер
Веце.
Я прайшоў-праехаў многа свету,
Ды нідзе не бачыў столькі цвэту.
Цвету.
А яго так шмат, што гнуцца голкі.
Тут шчыруюць чмелікі і пчолкі.
Пчолкі.
У іх звоне столькі мілай моцы!
Як шкада: яго не чуе Моцарт!..
Моцарт.

28.04. 2010

У садоўніка дзень нарадзінаў —
Шостага траўня,
Калі ўсё яшчэ процьма работы;
Так зямельку вясна абудзіла,
Што паўсюдна паспець немагчыма,
Памагаць неадкладна трэба
Кветкам, кусцікам, дрэвам!
Цяжка яму, калі ім, жывым, дрэнна.
Не прыпомніць садоўнік старанны,
Калі ён святкаваў сваё свята.
Зрэшты, хто калі бачыў,
Каб святкавала пчала.

27. 04. 2010

У краме моднае вопраткі
Сімпаўная немачка,
З якой я разлічваўся
За прыгожыя рэчы,
Так нязмушана весела
Гаварыла па-руску
Сваё «Da bitte Sie: Да пабачэння».
І яна паўтарыла за мной
Чыста-чысценька: «Да пабачэння»
Ды з такою прыгожай усмешкай,
Што я ледзь не прамовіў:
«Ich will dir küssen!»
Ах, няхай бы прамовіў!..
Што б яна адказала?

19. 04. 2010

Садоўнік сардэчны
Прамовіў аднойчы:

«Добраму сэрцу
Дрэнна заўсёды».

Калі процьма працы
Ў садоўніка ў садзе,
Гасцям ён паказвае
Франкфурт-на-Майне.

Ён быў там, вядома,
Кіроўцам і гідам, —
Стараўся гасцям даць
Паболей уцехі.

Вярталіся з песняй
Шчаслівыя гасці.
Садоўніка ж дома
Чакаў хворы хлопчык.

І як ні спяшаўся
Садоўнік сардэчны,
Да лекара сына
Спазніўся завезці.

І мне падаліся
Крылатымі словы:
«Добраму сэрцу
Дрэнна заўсёды».

22–23. 04. 2010

Дзякуй табе, садоўнік,
За гасціннасць тваю,
За ўтульны пакой і ціхі
І за бярозку ў акне,
Модніцу, у завушніцах,
За прыгажосць краявідаў —
Блізкіх вандровак дарунак.
А словы твае, а усмешкі,
З іх сонечнаю цеплынёю,
Я павязу з сабою
Цераз дзяржаўныя межы —
У родны май беларускі.

21. 04. 2010

СУСВЕТНАЯ
ЗНАКАМІТАСЦЬ

Барыс Кіт

Да сотых угодкаў
слыннага беларуса

Ведаю Кіта навукі
Акцянскай глыбіні.
А жыве з ім дух свабоды
Светлазорнай вышыні.

Праз крывавае стагоддзе
Як ні вёў суровы лёс,
Да радзімай Беларусі
Чалавек любоў пранёс.

Уцякаў ад зла людскога,
Сам ратуючы людзей;
Мае чыстае сумленне:
Шкоды не чыніў нідзе.

Бог яго узнагародзіў —
Шлях адкрыў, і волю даў,
І гадоў яму, гадоўкаў
Больш як сто падараваў.

Не здзіўлюся, калі ўбачу
Веснавым ласкавым днём:
Кіт сусветнае навукі
Пачуваецца арлом.

Красавік 2010

Жывое ўражанне

Сто першы стрэў гадоў
Цудоўны наш Зямляк,
Прыветлівы дзядок,
Рухавы, як юнак.

На міг пакінуў гмах,
Ад радасці цвіце,
Спусціўся, нібы птах, —
Свайх спаткаць гасцей.
Прыязны, быццам брат, —
Гарыць вачэй святло!

Уразіць вас наўрад
Ягонае жытло.

Тут, у зямных вірах,
Хвалюе што каго,
Мяне — ягоны шлях
І кнігі пра яго.

Я з радасцю чытаў
Пра космас адкрыцця,
Якому ён аддаў
Зеніт свайго жыцця.

Радзімы нашай сын,
У сэрцы з ёй жыве.
Калі ён і адзін,
То з ім — вялікі свет.

Успомніць мае што,
Бо не забрала цыма!
Яму гадоў за сто
Далоса нездарма.

22–23. 04. 2010

Ён павярнуў свой лёс

У Франкфурце-на-Майне
Прафесар знаны Кіт жыве,
Вучоны дужа дбайны
І добры чалавек.

Стаіць на трох кітах ён —
Сумленні, розуме, любві,
Перад людзьмі нітрох
Душою не крывіў.

Як доля ўратавала
Ад смерці у вайну,

Ад сталінскай навалы
Свой лёс ён павярнуў.

Не жоравы, не гусі
Лятуць высокай чарадой:
Пад трыццаць год — на Беларусі,
За семдзесят — па-за мяжой.

Ёсць у навукі донар
Сусветнай — наш Зямляк,
Нам, беларусам, — гонар,
А справе — клічны знак.

19–21. 04. 2010

▶ АПАВЯДАННЕ

ШКОЛЬНЫ АКВАРЬЮМ

Віктар САЗОНАЎ

Зінаіда Пятроўна з палёгкай, нібыта скінуўшы з плячэй стокілаграмовы цяжар, уздыхнула і адкінула на спіньцы крэсла. Дзень выдаўся не тое што цяжкі, але нейкі паскудны, нервовы, з непрыемным пахам, як тая вада ў трубах яе школы пасля ўчарашняй аварыі на помпавай станцыі. І гэта ж трэба, каб тая аварыя здарылася акурат у гэты дзень. Дзень правядзення парламенцкіх выбараў, калі яна, заслужаны настаўнік і дырэктар школы, мае гонар быць старшынёй выбарчай участковай камісіі.

...Яна ведае ўсіх як аблупленых. Многія з іх нават вучыліся ў яе. Як і Дзіма. Толькі цяпер ён ужо даўно не Дзіма, а Дзмітры Іванавіч. Яе былы вучань. І гэта ён сёння балатуецца ў парламент. Ён выйграе і будзе дэпутатам. Зінаіда Пятроўна добра ведае. І гэта для яе шчаслівы дзень.

«Сапраўды так, — думала настаўніца. — Гэта сапраўды шчаслівы дзень. Праўда, шчасце крыху сапсавалі. Хто?! Усяго толькі некалькі маладзёнаў з бел-чырвона-белымі значкамі на грудзях, якія размаўлялі па-беларуску. Незалежны назіральнікі, бачыш ты іх! Сцвярджалі, што выбары фальсіфікуюцца. Нечага там патрабавалі. Хіба што справядлівасці. Але па маім загадзе выбарчую дзельніцу міліцыя хутка ад іх ачысціла, як ад непатрэбнага смецця, адразу паказаўшы, хто тут гаспадар і што тут справядлівасць.»

Яна перавяла стомлены позірк на спусцелую залу, дзе зусім нядаўна закончыўся падлік галасоў. Вочы міжволі спыніліся на ўжо пустой скрынцы для бюлетэняў. Штосьці яна ёй нагадвала, тая скрынка. Нешта з дзяцінства. Але што?

Яшчэ раз паглядзела на скрынку — і крыху спалохалася. Скрынка нагадвала ёй акварыум. Той самы школьны акварыум, які так доўга пераследаваў яе. Але гэта было так даўно...

Зінаіда Пятроўна не памятала дакладна, у якім гэта было годзе. Дзе ты зараз усё прыпомніш. Толькі хіба што прыблізна. Апошні раз ёй нагадалі пра акварыум на выбарах у Вярхоўны Савет СССР. У часы Генеральнага Сакратара ЦК КПСС Леаніда Ільіча Брэжнева, калі яна таксама, як і цяпер, узначальвала ўчастковую выбарчую камісію. Яе непаўнагадовая дачка, якая ўвесь дзень з ёй была на выбарчай дзельніцы і дзіцячым позіркам паглядзела

на тое, што робяць дарослыя, нечакана не па-дзіцячы пацікавілася:

— Мама, а праўда, што ты стала самай галоўнай таму, што некалі падарыла школе акварыум?

— Хто табе гэта сказаў? — збялела Зінаіда Пятроўна.

— Лявонаў бацька так сказаў. А яшчэ ён гаварыў, што на выбары не пойдзе, бо ў спісах толькі адзін чалавек. Няма з каго выбіраць...

Бацька Лявона — гэта было сур'ёзна. Зінаіда Пятроўна ведала яго даўно. Яшчэ з тае пары, як той называў яе проста Зінка. Ён родны брат Валеркі. І хіба што помсціць ёй за брата.

Эх, Валерка, Валерка! Колькі яна праліла праз яго слёзак. Вочкі не высыхалі. Яна, яшчэ маладзенькая дзяўчынка, стаяла ў двары яго дома, каб нібыта выпадкова сустрэцца з хлопцам. А ён такі сур'ёзны, прыгожы і недасягалны. Вечна нечым заняты. Прывітаецца і пайшоў, нібыта тут стаіць і плача не яна, а ўсяго толькі яе нікому непатрэбны цень.

Толькі каханне было настолькі моцным, што ён яе аднойчы заўважыў. Паглядзеў зусім не так, як звычайна, усяліўшы ў сэрца сонца. І ўжо нічога не было на свеце, акрамя таго вялікага шчасця. Аднаго шчасця на дваіх. Яны хаваліся ад людзей, цалаваліся, цешыліся адно адным. Было ўсё. І яго першае: «Я цябе кахаю!». І яе першае: «Я таксама! Толькі цябе! Цябе аднаго!». І іх агульнае: «Мы будзем разам усё жыццё, і ніхто нас не разлучыць».

Але, акурат перад нейкімі выбарамі, калі горад быў завешаны партрэтамі тагачаснага кіраўніка камуністычнай партыі і савецкай дзяржавы Мікіты Сяргеявіча Хрушчова, яе выклікалі. Больш не трэба нічога казаць. Проста выклікалі. І гэтым усё сказана.

— Вы даўно ведаеце Валерыя Сініцкага? — сурова спытаў яе следчы, на пінжаку якога зіхацеў вайсковы ордэн. Гэты ордэн прымушаў яе ставіцца да следчага з павагай і казаць толькі праўду.

— Не... Я не ведаю... Не, яго я ведаю... А што?

— А вы ведаеце, якія людзі ў яго збіраюцца? Якія яны спяваюць песні, малююць карціны? Я разумю, што вы маладая — і ні ва ўсім разбіраецеся. Хоць і павінны разбірацца. Вас жа цянька людзі. Я размаўляў з вашым рэктарам. Ён вас вельмі шануе. Вы ж сакратар камсамольскай арганізацыі.

— Я не разумю, пра што вы, — спалохана прашаптала дзяўчына. — Я не разумю...

— Да вас у нас пакуль няма прэтэнзіяў, — больш лагодным голасам працягваў следчы. — Вы проста заблыталіся. Маладосць, што зробіш. Хоць у вашыя гады мае аднагодкі смела ішлі ў атаку і добра арыентаваліся, дзе вораг, а дзе свае... Вы не ведаеце, дзе зараз можа быць Валерыя Сініцкі?

— Не. Я бачыла яго некалькі дзён таму, — праз слёзы выдушыла дзяўчына. — Ён больш да мяне не заходзіў.

— Калі з'явіцца, абавязкова скажыце мне, — следчы паклаў

сваю вялую руку ёй на плячо. — Мы ў вас верым. Каб не верылі, я на вас час не губляў бы... Нічога не бойцеся. Мы жадаем вам толькі добрага. Таму пра нашу сустрэчу нікому не паведамім. Ні бацькам, ні на вучобу. І вы не рабіце больш у жыцці памылак. Хопіць вам той памылкі, якую вы зрабілі з акварыумам.

Яна ляцела дахаты куляй і раўла як параненая ваўчыца, у якой, у дадатак да яе раны, яшчэ пастралілі ўсіх ваўчанят. Адкуль яны ведаюць пра акварыум? Каб ён згарэў! Каб пабіла на мільёны кавалкаў...

Валера спаткаў яе ля дзвярэй пад'езда.

— Што з табой? — спалохаўся ён.

— Што ты тут робіш? — збянтэжана адказала яна пытаннем на пытанне.

— Да цябе прыйшоў. Мы з сябрамі ездзілі на некалькі дзён на прыроду. Табе не прапаноўвалі, бо ты вельмі занятая выбарамі.

— Мяне выклікалі, — прашаптала яна. — Цябе шукаюць. Не прыходзь больш да мяне. Ніколі не прыходзь.

— Ты што, Зіна, — глянуў ён ёй у вочы. — Што ты гаворыш? Як ты можаш? Мне няма чаго баяцца. Я сам да іх схаджу. Я нічога не зрабіў!

— Я сказала: не прыходзь! — закрычала яна і кінулася да дзвярэй...

Яна села і стомлена заплюшчыла вочы. Зінаіда Пятроўна ўбачыла сябе за школьнай партыяй. На сцяне партрэт кіраўніка краіны Іосіфа Сталіна. А перад ёй разгублены і збялелы твар дырэктара школы Івана Мікалаевіча.

— Што ты нарабіла?! — дрыготкім, як шлест асінавага ліста, голасам казаў ён і трос у яе пад носам скалечанай на вайне рукой. — Навошта разбіла акварыум? Гэта ж школьная маёмасць. А гэта значыць, што маёмасць дзяржаўная. Мы такую цяжкую вайну выйгралі. Нам краіну падымаць трэба. А ты знішчыла дзяржаўную маёмасць. Гэта шкодніцтва. Наўмыснае. Прызнавайся: хто цябе падвучыў?!

Яна плакала. Плакала ўзахлёб і нічога не магла сказаць.

А праз некалькі дзён яе зноў выклікаў дырэктар.

— Зіначка, — няўпэўнена пакаў ён. — Клімчука арыштавалі. Ну, значыць, нашага дзядзьку Флёру. Цьфу ты! Не нашага, а гэнага, што ў нас у школе печку паліў. Што акварыум прынес у школу. І арыштавалі яго яшчэ да таго, як ты разбіла той пракляты акварыум. Таму, калі цябе нехта будзе пытацца, чаму ты пабіла акварыум, ты кажы, што зрабіла гэта наўмысна. Што нашай школе непатрэбны акварыумы ад былых фашысцкіх прыхвасцяў. Не стрымалася, значыць...

На наступны дзень, на школьнай лінейцы, дырэктар сам распаўвадаў усёй школе пра яе гераічны ўчынак. А строгі дзядзька ў галіфе вывеў яе за руку на сярэдзіну

школьнага пляцу і з гонарам паказаў усім як прыклад савецкага патрыятызму і сацыялістычнага сумлення.

— Сфатаграфуйце гэтую дзяўчынку і дайце здымак у мясцовую газету, — загадаў некаму пасля лінейкі дзядзька ў галіфе. — Трэба падумаць і пра прэсу больш высокага рангу. І дайце гэты матэрыял у рубрыцы «Справа Паўліка Марозава жыве». Гэты Клімчук — нейкі сваяк Зіне. Парадніце іх яшчэ бліжэй. І матэрыял пра яе бацькоў... Матэрыял да заўтра павінен быць гатовы! — загадаў ён і павярнуўся да дырэктара. — І вось што яшчэ. Трэба ад імя гэтай вашай Зіначкі арганізаваць кампанію па збору грошай на новы школьны акварыум. Маўляў, усе аднакласнікі і аднашкольнікі дачуліся пра патрыятызм Зінаіды і збіраюць грошы на акварыум. Каб паказаць усім, што ад ворагаў нам нічога не трэба. Мы ўсё можам самі і нават лепш можам.

...І яна справіцца са сваёй задачай. Зараз па яе прыедзе Дзяніс. Ён міліцыянер. Ён ахоўваў парад на выбарчай дзельніцы. І ён таксама яе вучань. Дзяніс ужо звязіў яе аддаць пратакол і прывёз па яе просьбе назад. Толькі спытаў:

— А чаго вы на ўчастак? Усё ж скончылася.

— Не ведаю, нешта цягне, — усміхнулася яна.

— Як злачынцу на месца злачынства, — пажартаваў міліцыянер.

Настаўніца напачатку наспярожана глянула на яго, а пасля супакоілася. Дзяніс нічога кепскага сказаць не хацеў. Так, ляпнуў абы ляпнуць. Ну, што зробіш? Ён і ў школе інтэлектам не вылучаўся...

На вуліцы, дзе ліхтары, патухачы, паказвалі на тое, што хутка будзе ранак, то там то тут групамі хадзілі людзі. Маладыя ды больш сталлага веку, выпіўшыя і добра заліўшыя за каўнер.

— Сёння ў нас загад п'яных не чапаць. Зразумела, што калі тыя моцна не хуліганяць, — патлумачыў Дзяніс. — Ды і куды іх дзець? Раптам у ізалятары прыйдзецца зачыняць гэнных хуліганаў, што незалежнымі назіральнікамі сябе называюць. Нахабныя, паскуды. Ты ім загадваеш, каб адышлі, не перашкаджалі выбарчаму працэсу, а яны ўсё адно лезуць, як ненармальныя. Зусім абнаглелі. Дык што там Дзмітры Іванавіч?

— Я яму яшчэ не званіла, — вяла адказала настаўніца. — Сам ведаеш, заняты ён зараз. Як-ніяк будучы дэпутат Палаты Прадстаўнікоў. Глядзіш — і да міністра дарасце. Пазней звязуся...

Зінаіда Пятроўна выйшла з машыны і пасунулася ў кватэру. Яна пустая, тая кватэра. Муж уцёк да іншай і вяртацца не збіраецца. «А я яго калісьці вывела ў людзі, — падумала яна. — Гэта я яго выпягнула з завода, уладкавала вучыцца на завочнае. А пасля,

дзякуючы маім знаёмствам, ён атрымаў добрую працу і зрабіў пад маім наглядом някепскую кар'еру. Які аказаўся няўдзячны чалавек. Падонак. Таму я правільна з ім абышлася. Сказала каму трэба — і яго выкінулі з працы...».

Яна села на крэсла і ўспомніла дачку. Дзе яна цяпер, у тым замежжы? Як ёй зараз? Што з ёй?... А якая была смешная! А цяпер зусім іншая. Неяк успомніла выбары брэжнеўскіх часоў і матуліны запалохванні дэпутатам Антонам. І напісала, што ў Італіі выбіраюць самі людзі. Ніхто ім не ўказвае. І не прапаноўвае. І ніякіх Антонаў яны не выбіраюць. І жывуць не горш, а лепш...

Зінаіда Пятроўна ўключыла тэлевізар і ўзяла ў рукі кніжку. Нешта з расійскай класікі. З яе любімай. Як хораша ў вершах напісана пра абавязак, сумленне, праўду... Але нічога высёлага ў галаву не лезла. Наадварот. Не пакідаў думак той пракляты акварыум, які візуальна і чамусьці менавіта сёння нагадваў ёй скрынку для бюлетэняў. Ці скрынка для бюлетэняў нагадвала той акварыум. Няважна. І яшчэ навязліва, як незакліканы госьць, лез ва ўспаміны стары Флёра.

Флёра жыві непалалёку ад яе. Яго ўсе паважалі, шанавалі, можна сказаць, што любілі. Зычлівы, чулы чалавек, хоць да раны прыкладвай. Мухі не пакрыўдзіць. Як пачалася вайна, яшчэ тая, 1939-га года, калі прыйшлі савецкія войскі, ён уцёк у лес. З якой нагоды, ніхто не ведае. Як, з кім і супраць каго ён ваяваў, Зінаіда Пятроўна таксама ніколі не ведала. А калі хто што чуў, то маўчаў. Народ тут такі. Прывык маўчаць. Праўды ніхто не скажа. Асабліва ўладам. Бо прывыклі за столькі гадоў — што ні ўлада, то чужынская. Добра ад яе не чакай.

А ўжо ў 1944-м, калі прыйшлі савецкія войскі яшчэ раз, атрад Флёры прызналі партызанскім і геройскім. І першую ўзнагароду Флёра атрымаў акурат тады. І быў залічаны ў рэгулярнае савецкае войска ў званні сяржанта. Браў Берлін. Прыехаў адтуль праз палявы шпіталь. З медалямі, але ўвесь пакалечаны. Уладкаваўся працаваць у школу і рабіў там розную чорную працу...

Калі арыштавалі Флёру, Зіна не ведала. Ёй тады і ў галаву не прыйшло, што здарылася нешта кепскае. Яна па-ранейшаму прыходзіла да сваёй любімай рыбкі і цешылася яе характвам. А як рыбка вывела яшчэ некалькі маленькіх рыбак, ледзьве не самлела ад шчасця. Ад чыстага і светлага дзіцячага шчасця.

Толькі радавацца ёй давялося не доўга. Рыбка-мама ўзяла і на вачах дзяўчынкы паела ўсіх сваіх рыбак-дзетак.

Дзяўчынка на нейкі час аслупянепа. Пасля ў яе душы працнута нешта моцнае і неўтаймаванае. Яна адчыніла вакно, узла ў рукі акварыум і з усёй сілы кінула яго на каменны і маўклівы холад брукаванай школьнай дарожкі.

15 (7)

СШЫТАК

▶ РАДКІ

ДАРОГА Ў ТРЫ КАЛЯІНЫ

Алена НІЯКОЎСКАЯ

Мае продкі даўнім часам
жылі на Беласточчыне.
Ад той пары засталіся
смутна-чароўныя здымкі
з бабульчынага альбому.

Гронка бэзу,
Ружанец з бурштыну
Ды карункавы парасон —
Гэта ява, ці гэта сон? —
Нехта гэта ў альтанцы пакінуў.

Не звяжай, не звяжай на законы,
Польскі szlaban* бела-чырвоны,
Хай ляціць між гранічных слупоў
Цёплы подых — мая любоў.

Дай убачыць, як ліецца крыніца,
Пасядзець на траве ля капліцы...
А ў альтанцы нехта пакінуў —
Гэта ява, ці гэта сон? —

Гронку бэзу,
Ружанец з бурштыну
Ды карункавы парасон...

* Szlaban (польск.) — шлагбаўм.

Маёй бяссонніцы

У халаце, у кашулі скамечанай
На кожным сыходзе дня —
Так проста і недарэчы
Прыходзіць толькі радня.

Не выганю цябе з дому я
На вуліцу проці ночы,
Мне надта добра знаёмыя

Фота У. Клімчыч

Твае хваравітыя вочы.
Сядай. Гарбаты напару.
Ты будзеш мне вершы далдоніць.
З бяссонніцаю на пару
Аб шклянку грэю далоні.

Апошні журавель

Ляціць над усёй Беларуссю
Ланцуг журавоў калодзежных,
І вёдры слязы-вадзіцы
Нясуць яны ў доўгіх дзюбах.
Заходзіцца з плачу паветра,
Рыціць драўлянае пер'е...
Апошні жыхар Падкасельцаў*, —
Калодзежны журавель —

Ты рэшткі гнязда чалавечага
Туліў скалечаным крыллем.
Не чулі з шашы аўтобусы,
Як ты прасіў іх ратунку.
Заходзіцца з плачу паветра,
Рыціць драўлянае пер'е...

* Адна з вёсак, на месцы якіх паўстаў
Наваполацк.

Памяці маёй сяброўкі Ліды С.

Дарога ў тры каляіны...
Як часта цябе успамінаю

На ростанях цёмных і страшных.
Аброціў пабразгваў конік,
Скубаў маладзенькае жыта,
І воз праплываў, нібы човен,
Па жоўтых азёрах свірэпы.
Я бегла і бегла за возам —
Мо недзе ў пяску захаваўся
Адбітачак пяткі дзіцячай?
Была ты ці не — дарога?
Я помню цябе — ці мару?
Аднак жа воз калыхаўся
У жоўта-зялёных разлівах,
І конічак вупражсжу бразгаў,
З абочын зрываючы жыта...

Дык цёплымі каляінамі
Спаві мне збалелыя ногі!

З Баляслава Лесьмяна

Раз на век цябе ўзяць у раскошы няземнай
Я б хацеў — і дарэмна, дарэмна, дарэмна!
Ты ізноў — не мая, ты глядзіш непрытомна;
Вочы слепнуць ад шчасця,
мяне ўжо не помняць!

Тонеш ты ў сваёй цемры. Я шукаю навокал.
Вось пакорнае цела, але цела — бязвокае!..
Ў недасяжым ты свеце. Вар'яцею з адчаю.
Мне не быць там ніколі. Вось таму і кахаю!

З Ежы Лібэрта

Адкуль твой голас? І куды
Завеш мяне ў поўнач пёўнем?
Навошта ў мае куты
Ўваходзіш, перамогі пэўны?

Чаму не ідзеш, нялюдскі, прэч
Ад маіх справаў чалавечых?
Якую ў іх убачыў рэч
Ты, цёмны сэнс Звышрэчы?

У чорным ты стаіш акне,
Палашыш сны мае глухіх...
Чаго ты хочаш ад мяне,
Злавесная стыхія?

СВЕТ ІЛЮЗОРНЫ

Віктар ВАБІШЧЭВІЧ

Быць чалавекам

Цябе збівалі дзіды лёсу,
Лілася кроў, і усё балела.
Над галавой світалі косы.
А ты быў смелы.

Бясконца вылі завірухі,
І свет ад распачы хістаўся.
Усе былі ў палоне ў кружлі.
А ты трымаўся.

Усё ад цемравы дзічэла,
Жывых труціў паволі стронцій.
Святло ад болю анямела.
А ты быў сонцам.

І усё таму, што ў свеце гэтым
Ты жыць хацеў не ценем нейкім.
Хацеў ты быць патрэбным свету.
Быць чалавекам.

Парадкаванне

Дрэвы. Пакуты. Высокі парог.
Трубціць анёл у знявечаны рог.
Моўчкі на снезе кануюць чмялі.
Гэткімі будзем. Ці, можа, былі?

Зоры. Аляска. Плача пінгвін.
Ранак. Пустыня. Я ў свеце адзін.
Цені злачынстваў. Атрочаны звон.
Тропікі. Холад. Пачварны палон.

Падаюць крылы на мокрае шкло.
Кубу і шару каханне прыйшло.
Грушы растуць на цыбатай вярбе.
Месяц — натоўпу. А сонца — Табе.

Недзе растаў на далонях партрэт.
Зерне. Ралля. Вырастае Пэст.

Неруш у пушчы — ззяе неон.
Свет ілюзорны. Не — гэта не сон.

Свет паранены
Сумнаю птушкай
На ўзбярэжжы адчайна сеў.
Ты яго пашкадуў, пагушкай,
Правядзі па гаючай расе.

Ты яго прытулі,
Не бойся —
Свет наш кволы, нібы дзіця, —
І ў бязмежным сваім хаосе
Знойдзе ён для сябе працяг.

І ў бязмежнай
Сваёй прасторы
Свет навекі забудзе страх,
Не скіруецца ўсё ва ўчора,
І зазьяе дабро ў вяках.

І засвеціцца ўсюды шчасце:
У вачах,
У жыцці планет.
І яго ўжо нішто не засціць,
Не звядзе да малых манет.

Ты маленькі,
А свет — бясконцы.
Вось прамудрасць яго табе:
Зберажы ты яго пад сонцам,
І ўратуе Сусвет цябе.

Далёка,
На абшарах,
Не дасягалых
Нават для чалавечых фантазіяў,
Ёсць галактыка,
Якая хоць у нечым адным
Падобная на нашу;
Ёсць зорка,

Якая хоць неяк
Напамінае наша Сонца;
Ёсць планета,
На якой існуе
Разумнае жыццё
Накіталт нашага.
Няўжо і туды быў пасланы
З выратавальнай місіяй
Сын Божы?

Мне ў лесе дрэвы шэпчаць словы
Пра вечны бег свайго жыцця,
І той аповед адмысловы
Знаходзіць недзе свой працяг.

Мне дрэвы шчыра расказалі
Пра свой зямны, звычайны лёс,
Пра спеў жыцця і момант жалю,
Пра ўсё, што дзень з сабой прынёс.

У тых прызнаннях праўду убачыў
І навучыўся разумець
Цану і радасцяў, і плачу,
І светлых дзён шчаслівых рэдзь.

Я навучыўся ў дрэваў мудрых
Прымаць нядобрае ў жыцці —
Праз цемру зла і холад тундры
Умець разважліва прайсці.

Мне шчыра дрэвы шэпчаць словы
Пра бег дзівоснага жыцця —
Аповед мудры, адмысловы
У вершах знойдзе свой працяг.

Па зямлі ступаеш басанож,
Па жыцці імчышыся бесклапотна.
Не згубіся ў свеце, не здарож,
З прагнасцю выхоўвайся ахвотна.

Колькі дьяментаў на зямлі,
Колькі асалодаў існавання!
Годнымі вякоў няйнакш былі
Людзі ў сваім клопатным чужанні.

Сохамі распісвалі палі,
Ведалі: вясною ўсё ўвакрасне.
Кветкі распускаліся, цвілі.
А найперш любілі людзі песні.

Нібы продкі, крочыш у вяках,
А вакол машыны і ракеты.
Каб цягла заўжды жыцця рака,
Трэба быць ва ўсім найперш пэтам.

Новы таіцянскі сон

Мне зноў прысніўся востраў мой — Таіці.
Ужо даўно не сніўся перад гэтым.
Зусім не так прысніўся, як звычайна.
Зусім не гэтым ведаў я той востраў.
Чаму Таіці убачыў я інакшым?
Магчыма, вінаваты ў гэтым
Наш пэст і мой сталічны сябар
Дэпытлівы Міхась, цікаўны Скобла.
Сваім пытаннем,
Што па радые гучала,
Ён мне напамніў пра Таіці.
І развэрэдзіў мне душу.
У сне я доўга бегаў па дарогах:
Усё шукаў знаёмыя пейзажы,
Усё шукаў,

Шукаў і не знаходзіў.
Не бачыў я знаёмых сцежак,
Знаёмых ручаёў,
Лясоў знаёмых.

Мне сустракаліся
Зусім не тыя людзі,
Якіх я бачыў
З самага дзяцінства.
Таіці быў зусім інакшым.
Ён быў зусім не мой.
Былі перад вачыма
Нейкія кавярні
І рэстаранчыкі, і нейкія гатэлі.
І пальмам
Было млосна ад асфальту,
І плакалі яны.
А з імі разам —
Я таксама плакаў.
Я доўга-доўга плакаў на той выспе.
Я ўпершыню заплакаў на Таіці.
У сне было такое ўпершыню.

▶ ЭПІСТАЛЯРЫЙ

ДУМАЮ, ШТО Я З КАМЕНЯ

ЛІСТЫ ЛАРЫСЫ ГЕНІЮШ ДА ЯЗЭПА НАЙДЗЮКА

Гэтыя лісты захоўваюцца ў мастака Міколы Давідзюка ў Лодзі, ён атрымаў іх падчас апошняй сустрэчы з дзядзькам Язэпам недзе за месяц да смерці таго. Згодны на публікаванне іх.

Відавочна, перапіска пачалася ў 1979 годзе. Язэп Найдзюк у гэты час жыў пад прозвішчам Александровіч, але Л. Геніюш добра ведала, з кім перапісваецца (сумеснае падарожжа 1944 года згадваецца ў «Споведзі» паэтэсы)...

Валянціна ТРЫГУБОВІЧ

Зэльва, 25/І. 79 г.

Паважаны і дарагі сябра Язэп!

Дзякуй Вам за ліста, за цёплыя, дарагія братнія словы спагады і разумення.

За вокнамі сеецца нейкі дробны, густы сьнег. Муж крыху заснуў. Выварваю шпрыцы для ўколаў, якія яму робяць штодзённа, і пішу Вам. Баюся нават парушыцца, каб яго не збудзіць. Стогне праз сон. Ноч была вельмі цяжкая, часам здавалася — апошня... Страшна труднае. Але ўсё ж папытаўся — каторага сяння? Гэта так чакае на сына, які вернецца толькі ў лютым... Вельмі злуецца на яго, але чакае нечаму хоць весткі ад іх. Сын абяцаў пісаць з дарогі. Не напісаў ні разу! А можа, проста не пусцілі лістоў. Такое бывае. «Ласкавая» нявестка «далікатна» напісала, што Алесь не можа пісаць дзеду, бо мусіць вучыцца, а Міхась не любіць пісаць лістоў... Раней Міхась пісаў іх, а вось цяпер, перад сьмерцю калі дзед бедны чакае ад іх слоўца [Гаворка пра ўнукаў Л.Геніюш. — Рэд.]... Не, лепш не буду пісаць пра гэта. Алесь аднак напісаў пару слоў, нехта падсказаў яму відаць, бо ліст з русыцызмамі, але гэта нічога. Няхай Бог благаславіць яго, гэтага малога, сардэчнага хлопчыка. Міхась 10 дзён быў удома і не знайшоў хвілінкі напісаць дзеду. Тут усім камандуе жонка. Яна некалі жыла ў нас сказала мужу — Вы некалі ракам будзеце паўзыці, каб я дала вам кусок хлеба на старасць... Я кажу ёй: можа і будзем, не заракаемся, але да сына, не да цябе, а ў сына адзін бацька, а з жонкамі бывае розна. Тата табе столькі добрага зрабіў, кажу, і на працу ўладкаваў, а ты, пры сваім характары, нават вады не падала б яму, каб уміраў. «А вы на гэта не таслежылі! Трэба заслужыць на тое, каб вады падаць перад сьмерцю».

Калі я была ў іх у Польшчы, дык прабыванне маё там было пакутаю... Найбольшай ахвярнасцю і дабрывай мы яе не зьменілі. Яна з сяла побач. Яе бацька быў санітарам у ветэр[ынарным] пункце, васьмь яна і загадала, каб Міхась быў не лекарам, як бацька і дзед, а ветэрынарам. Якое грамадзянства мае Міхась, нават не ведаем, бо яна ўсё хацела, каб меў такое, як яна, бо ён тут радзіўся. Я лічыла сваім абавязкам напісаць Вам гэта, але гэта яшчэ кропля ў моры. Сын мае крыху сумлення, якое захавалася ў яго з дзяцінства, але яно толькі прачынаецца часам, іначай ён пад яе ўплывам. Я думаю, што Вы шмат разумееце. Здаецца, разумеюць ужо і

хлопцы. Прытым яна баптыстка, і як гэта ўсё разам спалучыць — проста не разумею.

Тут Міхась пасябраваў з адной дзяўчынаю, але яна напала на яго пры нас і заявіла, што ён павінен жаніцца толькі з баптысткаю... Якая несурнасыць... Сын ведаў аб цяжкім стане здароўя бацькі і мог пачакаць са сваім падарожжам, альбо не паехаць зусім! Не думайце, што сын шчодрый. Ён нават лекаў не прывёз хвораму тату, а грошы прысланыя для нас сябрамі пакінуў сабе ўжо не першы раз. Гэтак было і з падаркам ад Вас. Яны яго «забыліся» спачатку, даслалі пасля праз сваячку, якая сюды ехала. Але мы вельмі хацелі б, каб вы ў іх бывалі, каб навучылі, падказалі, як жыць з людзьмі. Каб крыху стрымалі Юрку [сына. — Рэд.] ад чаркі. Яго распалі. Тут шмат што можна сказаць, але Вы самыя ўмеце думаць. Сына да болі мне жаль, і гэта не адвага ў яго! Ён, бедны, труселівы ў сапраўднасці. Гэта нейкая «бравата», але каму гэта патрэба? Пішу Вам, як роднаму, бо трэба людзей ратаваць. Адночы мне тут казалі: «А сын ваш ужо не чалавек, і вы не можете расчытваць на яго». — А я кажу: «Сын мой вучыцца, і Бог яго не пакіне, і будзе ён чалавекам». Вось і трэба дапамагчы чалавеку быць чалавекам, і я Вас аб гэтым прашу! З нявесткаю гэта справа безнадзейная, паверце мне.

Вось так, дарагі сябра, выглядае рэчаіснасць. А муж усё сьпіць. Можа, сон яго падкрэпіць. Заўтра ўжо 26/І. Сын ёсьць сын, і які ён ні быў, для бацькі ён дарагі. Ніколі так не ўніжаў Юрка беднага бацьку, як апошні раз... Увайшоўшы ў хату, зразу абое заявілі, што каб не мы, дык яны паехалі б на Чорнае мора ў Румынію і г. д. Суседзі пыталіся, а што вы бацькам прывезлі? — А ім нічога не трэба... Мог бацьку хоць сыропы ад кашлю прывезці, хоць нешта ад сэрца... А бацька лічыць дні да лотага, бо тады вернецца сын, але Богу ведама толькі, ці дачакаецца... Лекары кажуць: можа пажыць яшчэ і да лета, а можа быць дрэнна і кожны дзень... Не адыходжу ад яго нават на хвілінку. Нельга. У больніцу не хоча, ды і я баюся больніцы. Удوما лепей дагледжаны. Крыху перастаў стагнаць. Ногі не адыходзяць, яны як падушкі. Сэрца працуе дрэнна, а тут дарагі кожны дзень яго жыцця. Маём усё неабходнае. Бога прашу, каб хоць да вясны... Як можаце думаць, дык мне тут адной будзе шмат горай, як яму, калі не дай Бог адыдзе.

Ваша Л [подпіс].

Зэльва, 24/ІІ, 79 г.

Шчыра паважаны і дарагі!

Ласкава даруйце, што не прывітала Вас з Вялікоднымі Сьвятамі. Хварэла. Аб усім на сьвечу забылася. Хварэю яшчэ, але спадзеюся, што вясна хоць крыху паставіць мяне на ногі. У нядзелю была на магільцы са сваякамі с. п. Мужа. Было цяжка пакідаць так яго самога... Божа мой, як гэта ўсё цяжка... Пісаў Юра, што весь у даўгах, што цэны ў Вас на ўсё — шалёныя і г. д. Вельмі шкадую, што сяння ўжо дык нічым не магу яму дапамагчы. Бог ведае, дарагі Язэп, што лепей для гісторыі? Можа, яно лепш нікога ні аб чым не прасіць, тым болей, што здаецца, зноў будзе магчыма сьць друквацца. Лепш заробіць гэтакім шляхотным чынам. Была гутарка з в. [ельмі] адказнымі, разумнымі людзьмі. Яны запэўнілі мяне, што ўсё будзе добра. Забралі нат крыху вершаў з сабою. Аб гэтым маім заўтрашнім дні, дык Вы болей бядуеце за мяне. Я заўсёды моцна веру, што нейк яно будзе. Пакульшто хачу направиць крыху здароўя. Самотнасць і гора пакінула цяжкі след.

Некалі ў час сустрэчы з Вамі ў мяне было в. мала грошай у кішэні, і я зусім праз іх забылася, бо ўвесь гэты час нейк усё абылося без адной капейкі. Ці ж не дзіва? Так васьмь будзе нейк і цяпер. Было б здароўе. Зноў напамню Вам, што я беларуская баба... Паваліўся плот, узяла пілку-нажоўку, малаток, гвоздзі — і слупок змяніла, і штыхецкі выраўняла, а то чужыя куры выдзялілі найлепшыя туліпаны. Уверсі плот направиць паможа мне муж маёй мілай Кумы, а то і сама.

Былі б толькі добрыя вершы, дык будзе і нейкі грош. Сумна толькі. Несказана сумна, але ўсё тут, што звязана з асобаю с. п. Мужа, міла мне, і, здаецца, мяне падтрымоўвае тут Яго няўлоўная

прысутнасць. Жаль, да Вас ніяк не магу прыехаць. Я ўжо напісала Вам, што зусім няма ў мяне грамадзянства. На такі пашпарт нікуды не пускаюць. Трэба моцна і высока прасіць. Ды пашто вам здаўся такі сумны, заплаканы госьць? Ачуняю крыху, дык можа, убачымся...

Сяння крыху прапаліла дрывамі. Цяпло ў маёй хаце. Чатыры пакоі і кухня. Адзін поўнасьцю завалены кніжкамі. Апальваю толькі два. Апшаджаю дрывы. Бог ведае, як доўга тут буду, а думаю ўжо, каб хапіла на зіму, якая яшчэ будзе. Так трэба ў нас. Да болі шкада мне сына. Не ведаю, ці я яго выратавала б, каб прыехала, ці ён мяне даканаў бы гэтай клятай чаркаю дарэшты. Хутчэй другое. Усе тут аж пішчаць, каб не ехала з хаты.

Пайшлі цяпер не тыя дзеці, якія некалі даглядалі сваіх бацькоў сумленна і з любоўю. Кожны мае сумныя ўспаміны аб дзецях як аб эгаістах ды грубіянах. І што сказаў бы мне мілы мой с. п. Яначка, калі б я тут пакінула яго аднаго? Справа не лёгкая. Пагляну яшчэ. Усё трэба абдумаць разумна, усебакова разгледзець. Хоць не бядуйце, што я тут галодная. Далёка — не! Апанутая добра таксама. Модна, прытым, бо ўсё добрае і якаснае ад маіх найдаражшых сяброў. Абутку хоціць таксама. Зімовы ўжо схавала. Думаю толькі пра помнік цяпер, але спадзеюся, што калі будуць вершы, дык будзе і помнік. А колькі мне тут жыць засталася? А вясна падступае. Моцна зазеленелі туліпаны, нарцызы. Ружы прымерзлі. «Жонкіпе» прыхапіла таксама. Лісьцейка пажаўцела. Але галоўнае — бульба. Яна перазімавала нейк, хоць і крыху салодкая.

Жаль, што так Вы далёка ад нас. Хоць мне плот загарадзілі б. Усе беларусы крыху стаяры, заўсёды мы маем дачыненне з дрэвам. Тут мне зрабілі б усё, але

надта не люблю паіць людзей за гэта. Без гарэлкі нават няма што думаць аб нейкай дапамозе...

Як праходзіць Ваша жыццё? Добра было б, каб пісалі. Маеце што сказаць. Хачу, каб Вы крыху «наглядалі» за нашым Юркам, каб радзілі яму, дапамагалі словам. Ён Вас вельмі шануе.

Некалі с. п. Муж мой так любіў бачыць надрукаваныя мае рэчы. Цяпер хто будзе чешыцца імі, для каго мне пісаць? Вось падумаю такое, і ападаюць мне рукі. Дарэчы, ці Вы атрымалі кніжкі? Яны высланы Вам ужо даўно. Люблю высыліць Суродзічам нашыя кніжкі. Гэта мая слабасць. Любіў гэта і дарагі мой с. п. Яначка. Шмат супольнага ў нас з ім было і засталася. Калі нешта будзе добрае, дык прышло і Вам.

Жаль, што і Ваш сын выпівае. Гэта трагедыя. Я ніколі ў жыцці сваяго с. п. Мужа п'аным не бачыла. Была сяння і яго супрацоўніца. Успамінала Яго як ідэал лекара, як прыклад другім... Жаль, калі такія людзі адыходзяць ад нас, але добра, што хоць памяць аб іх застаецца.

Пішэце мне. Вельмі дарагія мне лісты ад Вас, як успаміны супольнай дарогі праз Вільню.

Дзякуй Вам за ўсё, за ўсё. Перадайце сардэчныя прывітанні Вашай мілай жонцы.

Са шчырасцю і вялікім
даверам да Вас Л... Г [подпіс].

Зэльва, 5/VIII/ 79 г.

Дарагі Язэп!

Цешыць мяне, што Вы прыехалі па Беласточчыне, дыкнулі пахам сваёй зямлі! Род наш паходзіць з Крынак, і шмат там у мяне сваякоў. Мой адзін сябра збіраў весткі пра маяго дзеда. Піша, што дзед мой меў 3 дзесяціны зямлі некалі і вазіў тавары жыдам у Крынках. Нешта падобнае было, але сумняваюся, што быў ён балаголам. Ведаю,

17 (9)

СПАДЧЫНА

ЦІ З ЖАЛЕЗА...

што быў у іх участак зямлі на двух братоў. Дзед мой прадаў свой надзел, узяў пазычку ў Віленска-Тульскім банку і купіў Астакіўшчыну каля Крынак. Прадаў лес купцам, і той маентак амаль акупіў. Купцы пазычалі яму любую суму на слова, без вексалёў. Пасья паўстання 1863 г., калі царскі ўрад канфіскаваў землі ўдзельнікам паўстання, дыкшмат хто купляў іх назад, але на імя маяго дзед. Пасья вайны, калі тыя паны прадавалі землю, дык заўсёды рабіў гэта мой дзед. Памятаю, Сегень даў яму ў падарак каня арабскага за фатыгу, але ў дзед былі лепшыя коні, бо ён казаў заўсёды: людзі без сала, а коні без аўса ў мяне не жывуць... Не ведаў іншае мовы, акрамя роднай. Я моцна яго любіла.

Юра быў тут тыдзень. Было розна. Ціск мне быў падняўся да 195/115. Гэта дрэнна. Спалохаўся, пабег у агтэку, але піць не перастаў, на жаль. Пісаць праз усё гэта не хочацца... Ад'яджаючы, дзень не піў і гутарыў цікава і нармальна. Былі два разы на могілках. Лекаў мне ніякіх не прывёз. Прывёз толькі чамадан рэчаў для сваёй цёпчы, якія мне трэба было ёй адаслаць. Ужо атрымала. Мне пакінуў тое, што не прадаў. Так яно і ляжыць. Нічога тут не купіў і грошы павёз дамоў. Свой і мой чамадан бітком набіў рэчамі і прадуктамі з хаты. Пытаўся, праўда, ці можна ўзяць тое, ці гэта? Я была рада, што гэта будзе ім на карысць. Новыя кашулі і свэтры, вярблюжая коўдра для Міхася, хатняя вэндліна і т. п. як звычайна, калі сын выжджае з хаты. Дай Бог, каб магла яго так выпраўляць заўсёды. Аб грошах ніяко гутаркі не было. Злаваўся толькі, што мы не пакінулі яму багацьце. Казаў, што ён пакіне сваім сыном па мільёну. Дай Бог! Але лепш, каб пакінуў ім здаровае нэрвы, добрае імя, любоў да працы і пашану ў людзей.

27/VII быў у мяне дзень нарадзінаў. Я забараніла людзям прыносіць падаркі, бо не магу рвантавацца ім сяння. Пананосілі самыя чудаўныя ружы, цукеркі, парфумы. Адна маладая жанчына сьпякла чудаўны кошычак, поўны «баравічкаў». Паслала ўсяго і ўнукам. Гасыціны не рабіла. Крыху пілі гарбату, хто прыходзіў. Сын ляжаў праз увесь дзень п'яны. Добра, што не буняў. На маё гора, у нас на вуліцы «бар» (культурная ўстанова...). Я думаю часамі, што я з каменя ці з жалеза...

Мая мілая Юзенька забылася сёлета мяне павіншаваць. Забылася і ўсе мае іншыя далёкія сябры аб гэтым. А можа, проста лісты ад іх не дайшлі. А цяпер трымайцеся! Цалую Вашу жонку, мілую Люцынку, і Вас за харошы свэтар, які на мяне якраз. Толькі каб болей не рабілі сабе падобных выдаткаў!!! Свэтры маю, усё маю! Пакульшто неабходнае ў мяне ёсць, а там пабачым. Хачу я, ці не хачу, выехаць мне з гэтуль немагчыма. Я змірылася з лёсам. Пакульшто. Гатуюся да зімы і прашу Бога, каб не хварэць...

Такога дажджу, як сяння, даўно не памятаю. Кветкі мае апусьцілі

галоўкі. На гародах суцэльнае возера. Ярына сёлета вырасла на пядзю, а цяпер і «памалоціць» яе дажджом. Тут урад в. стараецца, каб перазімавала жывёла, а там, можа, і пойдучь уражайныя гады. А як у Вас? Як са здароўем? Часта думаю пра Вас, што столькі ў Вас талентаў, здольнасцяў і энэргіі, якіх вы не змаглі аддаць таму, хто іх найболей патрабаваў ад Вас. А Люцынка Ваша задзіўляюча здольная! Дзякуй Богу за гэта. Ваша Л... Г[подпіс].

[На палях 1-й старонкі:] Ліст мой крыху сумбурны, але ломіць косьці ад такой пагоды і вінецца галава. Болей, каб ніякіх «свэтраў»!!! Калі лекаў не дастану, дык напішу Вам і папрашу.

Эльва, 9/Х. 79 г.

Паважаны і дарагі Язэп!

Як жаль, што Вы так далёка і не можаце прыйсьці да мяне на абед, ці хоць на вячэру. Карміла б Вас бульбаю, напайла б віном з яблыкаў, рознымі кампотамі. Знайшла б і болей адпаведная чарка для Вас, хоць я то яе не п'ю. Гэта сапраўды жаль, бо мне і паразмаўляць няма з кім. З суседкамі харошымі і мілым пра літаратуру не пагаворыш, яна ім «да лямпацкі». А вонку пад ногі сьцеліцца лісьце. Раніцы з марозікам, дні поўныя, халоднага ўжо, сонца.

Я вельмі люблю дом. Клічуць мяне і ў Менск, і ў Вільню, а я стаю на сваім ганачку, дрэвы амаль засланяюць мяне ад вуліцы, і здаецца мне, што так мне найлепей.

Вельмі хачу каб Юрка пераслаў мне лекі ад рэўматызму. Напомніце, ласкава, яму аб гэтым і пастарайцеся, мілы Язэп, каб дайшлі яны да маіх рук. Зіма наярэдзі, і добра, калі ёсць дровы на зіму, бульба ў склепе ды лекі ў запасе. Крыху звыклася з адзіноцтвам, і начамі ўжо меней баюся...

А ў нас усё яшчэ капаюць бульбу. Цяпер у калгасах. Зямелька сьпле яе сёлета асабліва шчодра. Капаюць яе ўсе арганізацыі пакрысе. Пляціць, безумоўна, за гэта. Як жаль, што Вы некалі не прыехалі з Байдатаў у Гудзевічы, калі гасыціла я ў Дзедзі ці з «гіцлямі» — стрыечнымі братамі вудзіла рыбу ў вузенькай рэчцы на дзедавых лугах, альбо важна на Зельну йшла з усімі на фэст у старую цэрквачку. Дарэчы, там яшчэ тады была каралеўская грамата на бел[арускай] мове. Цяпер няма яе. Добра, што і так мы калісьці сустрэліся міла і хораша, як два верныя і непахісныя сябры. Успамін аб шляхотным застаўся на ўсё жыццё. Пішу цяпер у вашым свэтарочку, ён заўсёды нейк асабліва міла грэе мяне, можа таму, што сапраўды — сяброўскі. На жонку не гневайцеся за «качаванне», бо і гэта цікава. Не ўсе ж такія, як мы:

*Народ аседлы мы,
не птушкі пералётныя,
і Бацькаўшчына нашая не стэп.
Зямелькі орнае, з сьнігі і поту мы,
Так пакахаўшыя касу і серп.*

...Мне, дык патрэба пакінуць след ад нашай зямлі і жыцця і абычаяў яе, і таму я «ўрасла» ў

сваю землю. Кожнаму свой шлях і свой лёс. Гэта нам толькі з вамі найпрыгажэй свеціць сонца, калі яно ўзыходзіць над Нёманам. Нешта ёсць у гэтым, праўда?

*Я хоць і забытая ўсімі, адна,
Дзён лучына маіх дагарае,
Усё ж мне хочацца выпляскаць душу
да дня,
Для цябе, Беларусь дарагая.*

А дзённіка ніяк весці не ўмею. Штучна выходзіць і нудна. Шчырасць з агенчыкам прабіваецца толькі ў вершах. Я ўжо гэта прабавала. Яно цікава было б для другіх, гэта праўда.

А ў нас растуць харошыя людзі. Нейк суседскія хлопцы паехалі ровэрнам мне па карасіну. Дала ім на кіно, але падшыванкі шапталіся нешта і «важна» вярнулі мне тыя капейкі, мовачы: «Не, не трэба, мы ніколі не возьмем ад Вас ніякіх грошай, бо 33 рб. і 75 кап. гэта мала, каб сяння пражыць»... Я ледзь не заплакала, што растуць нам сапраўдныя людзі. З'елі мы разам з імі нешта смашное, і так засталася.

На жаль, не ўсе дарослыя дадуваюцца да такога. Ёсць розная моладзь, безумоўна, як і ўсюды, але каля мяне, нейк, такія. Толькі цяпер, на мінулым тыдні, заехаў да нас адзін з рэдактараў у Менску. Паважна і цікава пагутарылі. За 8 месяцаў ад сьмерці с. п. Мужа я з іх нікога не бачыла! Крыўдна крыху, бо былі сапраўды адчайныя хвіліны. Ужо ў нядзелю будзе 40 дзён ад сьмерці с. п. Генкі, таго нашага плямянніка. Нейк паклілі мы іх усіх у адзін рад. Меншы сын яго йдзе ўжо сёлета ў армію. Ужо абрылі галоўку, а старшы стаў добрым гаспадаром і пасья працы ўсё нешто строіць, майструе, дарабляе да новае хаты. У нядзелю прыйшлі і яны на могілкі. Быў харошы, сонечны дзень, і з горкі відно было і Зэльву, і лясы навокал, і ціхіх нейкія, старыя сёлы. Занесла я апошнія белыя астры на магільку. Цяпер ужо ўсе памерзлі. Помнік я схавала. Будзем яго ставіць, калі прывязуць агарожу. Колькі будзе каштаваць, не ведаю, бо дала яшчэ толькі задатак. Наробілі памылкаў на бел. мове, і іх не сатрэш на камяні, але нічога тут не парадзіш. На помніку будзе харошы, высокі крыжык з Распяццем. Загародзім, безумоўна, месца і для мяне, каб было побач. Штодня прапалюваю ў печцы, і з холаду бягуць да мяне суседскі грэцца, п'ем разам гарбату. Так воль і праходзяць маі дзенькі.

А цяпер прысяду за работу, каб хоць не горшая ад другіх выйшла кніжка. Але Вам я буду пісаць заўсёды. Цешуся, што цікава і весела Вам прайшло лета і што ля Вас ёсць родныя, дарагія. Гэта, бадай, у жыцці нашым самае галоўнае. Удома ў нас была вялікая сям'я і таму я так трагічна адчуваю сяння адзіноту.

Не парывайце, прашу Вас, кантакту з нашым сынам. Яму патрэбны нечый добры ўплыў. Я хацела б, каб ён заняўся зноў, хоць крыху, літаратураю. У яго гэта атрымоўваецца. Такая праца дык і развівае і ўшыляхотнівае чалавека.

Занудзіла я Вас, дарагі Язэп, сваімі бабскімі клопатамі і справамі. Спадзяюся, даруеце мне! Бывайце, мой Дружа! Буду чакаць лістоў ад Вас.

Ваша заўсёды Ларыса Г (подпіс)

Эльва, 12/VIII. 1980 г.

Шчыра паважаны і дарагі Язэп!

Колькі дзён, як у дарозе да Вас і «Польмя» і «Маладосць». Даруйце, што крыху затрымалася з лістом. Забегалася, стамілася. З нашых быў толькі Міхасёк, які хутка мусяў ад'ехаць. Спяшаўся. Здаецца мне, што было ў нас в. хораша. Перадусім многа кветак. Букеты пачалі прыносіць яшчэ задоўга да юбілею [На той час Ларысе Антонаўне споўнілася 70 гадоў. — Рэд.]. Прыехала многа харошых сяброў. Адзін пакой быў застаўлены сталамі. Па белых абрусках тканья нашых выступіў Ён на роднай мове. Хлапец не п'е. Усім ён в. спадабаўся. Паэтку Ніну Мацяш унеслі на руках у хату. У яе хворыя ножкі. Маладзенькая яшчэ, в. прыгожая. Чудоўна п'е, дэклімае. Сястра яе прывезла на сваёй «Волзе». Была і мілая Дануся Біцэль.

*«Паззія — гэта не задзіранне
і не на нэрвах веку ігранне —
а самазнішчэнне, самазгаранне.
Ларыса Антонаўна —
Вы як ранне»...*

Чытала яна за сталом зваротку за звароткаю. Хораша, узварушліва ўсе прамаўлялі. Нехта вылез з аўтобуса, каб наварць у полі букет васількоў... Высокія, чыронныя гладыёлусы. Два букеты белых ліляў ля іх, а далей ружы, васількі, рамонкі і ўсяго, усяго. Толькі-што быў ліст ад Міхася. Богу дзякаваць заехаў шчасліва. Крыху тут закахаўся... І ў гэтай справе адносіцца з даверам да бабусі... Залатое дзіця. Каля 15/VIII мае прыехаць сюды Юра.

Змушаная кончыць ліста! Усім сэрцам дзякуй Вам за добрыя словы. Вітайце сваю мілую жоначку. Ваша Л[подпіс].

[На палях 1-ай старонкі:] Госьці ішлі яшчэ праз цэлы тыдзень... Дзякуй ім, нашым добрым, простым людзям за тое, што ёсць у іх сэрцы.

Эльва, 18/II. 1981 г.

Шчыра паважаны і дарагі Язэп!

Не ведаю як Вам дзякаваць за шчырасць, за вестку пра маяго сына. З гэтага пачынаю. Бо гэта найболей баліць. Званіла ім. Вельмі дрэнна было чуць. Пачула толькі, што было тры нажавыя раны. Адна ўвісок. Бандыт на свабодзе, і ўсё гэта — сьмярдзіць... Прычыны напасці не ведаю: наагул нічога не ведаю. Маю зноў клопаты са сваім сэрцам. Колькі ж можна? Язэпку, родны напішце мне ўсё, што ведаеце ў

гэтай справе, бо ніхто аб гэтым не напісаў ні мне, ні Міхасю. Усё гэта болей як непрыемна. Жудасна. Біце лекара нажом? Прыгтым пэдыятра? Цэліць у вісок? Гэта ж бандыцтва! Розна бывае і ў нас, і чалавек толькі ходзіць пад Богам. Трэба в. высокай культуры, каб чалавек перамог у сабе таго «д'ябла», злыя інстынкты ў ім, ужо зароджаныя. Некалі дапамагала з імі змагацца рэлігія. Людзі бяцця права, а вось усялякай несумленнасці не бяцця, бо мала ў каго ёсць той перажытак — сумленне. Сяння кожны можа на сябе зарабіць. Галодных і абсалютна бедных няма. А вось засталася лягота, зайздрасць, распуста, прага мець, нічога не робячы. І рэзультаты. Зразумела гэта было пасья вайны, калі паяўляецца рознае шумавінне. Сяння гэта — недаравальна! Думаю, бядую і вельмі шкадую, адзінотай і горам скаржаную некалі, душу сваяго Сына...

Язэпку, родны, Зямляча мой дарагі, яшчэ раз вам вялікае дзякуй за вестку. Пішыце мне. Няхай Бог гадуе Вашае мілае Дзеятко. Дочку ніколі не папракайце. Нічога нават не пытайцеся ў яе. Калі змога, дык скажа сама.

Ваша Л[подпіс].

Эльва, 28/I. 1983 г.

Шчыра паважаны і дарагі Язэп!

Вашыя святочныя віншаванні я атрымала. Дзякуй вялікае. На днях прыйшоў і Ваш ліст з 26 снежня... Рада, што прыйшоў, і я ведаю, што Вы здаровыя, што быў у вас унучак. Спадзяюся, што кніжку маю Вы атрымалі. Богу дзякую, што п. Чэсь перамог сваі хваробы. Жадаю яму здаровечка. А з Карнэлькі, дык проста гордасць і радасць для добрых бацькоў. Каляды прайшлі мне на вяселлі хрышчонага сына. Было яно багатым, гучным. Гасцей да 100 чалавек. Мне сэрца падтрымалі ўколамі, таму магла там вытрымаць да канца, каб урачыста падарыць маладых. Хаджу і цяпер кожны дзень на ўколы. Ціск упаў: 100 на 60. Аслабела зусім. Даведалася, што сын мой моцна п'е. Страшна перажываю, бо і сям'ю яго шкада і ўстыд перад людзьмі. П'яны ён як жывёліна, і мяне бярэ жах, што магу яго такім бачыць... У нас цяпер змагаюцца з падобнымі праявамі. Патрабуюць чэснасці і працы.

Юзенька прасіла ў мяне пяць кніжак. Трэба мне звярнуцца ў Мін. культуры БССР. Такі цяпер парадак. Можа, і дазволіць. Кніжкі для яе маю. Цешуся, што Вы не адзіні. Разам і святкаваць радасна, слушаць сваі кружэлкі. Некалі і мне прыслаў мілы Данчык сваю кружэлку. Ці не выдаў ён чаго новага? Надта тут ім цікавацца, а мне не даюць спакою.

У нас зіма не зіма. Мест снегу — дажджы. Надвор'е нездаровае, асабліва для маяго зацяжнага рэўматызму. Я ўжо думала, што не дам рады стаць на ногі, але сяння мне крыху лепей. Таму пішу. Сумую вельмі без сваіх унукаў, якія пішуць мне і якіх так хочацца бачыць. Малюся за ўсіх іх, каб хоць апамятаўся бедны сын. Алькагалізм лічу хваробаю, і вылячшыцца з яе можна толькі сілаю свае волі.

Як развіваецца мілы Марцінка, ці добра гутарыць? Вітайце Юзеньку і ўсю іх дарагую сямейку. Пішыце мне. Буду старацца паправіцца крыху. Буду чакаць сваіх унукаў. Жадаю Вам усім усяго самага добрага, светлага.

Ваша Ларыса.

Друкуецца без скаратаў у правапісе арыгінала.

▶ АРХІЎ

НАРОДНІК ДВАЦЦАТАГА

НОВАЕ ІМЯ

...Заходнебеларуская вёска, сялянская сям'я, нямецкая акупацыя, вучоба, пасля доўгага, ажно пяць гадоў, служба ў войску ў самой Маскве, затым — нечаканы арышт, Бутырка: дзікія допыты — каб пацвердзіў тое, што хоча ад цябе следчы; нарэшце, так званы суд ОСО — «Особое Совещание», які дае яму дваццаць пяць гадоў турмы і пяць высількі.

Ці думаў Іван Фурсевіч, што вернецца на радзіму?..

Большасць яго апавяданняў напісана на цяжкіх, балючых сюжэты, узятыя з паднявольнага, за калючым дротам, жыцця, дзе аўтару самому давялося прабыць і прабыць доўгіх і цяжкіх шэсць гадоў — на «цудоўнай планеце» Калыма.

Аўтару трэба было не толькі прайсці праз усе кругі Калымскага пекла, перажыць усё на ўласнай скуры, але і мець адпаведны вялікай задачы талент, бо без яго атрымаліся б толькі бледныя копіі таго, што ён перанёс сам і яго сябры па долі і нядолі.

Кніжка апавяданняў Івана Фурсевіча падрыхтаваная да друку і чакае сустрачы з чытачом. У ёй пятнаццаць апавяданняў, розных па аб'ёме: доўгіх і кароткіх, але аднолькава цікавых. Большасць з іх аўтабіяграфічныя, тэматычна прывязаныя да Калымы, да тых мясцінаў, дзе аўтару пасля рэабілітацыі і вызвалення давялося жыць, вучыцца і працаваць.

Мне, старому рэдактару, пашчасціла мець дачыненне да зборніка, дапамагаць аўтару. І скажу шчыра, што я рабіў гэта з прыемнасцю. Чытаючы і перачытваючы апавяданні Івана Фурсевіча, я радаваўся, што адкрываю для сябе і чытача творцу, які распрацоўвае новую, малавядомую яшчэ ў нашай літаратуры тэму лагернага жыцця — ды хоча пакінуць для нашчадкаў — і нас усіх — малюнкi таго страшнага і жалівага быцця, каб людзі чыталі і ведалі, што перажылі многія іх бацькі і дзяды — і рабілі ўсё для таго, каб эпоха гулагаў засталася ў мінулым — назаўсёды.

P.S. Пакуль гэты рукапіс адлежваўся ў выдавецтвах, яго аўтар, Іван Фурсевіч, пакінуў нас назаўсёды — 22 лютага 2002 года...

Уладзімір ДАМАШЭВІЧ

(З пасляслоўя да машынапісу кнігі Івана Фурсевіча «Калымскі перавал».)

Іван ФУРСЕВІЧ

*Заміж вянка
на безыменныя магілы
палітвязняў-ахвяраў
сталінізму —
аўтар.*

Камера бавіла час у чаканні вячэры і адбою. Кожны займаўся сваёю справаю. Адны, седзячы за доўгім абедзеным сталом, што стаяў пасярод камеры, чыталі, іншыя, прысеўшы на голыя лужкі, вялі ціхую гаворку, хтосьці, пагружаны ў свае невясёлыя думкі, павольнымі крокамі мераў камеру з канца ў канец, робячы своеасаблівую зарадку.

У камеры было свабодна. Напярэдадні быў этап, і частка зэкаў, закончыўшы мукі следства і дачакаўшыся адмоўнага адказу на касацыйную скаргу ў Ваенную калегію Вярхоўнага Суда, пайшла ў далёкую вандроўку па этапах і перасылках. Вандроўка гэтая праз некалькі месяцаў закончыцца дзе-небудзь у Тайшэцкай тайзе, Нарыльскай тундры ці ў нетрах Калымы. Там, намучыўшыся, нагаладаўшыся, зведаўшы здзекі, пакуты, цынгу і пелагра, і скончаць яны свой шлях пад безыменнай сопкаю.

Мы ж яшчэ чакалі адказу на свае касацыйныя скаргі, спадзяваліся, па сваёй наіўнасці, што там, у самай высокай інстанцыі, дзе пануе Закон і Справядлівасць, разбярэцца ў абсурдных абвінавачваннях следчага і фармальнай штампойцы прысуду Ваеннага трыбунала Маскоўскай ваеннай акругі ды хоць крыху зменшаць тэрмін знявольнення. У адмену прысуду і выхад на волю тут ужо ніхто не верыў — не памятала Бутырка такіх выпадкаў. У нас

не для таго садзяць, каб пасля выпуску.

Не верылі мы і ў тое, што пры існуючым ладзе мы і наогул выйдзем на волю. Тут сядзелі адны «дальнябойшчыкі». Усім было адмерана на поўную катушку — па дваццаць пяць — па нагах і пяць — па рагах», што азначала дваццаць пяць гадоў знявольнення ў «папраўча-працоўных лагерах» і пасля гэтага яшчэ пяць гадоў ссылкі. Ссылка — гэта тое ж «пражыванне» ля таго ж лагера, праца на тым жа прадпрыемстве, у той жа шахце, з жоўтым, ці, як казалі, «воўчым білетам» заміж пашпарта — тым жа лагера, толькі без дроту. Ссылны не меў права без дазволу каменданта выйсці нават за межы пасёлка. Дык ці мог хто-небудзь спадзявацца, што ён вынесе трыццаць гадоў катаргі? Тым больш, што аб «жыцці» ў лагерах мы ўжо сёе-тое ведалі. У камеры былі людзі, якія ўжо пабывалі ў лагерах. А адзін з іх — нават двойчы: у трыццаць сёмым, другі раз — нядаўна. Сюды яго прывезлі ў якасці сведкі па нейкай іншай справе.

Расказы былых зэкаў слухалі з жахам. І Бутырка, дзе мы сядзелі, здавалася нам амаль санаторыем, дзе і цёпла, і кормяць, і на працу не гоняць, і здзекі ўжо амаль скончыліся. Мы са страхам чакалі адказу з Ваеннай калегіі, мы ведалі яго змест. Але ў кожнага цеплілася надзея: а можа... Я ж — не вінаваты. Гэта іншыя — вінаватыя. А я — не. Такая, пэўна, псіхалогія людская.

У нашай камеры было толькі трое маладых. Самаму юнаму — гадоў шаснаццаць. Двум, нядаўнім салдатам — па дваццаць два. А самаму старому — больш за семдзесят. Усім іншым — па трыццаць-пяцьдзесят. Але калі

ўзважыць шанцы на выжыванне, то нават у шаснаццацігадовага Сашы Шляпнікава іх амаль не было — яго неакрэплы арганізм у лагерах хутчэй за ўсё чакае туберкулёз. Не шмат шанцаў было і ў дваццацідвухгадовага Міхася Вальнца — таленавітага заходнеўкраінскага паэта, які ўжо ў сямнаццаць гадоў выдаў сваю першую і, напэўна, апошнюю кніжку вершаў. Ён быў ужо вельмі змучаны і схудзель пасля доўгага следства. І ў першыя месяцы працы ў лагерах ён, хутчэй за ўсё, стане дахадзігам. Лагер — не месца для паэтаў. Ну, а сямідзесяцігадовы, высокі і худы, як трэска, прафесар Мікалай Мікалаевіч Сперанскі, які пасля зачыткі прысуду Ваеннага трыбунала сказаў яго старшыні: «Дзякую вам за тое, што вы дазваляеце дажыць мне да ста гадоў. На волі, са сваім здароў'ем, зрабіць гэтага я б не змог. А тут давядзецца старацца, бо крыўдзіць савецкую ўладу не можна, і паміраць, не выканаўшы яе волі, таксама». Ён, абуты ў вярблюджыя шкарпэткі і цёплыя туфлі, увесь час старэчымі крокамі тупаў па камеры. Дзе ж яму вынесці лагернае жыллё? Ён і двух этапаў не перанясе і хутчэй за ўсё скончыць жыццё ў адным з лазарэтаў перасылкі, або і проста ў вагоне, пакінуўшы недажытыя і неадбытыя гады на сумленні савецкай улады.

Амаль усе знявольненыя тут былі масквічамі, інтэлігентамі, прызвычаенымі, як цяплічныя кветкі, да ўтульнага сталічнага жыцця. За выняткам групы геологаў, тайгу яны ўяўлялі ў выглядзе Сакольніцкага ці Ізмайлаўскага парку, а Сібір — па кінафільму «Сказанне о земле сибирской», які, дарэчы, здымаўся ў ваколіцах Масквы; шахта ім уяўлялася ў выглядзе тунэля метро з вясёлым «шахцёрам» Алейнікавым. Выжыць у лагерах зможа хіба толькі такі чалавек, як начальнік геолога-разведчай партыі Грыгор'еў. Ён ужо прасмажыўся ў пустынях Сярэдняй Азіі і прамарозіўся ў тундры Поўначы, не баяўся нічога. Ён быў заўсёды вясёлы, бадзёры, расказваў займальныя прыгоды са свайго вандроўнага жыцця, якія мы слухалі з захапленнем. Ён не баяўся нічога.

Раптам цішыню камеры парушыў лязгат жалезнага замка, што здымалі з дзвярэй, затым скрыгатаванне ўнутранага дзвярнага замка. Усе насцярожыліся і ўтаропіліся ў дзверы — новае папаўненне! Яно, як заўсёды, прыбывала ў гэты час. Людзей прывозілі з трыбунала. Новенькія, толькі што «спечаныя» «дальнябойшчыкі», яшчэ не апамятаўшыся ад кароткага, але важнага прысуду, уваходзілі ў камеру нясмела, не паспеўшы ўсвядоміць, што жыццё іх ужо змянілася — змянілася назаўсёды. Да трыбунала была нейкая, хоць маленькая надзея: суд разбярэцца. А пасля прысуду ўся надзея знікала. Быў чалавек, а стаў зэкам, і — назаўсёды. Зразумець гэта было цяжка. А для асэнсавання і наогул быў патрэбен час.

Спраўды, дзверы адчыніліся, і ў камеру ўвайшоў чалавек у

простай рабочай вопратцы. Ён у абдымку трымаў скручаныя худы турэмны матрац, коўдру, падшукі і ручнік. Зверху іх быў яшчэ і невялікі палатняны мяшчак са сваім скарбам.

«Не мясцовы», — адразу рашылі сукамернікі. Мясцовыя з'яўляліся ў камеры з вялікімі мяшчамі, дзе былі вопратка, і абутак, і прадукты — відаць было, што чалавека збіралі ў дарогу блізка.

Новенькі нават не прывітаўся. І ён быў падобны да дзіцяці. Усе, пэўна, бачылі плач асуджанага ў гэтай камеры ўпершыню. Калі б гэта была камера «смяротнікаў» — там іншая справа.

А тут ужо ніхто ніколі не плакаў. А навічок плакаў.

— Што ж вы стаіце? Праходзьце. Выбірайце любое незанятае месца, кладзіце пасцель, — сказаў стараста камеры.

Новенькі разгублена, скрозь слёзы стаў азірацца. Затым павольна, некач нясмела падышоў да першага ж пустага ложка і паклаў туды сваю пасцель.

— А цяпер падыходзьце да стала, сядайце і давайце знаёміцца, — зноў сказаў стараста.

Для знявольненых, замураваных у каменным мяшчу, кожны новы чалавек — падзея, глыток свежага паветра. Ён на пэўны час становіцца аб'ектам самай пільнай увагі, яго доўга распытваюць, выпытваюць, пакуль ён не вытрысе ўсе «навіны» гадовай даўніны з волі і ўсе навіны са свае папярэдняй камеры. А калі навічок яшчэ і добра адукаваны, то ён становіцца і героем дня на пэўны час.

Новенькі нясмела падышоў да стала і прысеў на крачак лаўкі.

— А цяпер раскажыце аб сабе: хто вы, адкуль, чаму вы плачаце? — прапанаваў стараста.

Хтосьці падаў яму алюмініевую турэмную конаўку з вадою.

Трымаючы яе дрыготкімі рукамі, ён стаў прагна, вялікімі глыткамі, піць ваду. Гэта яго крыху супакойла.

— Завуць мяне Сцяпанам, па прозвішчу Гаршкоў, — сказаў ён, выціраючы і размазваючы па твары слёзы кулаком. — Ну за што яны мяне так? — уздрыгваючы, раптам звярнуўся да нас Гаршкоў. — А дзетачкі ж вы мае! А родненькія мае! А што ж з вамі будзе?.. — раптам па-бабскі загаласіў Гаршкоў.

Уся камера глядзела на яго, нічога не разумеючы.

Да яго падышоў прафесар Барыс Мікалаевіч Сперанскі. Сперанскіх у нас было двое, і абодва — прафесары. Ён паглядзіў, як дзіця, Гаршкова па галаве, і сказаў:

— Супакойцеся. Зрабіце некалькі глыбокіх удыхаў паветра — і стане лягчэй. Мы тут усе свае, і нам можна расказаць усё. Можа, мы што і парадзім.

— Гэта ж мне у трыбунале казалі: дваццаць пяць гадоў ППЛ і пяць гадоў паражэння ў правах, — нарэшце вымавіў Гаршкоў.

Уся камера дружна зарагатала. — Дык чаго ж вы плачаце? Тут усе такія. Ва ўсіх дваццаць пяць. У трыбунале меней не даюць, — сказаў прафесар.

І спраўды, у той час у Бутырку вязняў з меншымі тэрмінамі амаль не было. Хіба толькі адзінкі, якіх трыбунал не браўся судзіць з-за адсутнасці віны, і ім ОСО давала без суда па дзесяць-пятнаццаць. Але гэта было выключэннем, бо і ОСО давала па дваццаць пяць.

— А за што гэта вам так адмералі? — спытаў геолог Грыгор'еў.

СТАГОДДЗЯ

— Ні за што...

— Тут усе — ні за што, — сказаў стараста. — Вы проста раскажыце, хто вы, адкуль, калі з волі, у чым вас абвінавачвалі, — захвочваў стараста.

— Родам я з Рязанскай вобласці, сяла Гарэлага, што недалёка ад станцыі Дзіванава.

— О, зямляк Ясеніна, — сказаў Грыгор'еў.

— А хто такі Ясенін? — здзіўлена спытаў Гаршкоў.

Тут мы ўсе атарapelі. У камеры прозвішча Ясеніна ведалі ўсе.

— Ясеніна не ведаеце? Гэта ж ваш вялікі зямляк, родам з Канстанцінаўкі, — сказаў Грыгор'еў.

Старэйшае пакаленне расіян і сапраўды добра ведала і любіла Ясеніна. А я пачуў аб ім ад нампаліта нашага эшалона. А пасля, падчас службы ў вучэбцы, быў і нават начаваў у той жа Канстанцінаўцы. Бачыў я і хату, дзе жыла сястра паэта Шура, у сяле Кузьмінскім. З таго часу я і палобіў Ясеніна. Пасля працываў нямаюча вершаў. Нямаюча іх вывучыў на памяць. А Гаршкоў нават не чуў пра свайго знакамітага земляка!

— Канстанцінаўку я ведаю. Гэта за кіламетраў дзесяць ад нас. А я сам яго не ведаю, — сказаў Гаршкоў.

Пакрыху мы высветлілі, што Гаршкоў родам з глухога рязанскага сяла. Усё жыццё далей райцэнтра не выходзіў. У дзяцінстве зваліўся з дрэва і пашкодзіў грудную клетку. З-за гэтага не ўзялі ў армію. Усю вайну прабыў, як певень у куратніку, адзіным мужыком на ўсю вёску. Працаваў у калгасе затычкай ва ўсе дзіркі — дзе патрэбна была мужчынская рука, туды і пасылала яго старшыніха. І хамуты рамантаваць, і косы кляпаў, праўда, акрамя косаў, за вайну скляпаў і траіх дзяцей. Даваенных было двое.

Цяжка жылося ў вайну, не лягчай і пасля яе. Можа, нават цяжэй. Старэйшага сына, калі ён падрос, адправіў у Маскву, у ФЗУ. А сам стаў прасіцца ў «прадсядацельшчы» на заробкі. Адпусціла старшыня — з мужыкамі ў вёсцы стала лягчай: сей-той вярнуўся з фронту.

У Маскве Гаршкоў уладкаваўся на будоўлю, зарабляў аж пяцьсот рублёў, што адпавядала пяцідзесяці паслярэформенным рублям.

Дзвесце пяцьдзесят, а то і трыста адсылаў дамоў. Гэта для сям'і была вялікая падмога. Мы, праўда, не маглі зразумець, як можна было працыць на такія грошы, працуючы фізічна. Але Гаршкоў неяк жыў.

На Кастрычніцкія святы паехаў Гаршкоў наведаць свайго сына ў ФЗУ. Сябры сына раз'ехаліся па сваіх, і ён быў адзін у пакоі.

Збегаў сын у краму, прынёс бутэльку гарэлкі і бляшанак рыбных кансерваў. Сын не піў зусім. Ды і Гаршкоў выпіваў рэдка. Да вайны гарэлка была дарагой, у вайну яе не было зусім. А пасля вайны не было грошай. Хіба калі на вяселлі ці на хаўтурах чарка перападала.

Выпіў Гаршкоў шклянку і хутка спіянеў. Прылёт на ложак. Паспаў, прагнуўшыся, дапіў

усё. Для нармальнага мужчыны — паўлітра — і не многа. Але Гаршкоў і на паўмужыка не цягнуў — малы, худы і непітунчы.

Пасядзелі яны да позняга вечара, пагутарылі. Пасля сын правёў яго на аўтобусны прыпынак, расказаў, дзе рабіць перасадку.

Перасадку Гаршкоў зрабіў, але сеў не ў «свой» аўтобус. Народу было няшмат. І ўсе святочна адзетыя, у вясельным настроі вярталіся з гасцей. А Гаршкоў — і зімой і летам — адным цветам, — у яго, акрамя рабочай вопраткі, не было нічога. Пасажыры весела размаўлялі аб сваіх справах, а Гаршкова разбірала злосць: раз'еліся, расфуфырыліся, веселяцца. А на яго паглядаюць з пагардай. Ён штосьці сказаў, і сам не памятае, што. А тут сядзела насупраць кабета:

— Сядзі, «дзяроўня», і маўчы.

Крыўдна стала Гаршкову. Захачэлася яму выліць каму-небудзь сваю душу, пагаварыць шчыра — дзейнічала гарэлка. Побач з ім сядзеў маўклівы мужчына. Яму і выказаў Гаршкоў свае думкі: мы, дзярэўня, працуем, кормім іх, а самі галадаем. А гэтыя барыні яшчэ на нас і глядзяць коса.

У гэты час яны праязджалі акурат насупраць Крамля, які, расцвечаны каляровымі лямпачкамі, зіхацеў, як чароўны замак.

— Вось хто вінаваты ў гэтым нашым жыцці. Бачыш, балююць, веселяцца, як цары, у сваім Крамлі, а мы з голаду пухнем. Бомбу сюды б атамную, каб ведалі...

Мужчына слухаў моўчкі, а пасля спытаў, куды ён едзе. Гаршкоў назваў адрас.

— Дык вы ж не ў свой аўтобус селі. Вам трэба перасесці. Давайце, я вам пакажу. Выйдзем, і я дапамагу вам сесці, куды трэба, — прапанаваў ён.

Вось добры чалавек, — узрадаваўся Гаршкоў. Выйшлі. І павёў гэты «добры чалавек» Гаршкова па незнаёмай вуліцы. І апыніўся ў міліцыі. Там «добры чалавек» паказаў дзяжурнаму сваё пасвед-

А яшчэ праз месяц павезлі Гаршкова ў трыбунал. Старшыня трыбунала зноў спытаў Гаршкова пра атамную бомбу. Гаршкоў пацвердзіў: ляпнуў па п'янаму. Прасіў прабачыць, дараваць. Выйшлі трыбунальцы. А праз мінут пятнаццаць зайшлі і сказалі: дваццаць пяць і пяць.

Гаршкоў паказаў копію прысуду. Там было сказана, што Сцяпан Гаршкоў вёў у гарадскім аўтобусе ў Маскве антысавецкую агітацыю і выказаў тэрарыстычныя намеры ў адносінах кіраўнікоў партыі, ураду і асабіста таварыша Сталіна.

Улічваючы Указ Прэзідыума Вярхоўнага Савета ад 26 красавіка 1947 года аб адмене смяротнага пакарання, па артыкуле 58-8 Гаршкоў прыгаворваецца да дваццаці пяці гадоў ППЛ і пяці гадоў паражэння ў правах. І па артыкуле 58-10 — да дзесяці гадоў ППЛ і пяці гадоў паражэння ў правах.

Гаршкоў ніяк не мог зразумець, за што ж яго так сурова пакаралі.

— О, баценька, дык вы ў нас народнік, толькі дваццаціга стагоддзя, — сказаў прафесар Сперанскі.

— А чаму народнік? — здзівіўся Гаршкоў.

— Сотню гадоў назад былі такія маладыя рэвалюцыянеры. Яны ішлі ў народ, у вёску і там агітавалі сялян, заклікалі іх да рэвалюцыі. Іх і называлі народнікамі. Але ў дзевятнацятым стагоддзі моладзь ішла агітаваць за рэвалюцыю ў вёску, а вы, у дваццатым, прыехалі агітаваць у горад, — растлумачыў Гаршкову прафесар Сперанскі.

Усе ўсміхнуліся. Але Гаршкоў такіх жартаў не разумее. Ён усё ўспрымаў канкрэтна.

У канцы прысуду было сказана, што ён можа быць абскарджаны ў ваеннай калегіі Вярхоўнага Суда.

Скаргу сталі пісаць усёй ка-

Калі Гаршкову казалі, што прафесар Барыс Мікалаевіч Сперанскі яшчэ ад царскіх часоў сядзеў у гэтай жа Бутырскай турме, у Гаршкова аж рот адкрыўся ад здзіўлення. Праз некаторы час ён нясмела падыйшоў да прафесара і ціха спытаў, за што яго пасадзілі цяпер. Ён жа такі заслужаны чалавек — рэвалюцыя рабіў.

— Западрыў эканамічнай магутнасці краіны, — самым сур'ёзным тонам адказаў прафесар.

І Гаршкоў успрыняў гэта усур'ёз.

— Ну вы — то вы. А я за што? — І ў яго зноў з'явіліся слёзы.

Тады ішла знакамітая «Справа геологаў», па якой была асуджана добрая сотня геологаў розных рангаў — ад начальніка геолога-разведчай партыі да прафесара, загадчыка кафедры інстытута. Іх было так шмат, што ў Бутырцы не хапала камераў, каб рассадзіць іх па аднаму — па інструкцыі, якая забараняе садзіць «падзельнікаў» разам. І ў нашай камеры апынулася аж пяць геологаў.

Гаршкоў, падышоўшы да Грыгор'ева, спытаў:

— А вас за што?

— За скрыжццё рэсурсаў золата, — адказаў той.

— Як гэта? — не зразумеў Гаршкоў.

— Ды вось знайшоў золата і скрыў яго ад улады.

— І шмат?

— Пару дзесяткаў тон.

— Золата?

— Золата.

Гаршкоў не паверыў. Ён зразумеў, што яго дураць...

Сярод нас быў камбрыг Гуськоў. Хадзіў ён у старым, даваеннага пашыву генеральскім шынялі, дыгганалевай гімнасцёрцы і такіх жа штанах. Камбрыгам ён зваўся таму, што не паспеў атрымаць генеральскага звання — яго арыштавалі ў сорок другім годзе. Дзевяць гадоў ён правёў «пад следствам». Следства, казаў, ніякага не было. Кожныя два месяцы яго выклікаў следчы, даваў пачытаць газету і падсоўваў на подпіс паперку аб прадаўжэнні следства яшчэ на два месяцы. Паўна, ніхто не ведаў, што з ім рабіць. Ён абвінавачваўся ў тым, што, будучы начальнікам абаронных збудаванняў Ленінграда, дрэнна арганізаваў абарону горада. Вайна даўно закончылася, а Гуськоў усё сядзеў. Нарэшце, у пачатку пяцідзесят першага года, яму па ОСО далі пятнаццаць гадоў і ўкінулі ў нашую камеру. Чакаць этапа.

Гуськоў быў суровым і маўклівым чалавекам. Паўна, такім яго зрабіла турма — такі тэрмін у адзіночцы, толькі з сукамернікам — не кожны вытрымае. Гуськоў мала з кім размаўляў. Ён ніколі не лаяўся, любіў згуляць у шахматы. У шахматы ён усіх нас абыгрываў. І мог гуляць нават «завочна», лежачы на ложку і дыктуючы хады. Гаршкоў да Гуськова не падыходзіў. Гэта для яго была вельмі высокая фігура. Але, даведаўшыся ад іншых, што Гуськова пасадзілі за дрэнную абарону Ленінграда, Гаршкоў толькі пакрыўжыў галавою.

— Гэта ж шкодніцтва. У трыццаць сёмым за гэта расстрэльвалі, — пракаментываў ён.

— А цябе за што, сыноч? — спытаў ён у Вальніца — маладога заходне-ўкраінскага паэта.

— За непавагу да бацькоў, — адказаў ён.

— Гэта дрэнна. Бацькоў трэба паважаць. Але ж за гэта не

судзяць. У нас за гэта лейцамі б'юць, — не паверыў ён.

— Справа ў тым, што трэба было боты лізаць, а я аблаяў. Ды не каго-небудзь, а бацьку Сталіна.

— Гэта дрэнна. Таварыша Сталіна трэба паважаць. Ён вайну выйграў, а вы аблаялі...

— Але ж і вы хацелі атамную бомбу скінуць на таварыша Сталіна, — сказаў Вальніца.

— Дык я толькі сказаў — і то спіяну.

— І я толькі сказаў, але цвярозы, — сказаў Вальніца.

Даведаўшыся, што Саша Шляпнікаў — сын вядомага «ворага народа», Гаршкоў паглядаў на яго насцярожана. Аб ворагах народа ён шмат чуў яшчэ да вайны. Але жывых іх не бачыў. Нават іх дзяцей.

Неяк, слухаючы размову прафесараў, ён пачуў, што прафесар Бараннікаў атрымліваў у месяц дзевяць тысяч рублёў. Гаршкоў не паверыў яму.

— Гэта ж цэлы мех грошай. У нас на ўвесь калгас столькі не атрымліваюць. Куды ж вы іх дзівяеце? — здзіўлена спытаў Гаршкоў.

— Разыходзяцца, іншы раз і не хапае.

— Не хапае на месяц? — не паверыў Гаршкоў. — Мне б на дзевяць гадоў хапіла.

— Які прыход, такі і расход, — сказаў прафесар.

— Во жылі людзі! І чаго ім не хапала?...

Праз тры месяцы Гаршкова выклікалі да «кармушкі». Наглядчык сказаў, што прыйшоў адказ на яго скаргу ў Ваенную калегію Вярхоўнага Суда. Там было сказана: Ваенная калегія Вярхоўнага Суда ўнесла змяненні ў прысуд Ваеннага трыбунала: пазбавіла права касацыі па артыкуле 58-10. Прысуд пакінула ў сіле. Гаршкоў нічога не зразумеў. Ён моўчкі распісаўся.

Толькі пасля знаўцы кодэкса растлумачылі яму, што прысуд па артыкуле 58-8 — заўсёды з'яўляецца канчатковым і абскарджанню не падлягае. Можна абскарджваць толькі артыкул 58-10 — контррэвалюцыйнага агітацыі і прапаганда. А Гаршкова пазбавіла Ваенная калегія і гэтага права. У Законе такога права няма. Але Ваенная калегія Вярхоўнага Суда — прыдумала.

Прысуд уступаў у законную сілу. Цяпер нам Гаршкова суцяшаць не было чым. Заставалася яму, як і ўсім нам, адна надзея на смерць Вусатага. Пасля яго павінны ж наступіць нейкія змены.

Праз пару тыдняў раніцай адкрылася «кармушка», і наглядчык сказаў: «На Гы». У нашай камеры «на Гы» быў тады толькі адзін Гаршкоў. Наглядчык, пачуўшы яго прозвішча, сказаў: «З вясчамі». Гэта азначала — на этап.

І наш народнік дваццаціга стагоддзя пайшоў. Пайшоў блукаць па этапах, перасылках вялікай імперыі з кароткай назвай ГУЛАГ.

Этапы ён, пэўна, перанясе. А ў лагеры, з яго здароўем і псіхалогіяй, ён хутка трапіць у дахадзягі і скончыць свой жыццёвы шлях, як і сотні тысяч чаў такіх жа «ворагаў народа», ад імя якога самая народная ўлада пры дапамозе самых чэсных і пільных чэкістаў і самага справядлівага ў свеце суда пахаваў безыменнай магіле аднаго з тысячы магілікаў, раскіданых па ўсёй прасторы самай шчаслівай у свеце краіны...

ТЭСТАМЕНТ

20 (12)

▶ ПАМЯЦЬ

НАМОЎЛЕНАЕ
АБРЫСЫ НЯСПРАЎДЖАНЫХ ВЕРШАЎ

Уладзімір МАРУК

Сілом сустрэчны вечер абхапіў у час, калі тлом яшчэ не стала ўсё былое. Не ўсё яшчэ жывое, што ажывіў. І часта пытаешся сам у сябе: «Дзе мы аджываем, а дзе будзем жыць заўжды? Ці ў словах паважнага знаўцы, ці ў цьмяных вачах ізгоя?..». А вечер, нястомны вечер... І лепшае слова — не браня ад яго. І ўсё шукаеш там, дзе нельга — анідня, ні сціплай хвіліны, хоць і перабудзе каля душы ледзь не паўсвету. Сляпы напой — настой на каранях, хоць і не абудзіць мроі, але абмые лёс... І толькі калі сціхне самазабойна вечер, — спаткаеш права сваё думачы сярод разнатраўя, а потым — пасля атавы, услед за якой далягляд спаткае твой бруд і пот... Нібыта ажыў і з тла прытупаў жывы, але дазвання здзіўлены, што не хапае хіба што вятрыска нястомнага ў грудзі.

Нібы паразумнеае чало, блішчыць ставок. Прытулілася да лодкі вяско. І ўжо нічога не можа спыніць пачуццяў ранней паводкі. Каля пахілай і задаўнемай русалчынай вярбы шукаюць цвярозай рызыккі верныя рабы пачуццяў — шалюначы і сталы розум. Яны, здзіўнога, сарвалі з арбітаў воблак і п'юцца, нібыта любовы напой. Ды вада — ну суцэльны маналіт! — расколе іх вярбовы пагляд. Патрывожанае гняўлівае дно перакуліць, бы лодку, чало. Таму, здзіўлення, як на замежнае кіно — збязгучца з блізкіх вуліцаў лодзі. Ды зрокам прымучаных стомай вачэй не зглядзяць ранней паводкі, і толькі позірк іх апячэ лодкі забытай сухое дно.

Вечер парвецца, як смык, і зробіцца запамнаю цішынёю, і проста будзе ў свеце — як за глухой браней. Праз лес і праз лёс імчаць прыктыты да руху вагоны. Ад ляскату колаў у вуху расце цяжар, як сын Гаргоны — камень. А ў небе Дзень Чацвёрты прадбачыць свой доўгі век і абвесціць час сабачы — як для жывых, так і для мёртвых. І камусьці ў гэтыя хвілі здаецца, што вызнаны ўсе драбніцы, кроплі, кропкі, а застаецца ўсяго толькі — свой век кароткі спазнаць.

Як не сатлець, бо гэтак боязна прызнацца, што здавен прывучаны блазнаваць на аплеваным пляцы перад людзьмі, адначас і сярод працоўтваў, што сталі высновай закону, які касавурыць вока на веру і помсліва сіпіць на праўду... Ды гнеў мой яшчэ глыбока ў недрах слоў кіпіць на шырасці немаўлячай. І так пякельна, нібы на душы ў асілка, які дазнаўся, дзе Цмок лютуе, бо жыццё — пакуль што адзіная памылка, што падалася куточкам, абстаўленым крышталёвым злом.

Крык у горле, пагасні, атухні, бо гляджу я на прысак, аціхлы

пад ранак. Нечаканая кропля дажджу вугалькі ператлелыя ясніць. А над прыскам чутны перазовы святла, ацалелага ў цемры. Ля тла пазбягаліся грэцца непрытульныя дзікія словы. І не знаю, чаму так пякельна: ці кроў гарачая кратае скронь, ці спакойная мудрасць зямная мудрай за агонь сагравае.

Калі я мяняю час на попел трывалай сівізны, дык на мне відны, як у раскопе, пласты гадоў. І як бы ні стараўся, але сляды былой адвагі — жар напластаванняў — не вымеце і казённы камінар развагі. Таго камінара, як заўсёды, я праганю і сёння. Няхай перагарае мой лёс у шчэлепах агню. І пакуль гарыць агонь, я не змагу заплосчыць вачэй, гледзячы на невідучы попел, што ўпадзе і на маю скронь.

Здагадка. Яна пакуль што адзінокая. Пры яе нетрывальым святле я паспрабую па кроплі спазнаць, дзе няшчырасць, дзе цёмныя звадкі, ці папраўдзе — і словы баяльч. Хоць не казалі нічога істотнага, яны і не кажуць, не будуць, сябе спавядаць ані не дазваляць... Але ж даравалі нястомнаму Юду?! Ды ці можна сабе дараваць?.. Але ж толькі і ёсць — што слова апошняе, на яго злыдух благаславіў, на яго пазлацаных аковах і маёй крыві не стае.

Я нават разгубіўся, бо прысуха ноч была чарнейшая за самае чорнае, а ля ног валторнай асіплай сапла рака. Чараты сіпелі наўсцяж баскакамі навяглымі, і сонна плакалі хвалі, штурхаючы ў цемру-далеч плыты. А недарэка плыт, як заўсёды, і не пытаўся метрыкі ў лёгкае хвалі. Тым часам таямнічая плынь задумна чытала санскрыт ракі. А намоклыя ад нястомных дажджоў берагі распыталі ў аеру, якія гэта я модлы згадваў з забытых вераў. І што за крэскі пакінуў я на пяску, стоячы ў одуме і пытаючыся невядома ў каго: «А сёння чыё жыццё біблейскае вісіць на валаску?..».

У садзе на сухое лісце, не крапнутае расою, прысядзе нехта стомлены, абяздолены штодзённай

красою, проста і непрытульнай, як падгрэбенае лісце. Прысядзе разам са сваёю пагбанаю помстай за ўсё, што чакае яго і шукае выйсця ў свеце. Помстай, што здаецца карнаю, ды няздатная на пагрозлівы крок, неаплатнаю — белым светам і свету — непадатліваю. З помстай, чуйнаю да прынку, што падаравала жыццё: на мукі выпраўляючы, жыць — як помсціць — выпраўляла за сваю скупую веру, за крылы свае невялічкія... Нехта прысядзе, а сякеру кіне, бы ў магілу, у лісце.

Дзеці прагі, дзеці страці, неўтаймоўныя пачуцці паляцелі з нашых крылаў, з жылаў цёмных павымаўшы карані шалёных нашых намераў. Яны самазванцы, самагубцы; як без'языкія прамоўцы, абсвістаны; непрытульныя, як познія танцы на прыцёмнае пляцоўцы. Яны — важакі зграі слухмянай і ваўкалакі выгнанна; дзеці раю і пекла — горкія прысмакі часу. Снамі нашымі анішчымленыя, не мінулі яны жорсткай кары — быць заўсёды побач з намі ад узлёту і да сканання.

Я самы віноўны за тое, што маю. Падасца, што пракаветны, а прыгледзішся — цютны; і прыгонны, і белая косць; на пагляд — караністы, а ўсё ж — пералётны. Хоць гаспадарыў, а чуўся, як госяць; умошчываў за краты, а сам — закаваны... За тое, што ёсць — вінаваты. Гэтаксама за тое, што быў.

З Венерынай рукі ляціць пчала спакусы. Над галавою промні жнуць крукі. А за бліскачай шыбай хтось варожыць за праснакі з мукі свянцонай — усяго за два — і слоў не жае, як рыба перад рыбай. І не зважае, што зумчыць пчала, а промні малаціць усеўся крук, а ў спраты праснакі аднёс пацук... Ды чым яшчэ за праўду заплаціць, каб толькі ўчуць, што ў нечым вінаваты.

Апануся дыхтоўна, нібыта на баль, і свой плеш у парык агарну. Выйду ў свет — зіхаткую катойню, паўз якую прайсці не мінеш. Там у дзверы, аплява-

ныя золатам, свой гонар нясуць кавалеры годных ордэнаў, выспелых дам, што ў прэстыжныя строі прыбраліся. Там штодня фантазёры зыкуюць — сляпні, пазбіраныя разам. Старыя, як шні, падбіраюць пагубляныя ноты з мажору. Там падзелены ролькі і ролі — і на смак, і пад вызнаны густ... Пачакайце, і я разам з вамі, засталася адно зашпіліць свой карослівы фрак.

Зноў пые гусляр майго сіроцтва — змагар аднае мелодыі. Не маўчыць спаміж скнараў, хабарнікаў ды блатнякаў. І — сярод чужых працоўтваў. Зацкаваны енкам, свістам, басам, умерзлы ў лёд, затапаны ў грязь, ён раздае разбэшчаным паненкам свой пот паганскі і плебейскі. Хрышчаны — днём, кляты — начою, да апошніх нот абабраны, ён сілком аблытаны ў піраты, каб забыўся на паганскі свой род. Вось і раздае здабычу пірацкую, голас родны, памяць — на званы... Але як зайздроснікі яго ні клічуць, ні просяць, — мань ад яго не пачуюць. Як яго ні катуюць, ні бэсцяць, зрэшты — не даюць пайці на смерць, — не пачуюць пра сябе ані гуку, так і не здолеўшы зразумець.

Помню — сярод дня свяціў неабачлівы месяц, нясмела пазіраючы долу. А ў развіхуранай конскай грыве ляцела пералётная птушка. На памежку прыгнёту і волі, на мяжы небыцца, зусім яшчэ крохкай, сляпое дзіця назбірала пазбіваных красак юдолі. Праз даўніны пасівелай голас прабіваўся да амьрцвення скупыя гукі — гэта дзіцячыя сны спавівала шматпакутная Дзева Марыя.

Кроў, я да амарокі баюся за цябе, бо ты наклічаш незлічоныя прыгоды, — цяжка ўмасціць іх на крыжы долі. Жаданняў падводны не зрушаць іх, бо парвуцца гужы і лопнуць пастронкі. Кроў, ты неаднойчы нагадаеш пра час пнём — пад нагамі, а ўваччу — дымком... Я, як калючы ядлоўчык, хачу да цябе прыхінуцца прыскам душы, каб слухаць, як па мне твае токі блудзяць, нібы ў трысці русалчыны дзеці, і да апошняй расстанай валокі разам несці нялёгкаю ношу.

Уяўляецца, я — тыран. Мой гнеў, што занадта класічны, даўно ўжо апеты. І самыя трыумфальныя паэты выціраюць мне ногі. А я ж не выстар, ахвота і мне пешчы піць кожнае ночы. І мёд да рота падносяць мне безліч гоўных маладзічак. Я не падслепы і зусім не брыдкі, ні на волас не сівы. Сам, калі захачу выпіць свежае крыві, кожны дзень спускаюся ў склепы. Чым яшчэ свой гнеў улагодзіць, засведчыць — хоць малым, хоць нязначным, — мне ж не запярэчыць ніхто, значыць, я ўсім патрэбны. І, як арэх, лускаць славу не можа ніхто, бы я... Я ж — тыран... І можа, гэта мой адзіны крэўны грэх.

Хаваючыся ад скразняку, заходжу ў высозны сланечнік. Я думаў, што ён гаманкі-шапаткі і будзе гавэндзіць са мною на мове сваёй жоўта-чорнай. Ды ён зацята маўчыць. Можа, таму, што я згадваў Ван Гога, таго, што

з адрэзаным вухам?.. Прайшоў праз бяскрыўны сланечнік, які пакланіўся мне ўслед, па жоўтым, калючым іржышчы брыду, бо бачу ў прыжоўкай смуге абрысы вабных стагоў і чалавечую постаць... А каплялош саламяны лятае, лятае, лятае... над ім, як нязбыўнае, што засталася ў душы... Ван Гог?.. Няўжо гэта ён — які не ўмее страляць?..

Бог не стварыў мяне падслепым, а ні брыдотай, ні паганцам. Я ўзяў ды паламаў ягоны капыл і ўсё прыдбаў уласным потам. І вужаваў я, і віжаваў, абы сваёю ратай валодаць, ды выжываў я штотарз і там, дзе іншы быў распяты на глум. Смактаў і я, дзе ўсе смакталі, пакуль не выпаў апошні зуб... Вось тады нехта болесна зарагатаў і след мой засыпаў попелам.

Каліна глядзіць на вогнішча праз шклянку цёмнага віна. Каханьня нашага даўнасаць каўтнута, як сліна сухая. Але праз тлум хвілін чуваць ува мне водгалас каханьня, нібыта начная прыпавесць. Няўжо андрагін забыты мяне распачынае наноў? Віно налівае ў сухія жылы, каб кроў зацэплілася ў іх... А я ж усё роўна даўнейшы — такі, як стварыла ты.

Карчомку — нечаканую прыдарожную, напаткалі мы за стомленым лесам. Ты — забыўшыся на жонку, а я — на тых, што ўсё жыццё цкавалі. Не пазіраючы на бакі, мы ўселіся на пашчэрбленныя лавы і з патаемнай ухмылкай глядзелі, як пурчыць гаркавы напой. Ты ціха мовіў: «За цябе...». «За цябе...» — гэтак жа ціха сказаў і я. А тым часам за нашымі спінамі нехта кроў на кавалкі нашае ліха. І мы пашкадавалі яго, хоць і без таго хапала свайго жалю, як і шкадобы ў нас хапала. Задржэлі нашыя кубкі, і слязіна ўпала ў напой. Тады мы паволі паўставалі з лаваў. — «Годзе!» — казалі за спіну. Вось так і ходзім, як хадзілі, са сваёю ліхою славай.

Дзе прыпыняюся — гэта яшчэ не супынак. Крывёю апошніх хвілін шалахціць незваротнае лісце. Ці ў такі час здагадаецца хтосьці, што свабода — не вырак, што дазваляе сябе хрысціць на няволю. Смешкі ў вачах... Ды яны ж — крымінальная радасць, якую пазнаць і караць не здолее нат сэрцаскоп... Дзе прызвычаюся — адпураецца падаць і леташні ліст, быццам каштоўнасць на безліч нявартых карат.

Палымяныя прамоўцы памінулае хвіліны, вешчунны — да сіпаты, гарлапаны — на імгненне, слодыч горкай арабіны не ўсмакталі вы крывёю, ды раты перапоўнілі спакуслівай славай. Вы малітоўныя — да часу, а без часу — як без Бога, нагуляныя спатоляй спавядаць і панавая. Вашай славы абярога — ваша лёгкае нястомнасць, за якой неабудным не відно пустое сэрца. Палымяныя забойцы — знаўцы падкаваных словаў, творцы голасу стальнаго і пагляду, бы страля, вы апынуліся на ранах, калі залезлі на трыбуну-моўніцу, ды высокая трыбуна ўсё ж не здолела ўзняць вас пад неба.

▶ НАВЭЛЫ

Алесь ГІЗУН

Алесь Гізун нарадзіўся ў 1983 годзе ў Баранавічах. Скончыў беларускае аддзяленне філфаку БДУ.

Творы друкаваліся ў факультэцкім альманаху «Скрыпторый» і часопісе «Дзеяслоў». Жыве ў Баранавічах. Працуе ў рэдакцыі газеты «Іntex-press».

Гадзіннікі

I
Знаёмцы і калегі па працы стала абураліся на маю чарговую выдумку. Маўляў, гэта непамыснасьць, ды і сам я — ледзь не суцэльная для іх непамыснасьць. Як далей — дык горай.

Рэч у тым, што знядаўняга часу я пачаў насіць зарозом два гадзіннікі — па адным на кожнай руцэ. Гэткі просты, як дым, адказ на бясконцае закіды ў маёй маруднасці ды непаспяванні ўсяго і ўсюды. Адзлі ж... Дырктарка, як пабачыла тое, адразу й безпаваротна вырашыла паставіць крыж на маім вынаходніцтве: гэта відочны мавэтон.

Напачатку я спрабаваў патлумачыць, што здумка мая аб'явілася перадусім нават не дзеля мяне самога, а дзеля нашае агульнае справы, зладжанасці й паспяховасці. Даводзіў, што вось — гадзіннікі пайшлі як мае быць, стрэлкі ўпэўнена паймкнулі наперад, усе механізмы працуюць спраўна... І хто цяпер здалеў бы адрозніць іх рытм ад рытмаў гэтага жыцця? Вось як цяпер...

II
Шчасце: я дабег. Ён глядзіць на гадзіннік, вітаецца, замаўляе каву. Гэтым разам, кажа мой сябар, я выглядаю ладне лепш, чымся тады, улетку, калі мы бачыліся апошні раз. Святло ягонага твара бруціцца няспынна, я ўсміхаюся, і наша гутарка завязваецца ў незвычайнай утульнай атмасферы. Распавядаю: учора апоўначы, не ў стане заснуць, я колькі разоў перачытваў Караткевічавага «Зайца...»*. Невялічка анталогічная сцэнка наконнадні зімы пад акампанемент Marche Funebre Шапэна, у пустой кватэры без даху ці ў памежных абсадах, наранкі ці проці ночы, з змяняемым напоём і прыўкрасным настроём — неістотна. Што яны тамака спяваюць, гэтыя трыгубыя, касавокія істоты? Вы чуеце? Га?! Ці чуеце?! Распавядзіце ж, ліха на вас!!

Сябар адводзіць позірк да вакна на праспект, і ягоныя вочы глядзяць на мяне ўжо адтуль. Я заўважаю, што гэты халодны горад робіцца ўсё больш чужым мне.

III
Заўтра будзе халодны дзень. Я пазнаю гэта па тым, як аблокі спешна збіраюцца ў вырай. Сіноптыкі (у іх — свае разлікі) запэўніваюць, што халады не надоўга.

На прыпынку некалькі мажнх кабетаў з пакункамі кідаюцца ад лаваў да аўтобуса. Яны думаюць, што паспеюць.

У неастылыя яшчэ каляіны аўтобуса ў такт секундавым

гадзіннікавым стрэлкам набягае лядовая вада: не-змя-ня-е-цца-ні-чо-га... Ад майго першага гадзінніка ў памяці засталіся адны рваньня кругі на бузаватай вадзе затопленай каляіны.

IV
Да К. я спазніўся: аўтобус доўга кружляў кепскапазнавальнымі рэчаіснасцямі...

Сяджу на кухні, каля вакна: ступак на ступаку — грэецца. У кватэры халодна. За вакном яшчэ адзін дзень намагаецца апраўдаць сваё існаванне. Адно б не давалося выбудоўваць пакутлівых дыялогаў — як-небудзь перажывем.

Нутро тузае, і холад страшэнны. К. мітусіцца каля пліты й распавядае, як правільна пячэцца Мікольскае пірозіва. Я ўсёй даланей спіскаю гарачы кубак з гарбатай. Пячэ — няўсцерп. Маўклівы такі боль. Рука пячэ пекатам, скура, здаецца, пакідае пальцы, з вачэй зараз пырснуць слёзы.

— Але ж і смешны ў цябе твар. Чаго ты гэтак скрываўся? — К. на імгненне кінула на мяне позірк, здымаючы печыва з бляхі.

Дасканалыя, нерухома формы печыва на плечыным лазовым сподзе пачалі нагадваць мне надмагільныя пліты з піктаграмамі і надпісамі на няўціямнай мове. Мы пілі гарбату, зрэччас пераадольваючы маўчанне. Кожны пячэнік К. спачатку ламала ў руках напалову, пасля кожную — яшчэ напалову, і пасля клала ў рот.

За вакном ніяк не мог захлынуцца ўсё той жа дзень. Надпісы на плітах пачалі шчытнець і ўжо амаль страцілі прабелы.

Які ўжо раз К. прапанавала мне частавацца. Не забіраючы позірку ад вакна, я неяк апынуўся ў вітальні і хутка вылузаўся на вуліцу. Таго моманту я няздольны быў прыгадаць ані слова надзеі ці развітання. Ані слова, ані сябе. К. пакрыўдзілася.

V
Апошні гадзіннік паляціць у акно праз ноч, толькі яна адгэтуль вырашае пытанні часу, усталёўвае межы і нарматывы жыццёвых кругабегаў. І па-за тым гэты снежаньскі морак краінае маю цішыню, гэты верер выкручвае згалелым дрэвам рукі і раскідае іх на маёй вогкай сцяжыне, дзе змагаюцца міжсобку святлацені месяца і ліхтароў.

Гэтая халодная вада точыць бераг, з якога я пазіраю ў яе слягую плынь. Меланхалічны плёскаць хвалю пераўтварае думкі і сны ў маўклівых белых рыбінаў, што палеглі на дне пракаветнага возера і чакаюць свайго канца, каб урэшце бясконца нараджацца без мэты наноў.

Тады кругавід чарговым наваратам акрэсліць межы змроку й святла, і, пракінуўшыся, я ўбачу сябе басаножакаля вакна з разгорнутымі нататнікамі запаленых вачэй.

* Размова — пра верш Уладзіміра Караткевіча «Заяц варыць піва».

Напаўголосу

Я пайшоў ад іх, калі пачуў у хмызах на іншым беразе гучны крык невядомае птушкі. Пасунуў-

ся ажно да мастка — невялічкай кладкі за мілю адгэтуль. Там, у засені, дайманы жамярой, стаяў чужы конь. Сціжма дробных крывасмокаў найбольш абсядала вочы, грудзіну й пахвінне. Яны не пакідалі вачэй нават тады, калі я паволі абіраў іх жменьмі, расціраючы проста між пальцаў. Магутны крамяны звер у крываваых акулерах нерухома стаяў, выказваючы адно пакору й скрайні спакой, уласцівыя хіба нейкай камернай, непрамоўленай напоўны голас любові, любові цянеўтаў — тае, што кагадзе пакінула мае рукі спрэс у кожнай крыві.

Рака ў гэтым лясным зацішкі — глыбкае, сцодзёнае рукаво. Плынь з геніяльнай зацягасцю зацягвае жвір глеевым смеццем і зноў расхінае ягонае жоўта-халоднае бяздонне — цыклічны нонканфармізм маладога, неўтаймоўнае вады.

Я назіраю: кроў лёгка змываецца з рук. І нястомнаму ў вечнасці сонцу застаецца адно іх зыркае бель. Плынь нясе кроў далей, да вусця. Там — рыбабы. Сёння яны пагналі мяне, зляяўшы, маўляў, я — недарэка і зусім не ўмею лавіць рыбы. Позірк аднаго з іх выказваў злую пагарду да мяне.

Так, я спраўды не ўмею лавіць рыбы. Ці варта тое аспрэчваць! Я толькі моўчкі пакінуў рыбабоў, абуджаны тым сцішным крыкам птаха.

Каб не гэтая заміна з канём, я б даўно шмаргануў праз масток.

Адзлі цяпер я заўважаю: лес на тым беразе неяк адступіў, воку нават не спаткаць хмызоў; сціх і птушыны крык. Адно дзікая, маркотная далячынь нападзюгаласу шпэчка пра тое новае, народжанае кагадзе ў гэтай нерушы, тое, што мелася спазнацца ані на крок далей ад гэтага месца.

Я паварочваю назад.

Боўць, альбо Трэцяя рука мастака Руневіча

Ёсць рэчы, пра якія мастак Руневіч доўгі час нікому не распавядаў. Але ўсё памянялася пасля смерці ягонае бабкі. Нейк наранкі яна выбегла на ганак свае хаты і стала, заглядзеўшыся на птушыны сляды на адлежным снезе. Дзед так і заспеў яе там. Пасля ён казаў, што дужа жажнуўся таго разу бабчыных вачэй на раскіданым твары. Дзед завёў яе з вуліцы ў хату й паклаў у неастылыя яшчэ з ночы ложка, да якога бабка кльпала, як дзіця. Праз тры дні, нараніцу, хворая вымавіла першае ад таго дзіўнага выпадку й апошняе ў сваім жыцці слова:

— Боўць, — і таксама першая за гэты час бабчына ўсмешка вечным сполахам застыгла на ейным раптам памаладзельным твары.

Пра тую аказію ведала хіба вузкае кола сваякоў Руневіча. Тэма вар'яцтва наагул уважалася за заганныю ў іхным асяродку, яе не прынята было абмяркоўваць. Таму бабчына «спакойная смерць» заняла месца ціхуткай ле-

генды ў цёмным кутку сямейнага радаводу. Тэма-табу. Тэма-боўць.

І-такі акурат гэтая аказія развязала Руневічу рот. Ён пачаў распавядаць. Усім і ўсё, што іх цікавіла. І нават болей.

— Скажыце, як у Вас атрымліваецца паспяваць столькі рабчых у немаладым ужо веку? — найлепшы журналіст цэнтральнай газеты краіны, на інтэрв'ю з якім упершыню пагадзіўся Руневіч, нават не здагадваўся, наколькі гэтае банальнае пытанне наблізіла яго да сапраўднае сенсацыі.

— Насамрэч, сакрэт — у маёй невялічкай загане. Гэта вырождства ад самага нараджэння — мая трэцяя рука, — Руневіч вырашыў адказаць наўпрост, без красамоўных прэлюдыяў, і ўжо наважыўся быць задраць кашулю, але падумаў, што гэта будзе залішне. Мастак быў пэўны: нават такая дзёрзкая дэманстрацыя не пахісне маладога й порсткага тытана айчыннай журналістыкі, які ўжо загадзя ведаў адказы на ўсе пытанні.

Пасля Руневічу даволі было прачытаць адно загаловак: «Майстар пэндзлю й метафары нарэшце адкрыўся». Мастак усміхнуўся і назаўжды адклаў газету ўбок. Ён не памыліўся. Цудоўная нагода адзначыць гэта кубачкам астыглай кавы.

«Яныжжаруць усё, нават «боўць». Уласнай таямніцай урэшце будзеш душыцца ты адзін», — запіша ён пазней у дзённіку сваёй кволай і неразвітай трэцяй рукою.

▶ ЗГАДКІ

СЛУЭТЫ

Ніл ГІЛЕВІЧ

Сын партизанской Бягомльшчыны

Так, ён сын партизанскай Бягомльшчыны, паэт Юрась Свірка. Сын партизанкі Беларусі.

*Зямля была асколкамі наколата.
Вайна мне часта бачыцца і ў сне:
І тыфам, і блакадаю, і голадам
Яна страляла пяць гадоў на мне.*

Нехта скажа: «Чаму пяць? Вайна цягнулася чатыры». З пажарамі, з крывавымі расправамі і штодзённым страхам смерці — чатыры. А колькі яна працягвалася голадам і смерцямі ад голаду?

Я добра помню прыход пакалення дзяцей вайны ў паэзію — той кагорты маладых, да якой належыць Юрась Свірка. Гэта была сярэдзіна 1950-х. Адразу — дружна, гуртом — прыходзяць, адзін за адным, Свірка, Зуёнак, Барадулін, Блатун, Бураўкін, Сіпакоў... Да таго фігуравалі імёны трохі старэйшых — тых, хто пачалі друкавацца ў канцы 1940-х: С. Гаўрусёў, П. Макаль, Ул. Нядзведскі, Е. Лось, М. Ароўка, Г. Кляўко, А. Ставер, У. Ляпешкін і іншыя.

З таго часу прайшло ўжо трыццаць гадоў. Паэты і адной і другой кагорты — ужо даўно сталыя творцы, ужо адсвяткавалі ці збіраюцца святкаваць першы паважны юбілей.

Чым жыў і чым жыве сёння паэт Юрась Свірка? Што баліць яму — калі баліць? Чым заклапочаны-занепакоены?

*Падрэзана штосьці жывою.
Заглыблена дзесьці не так.*

Гэта ўжо сур'ёзна, гэта не павярхоўнае слізганне.

Ідзецца гады, і позірк не прытупляецца, а наадварот, — вастрэе, і думка ўсё часцей пранікае да самага істотнага сёння:

*Жывём пад атамным прыцэлам,
На грані выбуху жывём.*

Сёння паэт мае права сказаць пра сябе:

*Не тузаў я рыфмаю жылы,
Высвечваў душы глыбіню.*

Ён гаворыць пра сёння — і глядзіць у будучыню.

*Хачу прагнуцца праз сотні год:
Хачу я толькі на адно імгненне
Паслухаць, як жывеш ты,
мой народ.*

Паэту так доўга ўнушалі: ты малады яшчэ, ты малады! Што ён амаль і змірыўся з гэтым. І аднак жа — сталасць ёсць сталасць. І вось — красамоўнае прызнанне:

*Прышла пара, калі не хочацца
Усё, што бачыш, рыфмаваць.*

Гэта не значыцца, што раней паэт рыфмаваў усё, што бачыў. Але рыфмавалася часам і неаб-

вязковае. Нядаўна паэт апублікаваў выдатны верш «Словы»:

*У нас сваіх хапае слоў —
Крамяных, росных, васільковах.
Ад мурагоў і ад лясоў,
Ад светлых высаў жаўруковых...*

Юрасю Свірку хапае і слоў, і пачуццяў, і думак, хапае таленту, каб гаварыць з людзьмі на поўны голас, важка, шчыра.

1983

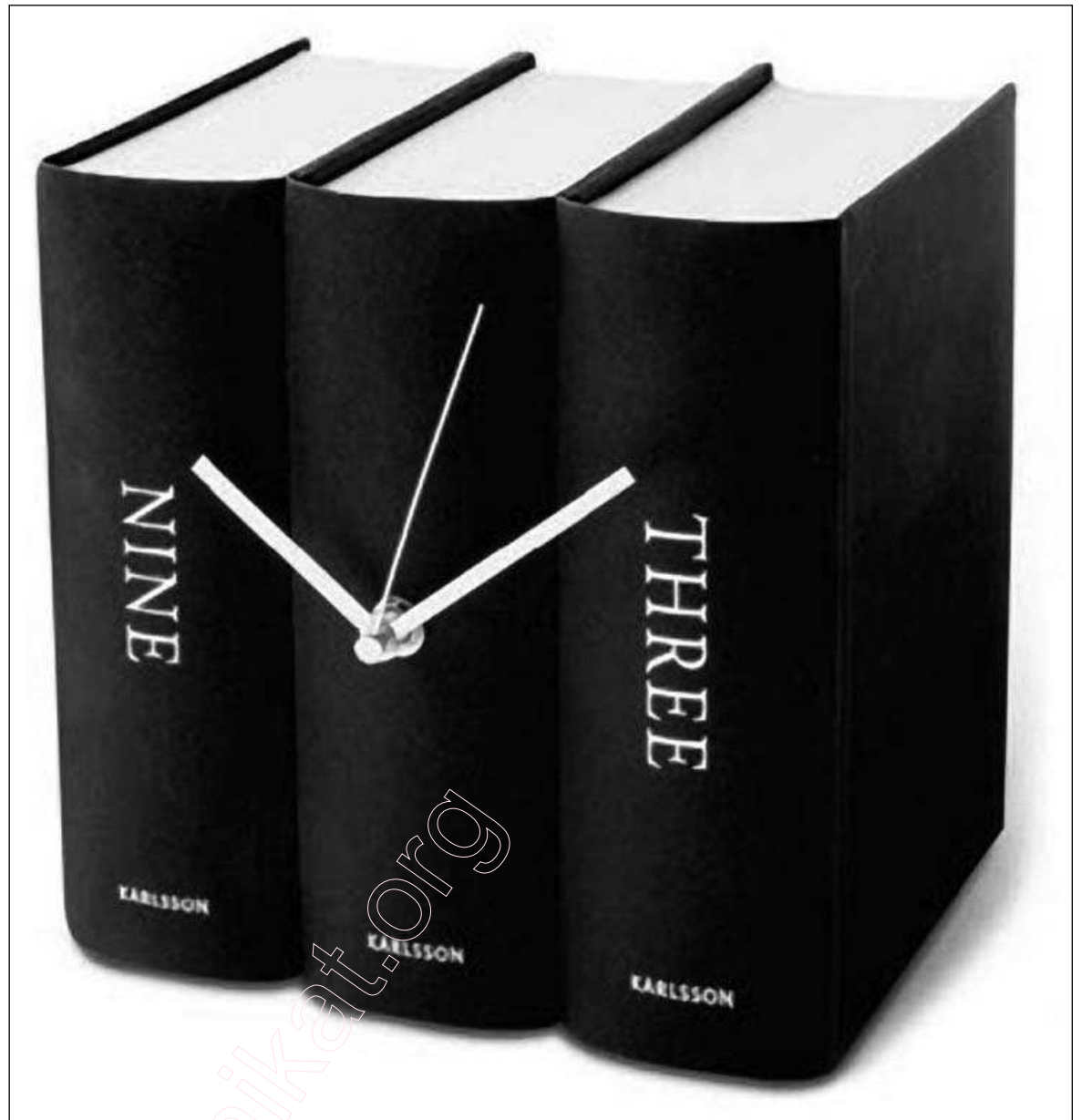
Пра Янку Сіпакова ў самым агульным плане

Янка Сіпакоў пачынаў як паэт і сцвердзіў сябе ў літаратуры перш за ўсё як паэт. І Дзяржаўную прэмію Беларусі 20 гадоў назад атрымаў за паэзію (кніга «Веча славянскіх балад»). Аднак жа сёння з няменшым правам, чым пра Сіпакова-паэта, мы можам гаварыць і пра Сіпакова-празаіка. Думаю, што яго талент у мастацкай прозе (кнігі «Крыло цішыні», «Усе мы з хат», «Пяць струн» і інш.) роўнавалікі і раўназначны таленту ў паэзіі. А гэта выпадак досыць рэдкі: звычайна ці адно ці другое — ці проза, ці паэзія — відавочна пераважае. Не хацеў бы бянтэжыць далікатную душу Івана Данілавіча, але асабліваць моманту дазваляе мне зрабіць экскурс у айчынную і сусветную класіку і прыгадаць імёны вялікіх. Проза Аляксандра Пушкіна роўнагённа ягонаму паэзіі. Гэта ж самае можна сказаць пра паэзію і прозу Міхаіла Лермантава, Івана Буніна, Якуба Коласа, Івана Франка, Віктара Гюго, Івана Вазова. Увогуле, калі мець на ўвазе менавіта вялікіх, то іх у цэлым свеце не так і многа. Таленавітая проза Сіпакова не адмяніла і не замяніла яго паэзію, яна годна і ўпэўнена прайшла з паэзіяй поруч. Хоць, можа, у апошнія гады яго вершы мы чытаем радзей, чым апавяданні і эсы.

Чым прываблівае, чым моцная і паэзія і проза Янкі Сіпакова? Што ў яго творчасці і ў яго мастакоўскім характары асабліва заслугоўвае на чытацкую ўвагу? Па-першае, яго давер і павага да жыцця. Адкуль гэта? Ну гэта ўжо, відаць, ад Бога, ад бацькоў. Жыццё ён паважае і любіць. І распараджаецца ім як пісьменнік вельмі сур'ёзна. Па-другое, давер і павага да самога сябе. Да свайго таленту і густу. А гэта само не прыходзіць. Гэта здабыта вялікім жыццёвым і творчым вопытам. Па-трэцяе, любоў да чалавека, да людзей, дабрыня.

Стрыжнем-апірышчам яго духоўнага свету з'яўляецца мараль працоўнага народа. Сіпакоў не абыходзіць у сваёй творчасці зла і не баіцца паказаць яго, але па-над ім абавязкова ўзвышаецца дабрыня і людская, чалавечнасць. Вера ў чалавека.

Здзіўляе працавітасць Янкі Сіпакова, яго клопат пра ўласнае майстэрства, яго нецярпімасць да неахайнасці ў абыходжанні са словамі, а гэта — найпершая адзнака майстра. Увогуле яго стаўленне да літаратуры не про-

ста высакароднае, а я сказаў бы — рыцарскае. «Гэта ж паэзія! Гэта ж мастацтва! Тут абы-як няможна! Толькі старанна, шчыра і з вялікай адказнасцю!».

Паэт і празаік з вялікай чуйнасцю да сучаснасці, да клопатаў і праблемаў сённяшняга дня, Янка Сіпакоў вызначаецца і такой жа чуйнасцю да подыху часоў далёкіх, незвычайнай інтэлектуальнай цягаві і падзей, сюжэтаў і асобаў гістарычных. Таму ў паэзіі ён — і лірык, і эпik. Яго гістарычныя балады — адметная з'ява ў сучаснай беларускай літаратуры, годны працяг таго, што зрабіў непараўнаны ў гэтым жанры Уладзімір Караткевіч.

А яшчэ адна творчая іпастась паэта Сіпакова — яго перастварэнні ў беларускай мове многіх вершаў і пэм як з класічнай, так і з сучаснай замежнай паэзіі (Ф. Прэшэры, У. Уйтмэн, Хо Шы Мін і інш.). І тут — той жа высокі прафесіяналізм, тое ж майстэрства, што і ў яго арыгінальнай творчасці...

1996

Міхась Савіцкі

...У асобе Міхася Савіцкага мы бачым гранічную паяднанасць лёсу мастака і лёсу народа, бацькаўшчыны. Усё, што выпала на долю народа — ён спазнаў самай поўнай мерай; і яго пакуты, і яго цяргенне, і яго бяду-гора, але ж гэтаксама — і яго веліч, і яго гонар, і яго славу! Героі карцін Савіцкага — гэта сам народ, людзі з народа, прыгожыя, чыстыя, высакародныя людзі, у іх вобразах — нязломная вера мастака ў Чалавека. Мы ведаем, праз якія жахі, якія здзекі і прыніжэнні прайшоў аўтар гэтых карцін, і сёння мы бачым: чым страшнейшым было зверства нелюдзяў — тым мацней і вышэй была вера мастака ў Чалавека!

Значэнне і роля мастака ў грамадстве вызначаецца па тым, у якой меры сучаснікі адчуваюць яго прысутнасць у сваім духоўным жыцці і наколькі шырокае кола тых, на каго яго творчасць, яго жыццё, яго асоба ўплываюць і ўздзейнічаюць. Плён творчай працы Міхася Савіцкага даўно ўжо выйшаў сваім гучаннем за межы краіны. Савіцкі належыць да ліку тых, хто выводзіць імя народа і свайго краю ў вялікі свет, па кім нас пазнаюць, прымаюць і вітаюць усюды. Тут хацелася б падкрэсліць, што прысутнасць Міхася Савіцкага ў нашым мастацтве, яго творчы набытак, яго постаць, яго слова на палатне і слова вуснае — асабліва адчуваецца і ўспрымаецца дзеячамі літаратуры і мастацтва — успрымаецца як высокі прыклад служэння народу, як узор каласальнай, незвычайнай працавітасці і працаздольнасці, апантанасці ў творчасці, грамадзянскай мужнасці, непахіснасці ў перакананнях і прынцыпах як узор процістаяння дробнай і нікчэмнай мітусні, пагоні за выгадамі ды іншай мішурою.

Міхась Савіцкі — адно з самых яркіх і прыгожых увасабленняў таленавітасці беларускага народа, шчодрасці зямлі, на якой ён нарадзіўся. У такога народа як наш — народа такога лёсу, такой гісторыі, такога таленту — павінны быць выдатныя і вялікія мастакі, дзеячы культуры. І яны ёсць. Іх не можа не быць...

1982

Слоўца пра Лучанка

Мы пачулі некалькі песень Ігара Лучанка. Усяго некалькі. А ўсіх іх у мастраў колькі? Не ведаю. Тых, што я люблю — дзесяткі. Ужо можна гаварыць пра эпоху Лучанка ў гісторыі песеннай культуры Беларусі. Наша

сучаснае жыццё нельга ўявіць без яго песень. Можна гаварыць з пачуццём удзячнасці лёсу: калі нашу песню, а значыць нас, нашу зямлю ведаюць далёка ў свеце, то вельмі вялікая тут заслуга Ігара Лучанка. Вядома, узнік ён нам на радасць не на голым месцы. Яго настаўнікі: Нестар Сакалоўскі і Рыгор Пукст, Анатоль Багатыроў і Уладзімір Алоўнікаў. На карысць быў яму і вопыт старэйшых таварышаў, такіх, як Юрый Семянкіа і Яўген Глебаў.

А найпершы настаўнік Ігара Міхайлавіча — беларуская народная песня, беларускі нацыянальны мелас. Была скрыпка бацькі Міхася Лукіча Лучанка — артыста знакамітага тэатра Галубка; так што — нічога выпадковага!

Як сапраўдны буйны талент Ігар Лучанок не мог не зразумець: толькі творчае далучэнне да вялікай паэзіі сваёй зямлі, да класікі найперш — забяспечыць яму жыватворную моц у працы.

Што тады несла яму не проста славу, а любоў народа?.. Што адкрыла ў ім як у творцы глыбіню?.. Што дапамагло яму сцвердзіць сябе як выдатнага беларускага кампазітара?.. Усведамленне, што па-за нацыянальным мастацтва няма і ні ў чым так, як у музыцы, нацыянальны дух не выяўляецца. Гэтым — вялікі нарвежац Грыг, і гэтым — вялікія Чайкоўскі, Глінка, Даргамыжскі, Барадзін і іншыя геніі Расіі.

Мілья вобразы роднага краю! Лёс зямлі і народа.

Злітнасць, знітанасць з духоўнай спадчынай свайго народа, а праз гэта — і з самім лёсам народа.

Ці трэба дадаваць да сказанага, што Лучанок — палымяны інтэрнацыяналіст, узор сяброўства і творчага супрацоўніцтва з паэтамі братніх народаў, асабліва — з расійскімі? Гэта таксама даўно заўважана і ацэнена.

23 (15)

ЗАПІСЫ

Гэтак жа, як і нястомная грамадская чыннасць кампазітара, у прыватнасці — яго незлічоныя сустрэчы з тымі, хто любіць песню. І яго даўня і верная дружба з моладдзю.

Радасна бачыць, што ўслед за Лучанком ідзе слаўная кагорта кампазітараў: Эдуард Ханок, Леанід Захлеўны, Уладзімір Буднік, Эдуард Зарыцкі, і яшчэ, і яшчэ, і яшчэ, а далей — і зусім маладыя...

Упэўнены, што яго досвед, яго творчы плён дапамогуць маладым акрыліцца і сказаць сваё слова, прабачце — прапечце сваю песню... Гожа і годна.

1988

Светлай, паэтычнай душы беларус

Згадка пра Міколу
ПАШКЕВІЧА

Помню Міколу Пашкевіча яшчэ з яго ўніверсітэцкіх гадоў, хоць маім студэнтам, у дакладным значэнні слова, ён не быў: калі ён і падступіў на філфак БДУ (1958), я яшчэ займаўся ў аспірантуры і лекцыі на беларускім аддзяленні не чытаў. Але гэтага вельмі сімпатычнага і вельмі ж беларускага па абліччы хлопца запрымцеў сярод студэнтаў. Ды ён і падкрэслена ветліва даваў мне заўсёды «Дзень добры!». А яшчэ я часта сустракаў яго ў кнігарнях Мінска — у кампаніі сяброў-аднакурснікаў В. Рагойшы і Л. Акаловіча. Яны былі як неразлучныя, і калі я заўважыў у кнігарні аднаго — ведаў, што дзесь тут і другі і трэці. Апантаных кнігалюбы, яны дапамагалі арганізаваным чынам прапагандаваць беларускую літаратуру.

І Быкаў сказаў: «Ну, Мікола, такой любові да беларускай літаратуры я яшчэ не бачыў. Але ад міліцыі — калі затрымае — будзеш адкарасквацца сам»

Пасля ўніверсітэта Пашкевіч паехаў у родныя Сваткі працаваць настаўнікам. Адночы ён запрасіў на сустрэчу ў школу названых ужо сваіх сяброў, а таксама Івана Навуменку і мяне. Сустрэча была добра ім падрыхтавана (уклаў душу!) і прайшла вельмі хараша, цёпла, на патрыятычным уздыме — так што і вучні і настаўнікі, ну і госці, засталіся задаволенымі.

Апрача ўсяго, гэтая паездка ў Сваткі запомнілася мне двума эпізодамі. Першае: убачыўшы, як я зацікаўлена разглядаю яго новую кніжну пакупку — зборнічак лірыкі расійскага паэта В. Фёдарова, Пашкевіч зразумеў, што ў мяне гэтай кніжыцы няма, і тут жа прапанаваў мне ўзяць яе на ўспамін аб сустрэчы. Няёмка было яго, вялікага аматара паэзіі, пазбаўляць такой уласнасці, і я стаў адмаўляцца, але бачу, што калі не вазьму — ён пакрыўдзіцца: так захацелася яму зрабіць мне гэты паэтычны падарунак.

Другое, чым запомнілася мне тая паездка ў Сваткі — страшная прастуда, якую я адчуў назаўтра ж і якая не адпускала мяне амаль месяц. Была тады якраз пара майскіх «чаромхавых халадоў», і я не ўспяўся. Доўга пасля жартаваў: ну буду гэты Сваткі помніць!

Яшчэ адна незабыўная сустрэча з Міколам Пашкевічам адбылася ў Мядзеле, якая пра-

доўжылася ў Міхася Лынькова на Нарачы. У Мядзел, у школу, нас — Васіля Быкава, Міколу Аўрамчыка і мяне — запрасіў мой былы аднакурснік па БДУ Кастусь Каратай. Упусціць такую магчымасць — паслухаць пісьменнікаў — Мікола Пашкевіч не мог, і прыязджаў са Сватак у Мядзел, і ў час сустрэчы ўсё запісваў і запісваў нешта ў свой нататнік. Даведаўшыся, што мы з Мядзела паедзем правядаць Міхася Лынькова на ягоным лецішчы на беразе Нарачы, Мікола страшэнна расхваляваўся: як бы гэта каб і яму апынуцца там, на сустрэчы з Лыньковым? Пачалі садзіцца ў машыну, а яна маленькая, чатырох на заднім сядзенні ніяк не памесціцца, бо і траім цеснавата. Выгляд у Міколы быў проста няшчасны — так засмуціўся, што яму месца няма, у Лынькова разам з намі пабыць не зможа. І раптам усклікнуў: «Дазвольце, я тут прымашчуся, у вас са спінамі! Я скручуся і ўлягуся! Дазвольце! Вельмі прашу вас!». Падумалі — жартуе? Не! Глядзіць такімі жаласнымі вачыма, што на жарт зусім не падобна. І Быкаў сказаў: «Ну, Мікола, такой любові да беларускай літаратуры я яшчэ не бачыў. Але ад міліцыі — калі затрымае — будзеш адкарасквацца сам. Мы скажам, што не бачылі, калі ты сюды забраўся». На шчасце, у нашай «калясцы» месца «за спінамі» было трохі больш прасторнае, чым звычайна ў легкавых аўто. Ну і міліцыя, дзякаваць Богу, не затрымала.

Так і даехалі да Міхася Лынькова, і добрую гадзіну са старым нарачанцам прагутарылі. Шчаслівейшым за ўсіх нас чуўся, канешне ж, Мікола. І, як і ў Мяд-

зеле, таксама стараўся занатаваць гаворку са старэйшым беларускай літаратуры.

А праз некалькі гадоў ад ягоных жа сяброў я даведаўся, што Міколы Пашкевіча не стала. Вестка адазвалася ў сэрцы болям: які прыгожы, чысты, добры чалавек адышоў ад нас назаўсёды! Светлай, паэтычнай душы беларус.

20.3.2004

Некалькі слоў пра Генадзя Равінскага

З гэтым выдатным беларускім інтэлігентам — педагогам, асветнікам, краязнаўцам, гісторыкам, літаратарам — у мяне было сустрэчаў небагата, а размоў-гутарак і зусім мала. Часцей бачыліся — віталіся і тут жа развітваліся — у якой-небудзь шматлюднай мітусяніне, напрыклад — на з'ездах Таварыства беларускай мовы, дэлегатам якіх ён бываў, на святах паэзіі, на розных іншых літаратурных урачыстасцях... А пагутарыць больш-менш непаспешліва давялося толькі двойчы. На вялікі жаль. Кажу так, таму што гаварыць з ім, слухаць яго было вельмі цікава і, я сказаў бы, прыемна, на душы рабілася хараша, як ад сустрэчаў і размоў з блізім табе па духу, па грамадскім настрою і інтэлексу чалавекам. Зрэшты, так яно і было: менавіта такога чалавека

распазнаў я ў асобе Генадзя Антонавіча Равінскага.

Помню нашу досыць працяглую размову ў Саюзе пісьменнікаў, дзе я тады працаваў першым сакратаром Праўлення. Было гэта, калі не памыляюся, на пачатку 1984-га, у юбілейны год В. Дуніна-Марцінкевіча, а можа, і раней, але гаварылі мы менавіта пра ўшанаванне памяці першага прафесійнага беларускага драматурга, «бачыкі беларускага тэатра», пра адносінны ўладаў і грамадства да яго творчай спадчыны, пра захаванне ацалелых знакаў-слядоў яго жыцця, яго патрыятычных клопатаў аб Беларусі і беларускім народзе. Я слухаў расповеды госця, углядаўся ў мяккія, добрыя рысы яго аблічча, бачыў непрытворную далікатнасць яго манеры гаварыць і ўвогуле трымацца — адзнакі шляхетнага выхавання, прыроднай інтэлігентнасці, не паказной культуры. А яшчэ бачыў яго грунтоўную дасведчанасць у пытаннях краязнаўства і гісторыі Валожышчыны, і ва ўсім тым, што звязана з Люцінкай В. Дуніна-Марцінкевіча. А яшчэ — за далікатнасцю і мяккасцю манераў я адчуў з яго расповедаў характар зусім не хілы, не слабасільны. У тым, што датычыла прынцыповых праблемаў школьнай адукацыі, выхавання і, вядома ж, абароны гістарычна-культурнай спадчыны Беларусі, ён ого як мог пастаяць за праўду і пазмагацца з бюракратызмам чыноўнікаў.

У другі раз мы паспелі трохі пагутарыць на котлішчы выдатнага драматурга ў Люцінцы, дзе Генадзь Антонавіч быў гаспадаром сітуацыі, ласкава расказваў і паказваў, дзе што на сцябе і ў наваколлі было, выяўляючы пры гэтым дасканалое веданне рэалій і такое захапленне, такую любоў да святаго куточка беларускай зямлі, што менавіта ён і забяспечыў у той дзень маёй душы свята. Хоць зноў жа, хачу падкрэсліць, нават у той атмасферы юбілейнай прыўнёсласці ён не таіў ні болю, ні горычы, ні абурэння, калі пералічваў страты, якія несла культура ад неразумнай, неабачлівай гаспадарчай дзейнасці мясцовых улад. Вяртаўся я з той святочнай гасціны ў Люцінцы і сам сабе думаў: калі б ды ў кожным раёне Беларусі было хоць некалькі вась такіх апантаных энтузіястаў краязнаўства, такіх палымных абаронцаў помнікаў і іншых каштоўнасцяў нацыянальнай гісторыі — наколькі б больш упэўнена і аптымістычна мы, беларусы, пачуваліся, наколькі б смялей заходзілі мы ў велічны храм культуры свету, і наколькі б урэшце лягчэй нам стала дыхаць!

Тым больш горка было аднойчы пачуць, што Генадзя Антонавіча не стала.

Колькі ён не паспеў зрабіць — з таго, чым жыў, пра што марыў і клапаціўся! Але ж і колькі ён зрабіў, здзейсніў, напрацаваў! Вось і яскравае сведчанне — падрыхтаваная сябрамі яго кніга. Значыць, плён яго самахварнай і таленавітай працы будзе і надалей служыць Бацькаўшчыне. І будзе высокім прыкладам для іншых, перш за ўсё — для моладзі, у думках і клопатах пра якую ён прайшоў свой нялёгка жыццёвы шлях.

2004

ІНТЭРВ'Ю

Дзмітры Плакс: «РЫТМ — АСНОВА СВЕТУ І ЛІТАРАТУРЫ»

«Працяг.
Пачатак на стар. 10 (2).

Акрамя гэтага, я адчуваю нейкую, пафасна кажучы, салідарнасць з калегамі, якія жывуць у нашым горшых умовах, чым я, таму я спрабую нешта рабіць, напрыклад, у межах цолавых арганізацый, такіх як ПЭН-клуб і Саюз пісьменнікаў.

Гэта патрабуе даволі шмат часу, які я, безумоўна, з большым задавальненнем патраціў бы на іншае, але мне шмат дапамагалі ў жыцці, таму, у сваю чаргу, я спрабую дапамагаць, калі магу. Не ведаю, ці гэта ў мяне атрымаецца і ці патрэбная ўвогуле тая дапамога, але вось...

Нагодаў для вяртання я не шукаю, бо вяртацца мне, па вялікім рахунку, няма куды — тая краіна і тое грамадства, што я пакінуў амаль 15 гадоў таму, больш не існуюць. А самае галоўнае — няма адчування дому, якое было калісь, то бок той асновы, якая не патрабуе доказу, удакладнення, калі на пытанне: «Ты дзе?» адказваеш само сабою зразумелым: «Дом». Цяпер мне патрэбны ўдакладненні, і гэта тое, што выгнанне зрабіла менавіта са мною — адняла пачуццё дому.

— Ты мастак у шырокім сэнсе слова: пішаш, малюеш, фатаграфуеш, здымаеш фільмы, працуеш на радыё... Але што з гэтага перадусім для цябе?

— Я, напэўна, нарадзіўся з нейкім агульным недаверам да ўсяго навакольнага. У мяне ёсць моцная патрэба высвятляць для сябе розныя, здавалася б, відавочныя і агульнапрынятыя рэчы. Гэта цэнтральны мой занятак, а ўжо пасярэдніцтвам чаго я шукаю адказы на свае пытанні, не мае для мяне вырашальнага значэння і залежыць ад саміх гэтых пытанняў. Скажам, праблема сувязі прасторы і часу прывяла мяне ў свой час у тэатр. Узаемадзеянне вярбальнага з візуальным патрабуе як заняткаў словам, так і працы з выявамі. Кіно дазваляе даследаваць апасродкаваную перцепцыю. Ну і гэтак далей.

Што ж да журналістыкі, то тут патрэба нешта высвятляць, цікаўнасць — аснова працы. Хаця журналістыку я, канечне, разглядаю ў асноўным як «службу», значыць, тое, што я мушу з розных прычынаў рабіць. Мастацтва ж — занятак не абавязковы, забава, зольшага...

— Аснова тваіх тэкстаў — рытм. Аснова рытму — прырода. Рытм ёсць першааснова?

— Безумоўна. Рытм ёсць асновай свету і літаратуры. Цыклічнасць жыцця павінна адлюстроўвацца — і адлюстроўваецца — у творчасці чалавека. Тут галоўнае, каб цыклічнасць не перайшла ў зацыкленасць...

— Дні шведскай і беларускай культуры, што ўжо

сталі традыцыйнымі і штогадовымі... Як з'явілася ідэя іх правядзення?

— Афіцыйна гэта мерапрыемства называецца «Дні культуры Швецыі ў Беларусі». Як з'явілася ідэя, я ўжо не памятаю, мабыць, тагачасны дыпламатычны прадстаўнік Швецыі ў Беларусі Ян Шадэк выступіў ініцыятарам, а можа, Ганаровы консул Ларс Карман ці Алена Касько, якая ўжо шмат гадоў адказвае ў прадстаўніцтве Швецыі за культурныя пытанні — цяпер у гэта цяжка паверыць, але культурныя кантакты паміж Швецыяй і Беларуссю існавалі і да таго, як у Беларусь трапіў Стэфан Эрыксан! У любым выпадку, мне пашчасціла ўдзельнічаць у падрыхтоўцы і правядзенні самых першых Дзён культуры, і з таго моманту я звычайна нейкім чынам біру ў іх удзел. Тут трэба адзначыць, што асобнай і важнай часткай Дзён культуры ёсць літаратурныя чытанні — ініцыятыва шведскай журналісткі і фатографа Марыі Сёдэрберг, чалавека, які робіць для шведска-беларускіх дачынэнняў вельмі шмат.

— Менавіта дзякуючы табе «Піпі Доўгаяпанчоха» загучала і для беларускамоўных дзеткаў. Ці плануеш яшчэ нейкія праекты для дзяцей?

— Я не стаўлюся да перакладчыцкай працы як да асноўнага занятку, ініцыятаркай перакладу «Піпі» была Аляксандра Макавік, якая звярнулася да мяне з прапановаю перакласці кніжку, сабрала ўсю каманду вакол гэтага праекта і праз усе перашкоды давяла яго да завяршэння. Калі будуць яшчэ прапановы, я буду іх разглядаць, але цяпер у Беларусі з'явілася цэлая плеяда перакладчыкаў са шведскай мовы, толькі ў самы апошні час выйшлі з друку кніжкі «Папулярная музыка з Вітулы» Мікаэля Ніемі і «Маленькія тролі і вялікая паводка» Тувэ Янсан у перакладах Волгі Цвіркі і Насты Лабады адпаведна, дык я думаю, больш лагічна было б ужо звяртацца па пераклады да перакладчыкаў, якія жывуць у Беларусі.

— Натхняе менавіта сын? Ці чытаеш яму свае творы? Ці толькі «Піпі»?

— Так, у часе працы над перакладам я чытаў яму «Піпі», асабліва тыя месцы, дзе не быў упэўнены ў дзіцячым успрыманні. Вядома, дзіця дапамагае жыць, а значыць, і працаваць. Для дзяцей я пакуль што нічога не пісаў, але жаданне такое ёсць, мо з цягам часу...

— На якой мове яго выхоўваеш?

— На трох: шведскай, рускай і беларускай.

— Калі чакаць наступнага здзіў?

— Навошта ж чакаць? Здзіўляйся!

Менск-Стакгольм-Берлін-Нью-Ёрк

ВАНДРОЎКА

24 (16)

ЭСЭ

Ц***А

Алесь СКРЫДЛЕЎСКИ

...Мова заўсёды ўсё расстаўляе на свае месцы. Праўда, часу на тое ды і чалавечых лёсаў не шкадуе. Але што ёй, мове, з таго, калі яна была, ёсць і будзе?.. Тым больш — у такім краі, як гэты.

Мне пры сустрэчы з ім нават сваю адняло — і амаль паўгода словамі апісаць яго не мог. Ды і цяпер не ўпоўнены, што атрымаецца... І ў каго, падкажыце, тое атрымалася: апісаць месца, якое б магло быць раем Адаму і Еве? Якое нават найсучасны фотаздымач скапіяваць не можа. Якое нават мастакі перамаляваць не здолелі. А тут — словамі...

Дык у каго ж тое атрымалася? Хіба што часткова ў мясцовых паэтаў? Але й ім — не ў крыўду — напэўна, дых і мову займала перад тым прыгоствам: на тэрыторыі з беларускаю вобласцю столькі ўсяго сабрана-надорана — на зямлі, у небе і вадзе, ушчырк і па вертыкалі.

А ў каго з нетутэйшых?.. Паэт Джордж Гардон Байран канстатаваў уражанне прозай: «У момант нараджэння нашай планеты самая прыгожая з сустрэчаў зямлі і мора адбылася ў ***[падаецца назва краіны]. Калі сеяліся жамчужыны прыроды, на гэтую зямлю выпала цэлая прыгаршня». Бернард Шоу шчыра пісаў адсюль жонцы: «Вітаю цябе з найпрыгажэйшага кутка свету». А ў «гарыстага» Уладзіміра Высоцкага вырвалася прызнанне-шкадаванне:

*Мне одного рожденье мало,
Расты бы мне из двух корней...
Жаль, *** [падаецца назва краіны] не стала
Второю родиной моей.*

Дык — у каго ж?..

Не нарадзілася яшчэ на зямлі чалавека, які б мог умоваць паўтарыць гэты выдатны тэкст Стваральніка.

Условаць і ўславіць Чарнагорыю-Montenegro.

Фота аўтара

Хоць, зрэшты, чаму Чарнагорыю, калі мова заўсёды ўсё расстаўляе на свае месцы? Чаму ўслед за збіральна-недахопным расійскім **и-я (...Германия, Турция...) паўтараецца Чарнагорыя, калі ёй удосталі і не амножанага свайго: Црна Гора, Чорная Гара?

Ёй то дастаткова і не амножанага, але ж колькі там гор! І якіх! І мая «бязгорная» мова хоча перадаць сваю захопленасць у адпаведнай назве: ЧАРНАГОРШЧЫНА. (...Нямеччына, Турэччына...)

Хоцацца верыць, што беларуская мова паспрыяла незалежнасці Чарнагоршчыны, прынамсі — яе абезкамунізванню. Бо як упісаць у беларускі слоўнік колішняю Югаславію, калі мова заўсёды ўсё расстаўляе на свае месцы і калі юг ёсць толькі поўднем? І рассыпалася тое слова, як і Сацыялістычная Федэратыўная Рэспубліка Югаславія...

Упершыню не паверылася там, што краявід краіны ўплывае на характар насельнікаў. Маўляў, горцы — ваяўнічы, наравісты, каменны народ. Чарнагорцы — ці не самыя мірныя, сяброўскія, лагодныя людзі. Краявід адлюстравіўся ў іхнім моватворстве. Краявід вады і гор. Для нас, лесавікоў, палешукоў, тое дзіўнавата: так не заўважаць (і не паважаць) у мове дрэвы! Ды якія дрэвы: лаўры, алівы, пальмы, магноліі, мімозы, эўкаліпты, алеандры, бамбук, гранаты, бугенвіліі, інжыр (яго завуць смоквай), нават ківі! Тут — недалёка ад Старога Бару — у аліўкавым гаі расце самае старое дрэва Еўропы, якому больш за дзве тысячы гадоў! Тым не менш, усё хваёвае, напрыклад, завецца

па-чарнагорску црногорица — як далёпак да каменных хмарачосаў. А дубок у іх азначае... глыбокі (глыбіня, адпаведна — дубина). Як марская ілюстрацыя...

Краявід не толькі адлюстравіўся ў чарнагорскім моватворстве, але і пісаў яго гукавыя нормы ды арфаэпічныя правілы. Краявід спіснуў раскоцістае чор-на-я у спрасаванае црна (дзяр-жа-ву ў државу і пад.). Так, гарысты чарнагорскі (сербскі, харвацкі, балгарскі) краявід выціснуў са славянскіх слоў галосныя гукі — як сок з вінаграду. І блукаючы па тутэйшых гарах — баішся, каб яны — як каменныя жорны ягаду алівы — не выціснулі і з цябе жыццёвы сок галоснасці.

Зрэшты, Чарнагоршчына-Montenegro не заўсёды так называлася. Дваццаць чатыры стагоддзі назад — гэта рымская правінцыя Далмацыя. Пятнаццаць стагоддзяў таму — славянская дзяржава Дукля. У 1042 годзе пад Барам дуклінскі князь Ваіслаў разбіў візантыйскае войска — і Княства Дукля першым з балканскіх земляў стала незалежным ад Візантыі. І займела новую назву — Зета. Ад назвы прытоку сваёй асноўнай рачной артыры Морача. І толькі ў сярэдзіне пятнацатага стагоддзя назва Чорная Гара выцяснуе Зету. У той жа час тут утвараецца і свая аўтакефальная праваслаўная царква. І тады ж прыкладна (1493 год) на тэрыторыі Чарнагоршчыны засноўваецца першы друкарскі дом — першы на Балканах, — дзе выдаваліся царкоўныя кнігі на кірыліцы.

Цяпер жа яна — кірыліца — раствараецца ў агульнай ла-

ціне. Чаго не скажаш пра чарнагорскую мову, якую — выбачаюся — напачатку паўсюдна прымаў за сербскую. Раней як афіцыйная мова краіны быў прыняты іекаўскі дыялект сербскай. У 1863 годзе чарнагорская была «ўніфікаваная» ў адзіны сербска-харвацкі алфавіт, а са стратай самастойнасці Чарнагоршчыны ў 1918 годзе — забароненая на дзяржаўным узроўні. Аднак чарнагорцы збераглі родную мову — сцвярджаючы, што яна больш паэтычная і выяўленчая, чым афіцыйная сербская. І ў Канстытуцыі незалежнай Чарнагоршчыны 2007 года яна атрымала дзяржаўны статус.

Не ў канстытуцыйнай жа дзяржаўнай адзнакай краіны — але прапісанай на ўсіх яе сцягах і дарогах, на вадзе і горах, на будынках і тварах жыхароў — несумнеўна з'яўляецца спакой. Спакой у яго ўсемагчымых варыянтах-адлюстраваннях: адпачынак, ціша, лянога, лайдацтва.

Чарнагоршчына — зямны антонім працы. Яна задуманая і народжаная як край адпачынку. І не толькі геаграфічна, але і ў народным фальклоры, чарнагорскіх прымаўках-заветах: «Ад адпачынку яшчэ ніхто не паміраў», «Калі ўбачыш, што нехта адпачывае, — дапамажы яму», «Чалавек нараджаецца стомленым і жыве, каб адпачываць». Ці нават такое: «Не працуй — праца забівае». І ў яе салодка-сонечных абдоймах усе спачываюць у паэтычнай лялотнасці і тутэйшых распранутыя модніцы, і лагодныя рыбакі, і рахманныя турысты, і расійскія пенсіянеры — бацькі нябедных дзяцей, і нават засмяглыя цыгане

— гультайца нават папрасіць міластыні: сядзяць у дрымоце з працягнутай рукою...

Чарнагоршчына падобная да добрага сэрца — сэрца старадаўніх Балканаў. Так выглядаюць ейныя мапы, на якіх краіна — рыхтык паменшаная ў дзесяткі разоў Індыя. І такая ж загадкавая, і легендарная.

Яна сама па сабе выява паэзіі: з салёным сонцам, аксамітным ветрам, дыбатымі гарамі, плацэнтнымі пляжамі, астравамі-гарамамі-казкамі, бірузовай лостэркавацю азёраў, нерэйднымі ўсмешкамі курортніц, аліўкавым шэптам цыкадаў, незашлакаванымі артэрыямі рэк, шунтамі тунэляў, радзімкамі храмаў, пергаментамі тысячагадовых гарадоў-замкаў, ахрыплым голасам гісторыі...

А яшчэ — з роднымі славянскаму вуху гарамамі й мястэчкамі — як назвамі частак яе даўняга летапісу: Падгорыца, Загора, Дабрата, Дуб, Граб, Бело поле, Пятровічы, Радзевічы...

Словам, мова заўсёды ўсё расстаўляе на свае месцы.

Як карабле назавецца — так і пашыве.

Так і з краінай, калі яна, натуральна, мае сваю мову.

І цяпер з чарнагорскага горада Бар (таго, дзе некалі князь Ваіслаў разбіў візантыйскае войска) штодня плавае ў італьянскі Бары (па-суседству — на другі бераг Адрыятыкі) мірная аграмадзіна «Montenegrolein».

І ўсё становіцца на кругі свае: Чарнагоршчына — колішняя Рымская Імперыя, Венецыянская...

А цяпер — Еўрапейская.

▶ КОНКУРСЫ

ПАВАЖАНЫЯ СЯБРЫ!

ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў» праводзіць новы конкурс на лепшы літаратурны твор, у якім асвятляецца вобраз жанчыны ў сучасным грамадстве і асэнсоўваюцца актуальныя гендэрныя праблемы.

На конкурс прымаюцца тэксты ўсемагчымых жанраў: паэзія, проза, драматургія, крытыка.

Аўтарамі конкурсных твораў могуць быць і мужчыны, і жанчыны, і пачаткоўцы, і прафесіяналы.

Лаўрэатаў літаратурнага конкурса «Жанчына ў сучасным грамадстве», які будзе доўжыцца да 1 кастрычніка 2010 года, чакаюць прэміі, прызы і падарункі, а пераможца атрымае магчымасць выдаць свой тэкст асобнай кнігай!

Калі ласка, дасылайце свае творы на адрасы: паштовы

— 220012, Мінск, вул. Кузьмы Чорнага, 31, пакой 906; электронны — sbp@tut.by.

Сакратарыят Саюза беларускіх пісьменнікаў

Віцебскае абласное аддзяленне ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў» праводзіць літаратурны конкурс для моладзі (узрост да 35 гадоў), прысвечаны 80-годдзю з дня народзінаў Уладзіміра Караткевіча.

Творы (апаваданні, эсэ, вершы) можна падаваць на электронны адрас nashkonkurs2010@gmail.com да 1 лістапада 2010 года. Пераможцаў чакаюць прызы і аўтобусная вандроўка на радзіму пісьменніка.

